

COMENTARII

Ultima carte a Pentateuhului poartă în greacă și latină numele de Deuteronomium, adică A doua lege, nume ce i-a fost acordat de traducătorii Septuagintei. Evreii o numesc Elle haddebarim (Acestea sunt cuvintele), după cuvintele de început ale cărții.

Cartea cuprinde texte foarte vechi ale învățăturilor lui Moise (de ex. Decalogul, Legământul cu Dumnezeu), care sunt interpretate în lumina evenimentelor ulterioare din istoria Israelului: perioada regilor, a exilului și cea de după exilul babilonian. Redactorii textului definitiv actualizează cu consecvență tradiția care pornește de la Moise.

La sfîrșitul cărții precedente, Numerii, israeliții se aflau în cimitirele Moabului, pregătiți să atace Canaanul dinspre răsărit. În esență, Deuteronomul cuprinde o colecție de cuvântări ale lui Moise către poporul său, înaintea morții sale, în care sunt amintite înădoririle poporului Israel aşa cum reies din legământul cu Dumnezeu, faptele Dumnezeului atotputernic, apelul de a păzi legea, avertismentele de a evita tentațiile modului de viață din Canaan, pledoaria pentru loialitate și dragoste pentru Dumnezeu ca premisă a vieții în țara făgăduinței: primul discurs al lui Moise (1,6-4,43) cu caracter narrativ – retrospectiv; al doilea discurs (4,44-28,68) în care sunt prezentate diferite legi; al treilea discurs (29-30) cuprinde ultimele dispoziții și înămemuri ale lui Moise. Cap. 31-34 reiau șîrul evenimentelor de la sfîrșitul cărții Numerii. Cîntarea lui Moise (32,1-43) și binecuvîntarea lui Moise (33,2-29) sunt vechi creații poetice. Moartea lui Moise este descrisă în ultimul capitol, 34.

Una din învățărurile fundamentale ale Deuteronomului este centralizarea cultului la Ierusalim și distrugerea tuturor sanctuarelor din provincie, amenințate în permanență de contaminarea cu obiceiurile idolatre pagine (cap. 12). Această reformă a cultului a fost introdusă în anul 622 î. H. de regele Iosia, în urma găsirii unei cărți a legii în templul din Ierusalim. Se consideră că această culegere de legi poate fi identificată cu Deuteronomul într-o redactare mai veche și mai concisă, cuprinzînd părți întînse din cap. 6-28.

Relația dintre Dumnezeul unic și poporul lui Dumnezeu este prezentată într-o manieră asemănătoare tratatelor dintre un suzeran și vasalul său, bazate pe obligații și angajamente reciproce. Acest legământ unic este o reflecție a concepției unitare a întregii vieți: un singur Dumnezeu, un singur sanctuar, o singură lege, un singur popor.

CAP. 1

[1] Primele 5 versete ale acestui capitol fixează cadrul spațial și temporal în care Moise a ținut prima sa cuvântare (1, 6-4, 40), ce rezumă istoria Israelului de la plecarea din Sinai și sosirea la Pisga, lîngă Iordan, urmată de înămemul de a respecta înădoririle legământului, sfînt dintre Iahve și poporul israelit. Sintagma „tot Israelul” încadrează întreaga carte a Deuteronomului (1, 1-34, 12), fiind un termen de adresare către întreaga comunitate a celor cu credință în Iahve.

către apus redă unul din sensurile sintagmei gr. πρὸς δυσμαῖς. Originalul ebraic consemnează aici substantivul propriu Araba, depresiune la nordul și la sudul Mării Moarte pînă la Elat, la Marea Roșie. Termenul ebraic este redat în unele traduceri prin „cîmpie, vale” IER. *campestri*, KJV *in the plain*, L im Jordant.

aproape de Marea Roșie redă FRANKF. πλησίον τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης, IER. *contra mare Rubrum*, KJV. *over against the Red Sea*, RG în fața Mării Roșii. Alte traduceri urmează originalul ebraic care consemnează numele propriu *Suf*, considerat de NEB a fi o așezare la marginea ținutului Moab.

spre Cîle de Aur redă FRANKF κατὰ τὴν χρύσεα, IER. *ubi auri est plurimum*. LXX și IER. însearcă o traducere a toponimului ebraic Di-Zahab, păstrat ca atare în alte traduceri.

Într-o frumoasă poezie, intitulată *Barza*, din volumul *Şoim peste prăpastie*, 1990, Nichifor Crainic refac drumul acestei păsări călătoare prin diferite locuri, purtătoare de amintiri biblice, din Delta Nilului pînă în bălile Dunării. Într-un zbor simbolic, pasărea plutește, în anotimpul când „mugurul inimii crește spre floare”, peste ținuturi întinse, de la piramidele egiptene și „puștiul copitic” pînă la „Balta gata de vinătoare” de acasă: „Poate pe Nilul felah ai vinat; / Nevremuța zeilor Deltă / Ai priveghet-o naltă și sveltă, / Dar nici acolo nu ne-ai uitat”. Înfruntă apele mării unde „se zbate Leviatanul” (monstru marin cu cîteva apariții în VT), trece peste „Tigris și Eufrat, / Țara edenicei Mesopotamii” și poposește în țara făgăduință lui Israel, dincolo de Iordan: „Poate-n Iordanul sfîni te-ai scăldat / Și sus, pe zidul biblicei plîngerii, / Ai stat de taină noaptea cu îngeri, / Dar nici acolo nu ne-ai uitat” (p. 77). Iordanul, „nul cu cele mai multe referințe biblice” (DB, 1995, p. 598), atât în VT cât și în NT, încheie în mod simbolic această călătorie evocatoare de atîțea peisaje biblice.

[2] *Horeb* este o altă denumire pentru muntele Sinai.

Cadeș este o așezare situată la 150 km sud-vest de Ierusalim (TOB), v. Gn 16, 14.

[3] Este vorba de al patruzecelea an de la ieșirea din Egipt.

[4] Regatul lui Sihon se întindea la est de Marea Moartă și de cursul inferior al Iordanului. Așezarea Hešbon, care dădea și numele ținutului respectiv, era situată la aproximativ 20 km. sud-vest de actualul Amman. V. 2, 24.

Regatul Basus cuprindea regiunea la nord de Hešbon. Era situat, de asemenea, la est de Iordan și de Lacul Ghenîzaret. Unele traduceri consideră așezarea Edrei ca fiind locul în care a fost învins Og.

[5] BB urmează împărțirea textului în versete conform FRANKF. Critica modernă a textului ebraic, inclusiv edițiile Septuagintei și ale Vulgătei, ca și majoritatea traducerilor (excepție: Biblia 1982), includ partea finală a versetului 4 în versetul 5.

[6] Este semnificativ faptul că această prezentare istorică nu începe cu exodul din Egipt, ci cu plecarea de pe muntele sfînt Horeb, astfel încît legământul cu Dumnezeu și țara făgăduinței se afilă într-o strînsă corelare.

[7] Vasta întindere a țării făgăduite coincide cu dimensiunile atinse în timpul regatului lui David (Gn 15, 18).

muntele amorilor este vorba de ținuturile muntoase locuite de triburile amorite atât la est, cât și la vest de Iordan, cf. nota 1, 1.

la cîmpu redă gr. πεδίον, „cîmpie, depresiune“, IER. *humiliora loca*, TOB și BJ le *Bas-Pays*, NOAB *lowland*, RG în ses. Alte traduceri mențin numele propriu din originalul ebraic: Biblia 1982 *Şefela*, EU *Schefela*, REB *Shephelah*.

cătră amiazăzi redă gr. πρὸς λίβα, IER. *contra meridiem*, L. *im Südland*, KJV *in the south*; alte traduceri mențin numele propriu din originalul ebraic *Negheb*.

[8] BB păstrează distincția dintre imperativul plural *țișete vedeji* și interjecția iidou *iată*, care apare foarte frecvent în LXX. Majoritatea transpunlerilor în limbile moderne uniformizează traducerea folosind doar una din aceste forme.

întrîndu *înlăuntru* redă forma gerunzială din FR. *εἰσελθόντες*.

moșteniți de tot redă FR. κατὰ κληρονομίας, IER. *possidete*. Edițiile consacrate ale LXX renunță la adverbul κατά. BB construiește sintagma conform topicii limbii române, așezând adverbul *de tot* după verbul *moșteniți*, care redă sensul principal al verbului κληρονομέω „a moșteni“.

carele am jurat preia persoana I din LXX ήν ὡμοσα. Textul consacrat din limba ebraică atestă aici substantivul *Domnul*, IER. *Dominus*. În general echivalările moderne situează complementul indirect *părinților voștri* pe lîngă verbul *a da* și nu *a jura*, așa cum este în original: TOB le *SEIGNEUR A jure de donner à vos pères*, REB *ro give to your forefathers*.

simenii redă gr. τῷ σπέρματι < τῷ σπέρμα, IER. *semini*. Substantivul grecesc este redat uneori prin *sâmință* (cu variante), alteori prin *semintie* (cu variante). Majoritatea traducerilor optează pentru echivalentul *descendenți, urmași*, dar unele procedează similar BB păstrînd forma textuală: KJV *seed*.

[9] *să vă portu* este traducerea exactă a gr. φέρειν, IER. *sustinere*, EU *tragen*, TOB *porter*, KJV și KOAB *to bear*.

[11] *cu o mie de părți* traducere calchiată a gr. χιλιοπλασίως deși în alte locuri, de ex. Gn 43, 34 este tradus corect: πεντακατίως de cinci ori. Utilizarea impropriă a substantivului *părți* atras după sine și introducerea prepoziției *cu*, inexistentă în original, în locul prepoziției *de*, componentă a numeralului adverbial *de o mie de ori*.

a blagoslovi gr. εὐλογέω alternează în BB cu verbul *a binecuvînta*, care însă are o ocurență cu mult mai mică decât *a blagoslovi*.

[12] Cele trei substantive abstrakte polisemantice din acest verset și-au găsit echivalări multiple în transpunerile realizate în diferite limbi de-a lungul veacurilor. IER. *negotia ... pondus ac iurgia*, L. *eure Mûhe und Last und euren Streit*. Probabil că sensul atribuit de traducătorii BB substantivului *statul*, gr. θῆν ὑπόστασιν este acela de „ipostază, postură, stare“.

[13] *știuți / pricupeți* redă gr. ἐποιήμονας, IER. *gnaros*, BJ *perspicaces*, TOB *intelligents*, NOAB și REB *understanding*. Același cuvînt grecesc este redat aici prin *știuți*, iar în v. 15 prin *știutori*, astăzi în ms. 45, cît și în BB.

povăpitori / căpetenii redă gr. ἄγνουμένους cu sensul de „conducător, căpetenie, comandant“. În literatura română veche cuvîntul este folosit frecvent cu această semnificație: ms. 4389 *căpetenii*.

[15] În originalul ebraic și în Vulgata, spre deosebire de Septuaginta, substantivul *bărbați* este determinat doar de două adjective: *viros sapientes et nobiles*.

Traducerile echivalează titulaturile militare din acest verset prin cuvîntul *conducător* + numeralul respectiv. Doar în Vulgata primul titlu este redat prin *tribunos*. Cu totul aparte este încercarea ms. 4389 de a găsi în limba română corespondență autohtonă pentru funcțiile respective: *căpitani și iuzbaș și ceauș și vătaș*.

aducători de cărți calchiază gr. γραμματεῖς ταχαγογεῖς. Vulgata îl omite. Traducerile oscilează într-o largă gamă semantică: L. *Amileute*, EU *Listenführer*, BJ *scribes*, TOB *commissaires*, KJV, NOAB și REB *officers*. În dt substantivul mai apare în 16, 18; 29, 10; 31, 28 fiind echivalat în toate aceste locuri prin *aducători de cărți* de către BB și ms. 45. La rîndul său, ms. 4389 adoptă aceeași soluție în 1, 15 și 16, 18 (*aducător de cărți*), dar în 29, 10 și 31, 28

traduce prin *cărturarii*. În 20, 5 gr. γραμματεῖς este echivalat prin *cărturari* în ms. 45, BB, ms. 4 389 și S. Micu.

judicătorilor voștri preia lecțunea din LXX τοῖς κριταῖς ὑμῶν.

[16] *întru mijlocul* este o calchiere, frecventă în BB și ms. 45, a expresiei gr. ἀνά μέσον, care are însă în textul grec valoarea prepozițională. În ms. 4 389 *între*, JER *inter*.

frați sunt considerați toți cei care aparțin poporului israelit.

[17] Gr. πρόσωπον este redat în acest verset prin două sinonime: *obrazul* și *fafa*. Același îndemn spre imparțialitate apare în Dt 16, 19, fiind tradus prin aceeași sintagmă în BB: *nici vor cunoaște fajă*.

nesilnic redă gr. σκληρός „greu, dificil, aspru, dur“.

[20] Omiterea pronumelui relativ *pe care* în BB se datorează textului deficitar din FRANKF. ὁ κύριος, față de versiunea corectă ὁ κύριος, folosită de ms. 45 (*carele*), după ediția engleză Daniel a Septuagintei. În unele cazuri deci, pentru a se conforma textului FRANKF., revizorii BB renunță la traducerea corectă a ms. 45.

[21] *moșteniți* cf. nota 1, 8.

[22] Inițiativa de a trimite cercetași aparțin poporului, și nu lui Iahve, sugerind credința îndoianică a lui Israel în asigurarea Domnului de a le oferi țara făgăduită. Această atitudine ezitătă a lui Israel, ca și protestele sale din versetul 27, vor atrage după sine pedepsirea poporului: doar generația următoare, căreia nu i se putea impuza neîncrederea părinților, va ajunge în țara făgăduită (35–39). *răspunsu / stire* redă unul din sensurile principale ale gr. ἀπόκρισις.

vom intra: Două verbe diferite din limba greacă ἀναβοτρόμεθα, respectiv, εἰσπορευόμεθα sunt redate în ms. 45 prin același verb *vom sui*, pe cînd BB păstrează nuanțele din original, traducind prin *vom sui si*, respectiv, *vom intra*.

[23] *felii / semințe* redă gr. φυλήν < ἡ φυλή „trib, seminție“ sau „gen, fel“. În 1, 13 BB îl traduce prin *neamurile*, iar ms. 45 prin *semințile*.

[24] *Valea Strugurelui*: Cele mai multe traduceri, inclusiv cele românești din secolul al XX-lea (RG, B. 1982) reîn termenul ebraic, *Valea Eşcol*. Totuși L. Traubenthal, EU *Traubental*. Valea este situată la nord de localitatea Hebron. V. Num 13, 23–24.

[25] *mănoasă*, în ms. 4 389 *bunătatea* cf. IER. *ubertatem*.

[26] *câlcăt*, termen de largă circulație, înlocuiește în BB mai puțin obișnuitul *pricit* din ms. 45 și redă dativul din gr. τῷ σῆματι (ms. 45 *cuvîntul*), corect la cazul acuzativ (*cuvîntul*).

[27] Critica textuală modernă include prima fază în versetul 27 și nu 26, așa cum este în FRANKF.

În multe cazuri, construcțiile perifrastice ale unor timpuri trecute se datorează originalului grecesc în care apare verbul *a fi* + gerunziul sau participul trecut al verbului noștrional. Altele, precum în cazul de față, verbul *a fi* lipsește din original: *au fostu urîndu* (ms. 45 și BB) redă gr. μωεῖν, echivalat în ms. 4 389 prin *au fost urit*.

[28] *frații*, ms. 4 389 *iscoadele* cf. IER. *nuntii* < *nuntius* „trimis, sol; vestitor“.

uriiaș redă gr. γγάντων. Versiunea ebraică și latină (*filios Enacim*) consemnează numele propriu *Anac* sau *Enac*. Vezi și BB Dt 2, 10 *Enach*, 2, 11 *enachimii*, Num 13, 23 *rudele lui Enac*. Enachiții erau vechii locuitori ai Canaanului, îndeosebi pe muntele Hebron, considerați a fi foarte înalți de statură. Ei sunt menționați și în textele egiptene.

[30] Textele masoretice, Vulgata, precum și unele versiuni ale Septuagintei, adaugă la sfîrșitul acestui verset sintagma *înaintea ochilor voștri*, așa cum procedează ms. 4 389, după Biblia slavonă.

[31] Sintagmele *te-ai hraniț cu hrană*, respectiv *ar fi purtat ... cu hrană* sunt conforme textului Septuagintei, constituind forme flexionale ale verbului φροφορέω „a aduce, a asigura hrana, a hrăni“. Textele masoretice, ca și Vulgata (*portavit, gestare*) consemnează doar verbul *a purta*, soluție acceptată de toate traducerile consultate.

om / părinte: În textele originale *om*, așa cum traduce BB. Totuși, din rațiuni stilistice, unele traduceri moderne înlocuiesc substantivul *om* cu *părinte*: EU wie ein Vater seinem Sohn trägt, REB as a father carries his son.

[27–33] Radu Gyr se revoltă, întocmai ca vechii evrei în drumul plin de greulă și spre Iașa visată și promisă a Canaanului, și rostește cuvinte grele la adresa divinității. În condițiile unei detenții politice îndelungate și repetate, fără să-și piardă credința, celul îi apare, în momentele de derută și disperare, „decăzut și dușman“ în poeziile elaborate în temniță, memorate de cei cu care împărtășește aceeași suferință și publicate de fiica poetului, Simona Popa, după 1989: Poezii, I, Singele temniței. Balade, 1992; Poezii, II, Stigmata, Editura Marineasa, Timișoara. Tot ce știam, în lirica românească, despre universul carceral vine din Florile de mucigai argheziene. El este lăsat mult în urmă de cel descris de Radu Gyr. Frigul, foamea, boala, privații inimagineabile, pestilența, infecția, tot ce este dezgustător și degradant capătă, ca în Blestemele din Deuteronom, forme monstruoase: „Sărac sunt, Doamne, sărac... / Sărac în celulă, sărac într-o toate. / Sărac sunt, Doamne, sărac, și bucurile Tale-s bogate. // Să mă apropii de ele nu pot, nu mă lasă. / Lihnit sunt și foamea mă tăie: / vreau sămîrui ce-șă cad de la masă, / vreau tot ce arunci la gunoaie“ (Sărac sunt, Doamne..., I, p. 76). Peste tot se așterne o amorțeală vecină cu moartea: „Foamea, jindul, poftele nu mă mai dor, / Mi s-au făcut jururi sub piele. / Pînă și lupii urilor mele / au degerat în zănoagele lor...“ (Frig, I, p. 81). Cu cuvinte care amintesc de stilul dur al lui Arghezi. Dumnezeu este certat sau rugat să nu se supere pentru necuvîntă vorbelor: „Pentru vorbele spurate, / colind și păcate, - / Doamne, împărate, / cum ești Tu, pe-un tron de sloi, / cam zăltă și cam ciocoi, / nu Te supără pe noi!“ (Colind, I, p. 88). Din acest centru al răului, poetul îi cere lui Dumnezeu favoarea insolită de a intona un Cîntec de ură (I, p. 89). În cuvinte iconoclaște poetul revarsă o imensă durere în ciclul Stigmata (Poezii, II): „Gonit de ev, scot limba peste leaturi, / gonit de cer, scuip astrele opace“ (II, p. 18). Se produce chiar (dar e vorba doar de o simplă imagine artistică a îndoelii), o inversare de roluri la Judecata de apoi: „Privirea ta va fi spadă-nghetată, / cînd glasul Tău din genună va crește: / - Omule, haide, vorbește, / e marea ta Judecata... // Atunci voi cădea pe naaltele trepte, / pe buze c-în zimbet de săinge, inert: / - Pentru toate răurile mele nedrepte, / Doamne, Te iert...“ (La Judecata din urmă, II, pp. 27–28).

Îndoială încearcă să ia credinței (modelul este tot în Deuteronom) și în volumul de clasicități și revoltă potolită, Anotimpul umbrelor, Editura Vremea, București, 1993: „Să cînd credința-mi urcă pe colnice, / în greabă îndoială i se-aruncă, / cum ghearele și-nfige într-o juncă / și colții răi, ursoaică, s-o despice“ (Ca la o grea și crîncenă poruncă, p. 87). Morala creștină, întemeiată pe iubire și iertare, triumfă: „dau piatra vrajbelor de-a dura / și-nsămîn-find eu cer argila / urăsc pe lume numai ură“ (Rămăși, p. 98). Peste tot, îndoială se înclină profund, după ce tulbură atât de chinuitor susținutul poetului, învinșă de credință și smerenie.

[34] *glasul / răsunetul* redă gr. τὴν φωνήν < ἡ φωνή „voce, glas; sunet, ton; vociferare, zgromot“. IER. *vocem*.

scîrbindu-să redă gr. παροξυνθεῖς < παροξύνω „a se mină, a se infuria; a se irita, a se indispuie; a exacerbă“, IER. *iranus*. Deși frecvent întîlnit în literatura română veche cu sensurile de mai sus, ms. 4 389 evită verbul *a se scîrbi* optind pentru verbul *a se mină*.

[35] Structura frazei din v. 35 și 36 este defectuoasă în BB datorită conjuncției condiționale de (ms. 45 să) gr. εἴ și formei afirmative a verbului *a vedea*, așa cum se află în Septuaginta.

„*din acești oameni ticăloși* lipsește din Septuaginta, după cum specifică și nota de la subsol din FRANKF., care o menționează în textul ebraic. Sintagma este preluată în toate traducerile, inclusiv în edițiile românești moderne (RG, B. 1982, B. 1989). Interdicția se referă numai la generația contemporană cu Moise, și nu la urmării acesteia, reprezentată prin Caleb și descendenții săi.

[38] *cela ce șade lîngă tine* redă gr. ὁ παρεστάκως < παρίστημι, verb cu multiple sensuri, echivalat diferit în traducerile: IER. minister, L. Diener, EU Gehilfe, KJV which standeth before thee, REB, who is in attendance on you, BJ serviteur.

„*va împări cu sorțu* redă gr. κατακληροδοτεῖ < κατακληρo-
δοτέω sau κατακληρονομέω „a împări moștenirea; a împări prin tragere la sorți“. Substantivul ὁ κλῆρος, cu numeroase recurențe în

Dt, este redat prin sensul său de bază „sorți“, neglijîndu-se sensul derivat de „moștenire“. Ms. 45 și BB recurg la substantivul *moștenire* pentru a echivala gr. ὁ κληρονομία „moștenire, posesiune“. BB omite aici, printre scăpare, sintagma *lui Israel*, consemnată în FRANKF., ca și în ebraică și latină, preluată în ms. 45 și ms. 4 389.

[39] *jaf* redă gr. διαφοραγή „pradă“. Înțelegerea sensului este îngreutată datorită preluării din greacă a prepozitiei ἐν „întru“, vezi și Num 14, 3 în *jaf*. De notat opțiunea BB pentru forma *jaf*, care s-a impus ca formă literară față de *jac* din ms. 45. Ms. 4 389 oferă o traducere mai limpă (după Vulgata *captivi ducerentur*): *vor fi în robie*.

[40] *v-ati tăbărît* redă nota de la subsolul FRANKF. cu verbul ἐστρατεύεσθαι la indicativul aorist, deși se consideră că ar fi o formă viciată (*vitiōse*) față de forma de imperativ din text (στρατεύεσθαι). Ms. 45: *vă tăbărîți*. Traducerile moderne folosesc imperativ sau conjunctivul prezent; poporul nu s-a întors în pustiu, ci doar i s-a poruncit să se întoarcă. Ca și în versetul 19, substantivul *calea* nu este precedat în LXX de prepozitie.

[41] *uneleite / armele* redă gr. τὰ σκεύη < τὸ σκεῦος „1. aparat, vas, unealtă, pl. bagaje, calabăsic. 2. echipament militar, armă“.

Unele versiuni (de ex. RG, B. 1982 ca și L, KJV, NOAB, REB, TOB) califică acțiunea: „*v-ati hotărît nebunește să vă suji pe munte*“ (B 1989): nu așa BB, BJ, EU.

[43] *silindu-vă* redă adekvat verbul gr. παρεβιασθεῖν < παρεβιάζομεν „a forță, a presa, a sili; a zori“. În nota de la subsol FRANKF. se specifică *al addunt καὶ ὑπερφράνσατε, ex Hebr.* Este vorba de verbul ὑπερφράνσει „a se infișa, a se înfumura“, preluat după textul ebraic, IER. *tumentes superbia*. Acest verb este inclus în toate traducerile care iau în considerare textul ebraic, inclusiv în versiunile românești din secolul XX: RG și B. 1989 *v-ati încumetat*, B. 1982, în *îndărătnicia voastră*.

[44] Se presupune că Hormă se află în apropiere de Beersabe.

[45] Multe traduceri înlocuiesc *glasul* cu *pîngere*, tot astfel și în ms. 4 389, deși în LXX apare τῆς φωνῆς iar în IER. *voci*.

Verbul καθίσαντες de la începutul versetului (BB *șăzînd*), care este redat în majoritatea traducerilor printre formă flexionară a verbului *a se întoarce*, este echivalat în ms. 4 389 prin două verbe: *v-af întors* și *șăzînd*, după versiunea slavonă.

Traducerile recurg deseori la perifraze, ca de ex. / IER. *sedistis ergo in Cadesbarne multo tempore*.

CAP. 2

Capitolele 2 și 3 proiectează o imagine opusă celei precedente, caracterizată prin nesupunere și eșec. Marșul lui Israel spre nord se află sub semnul reușitei, fiind binecuvîntat de Dumnezeu. În drumul său spre Iordan, Israel străbate cinci ținuturi, venind în contact cu popoarele respective: 2, 1–8 Edom, 2, 9–13 Moab, 2, 17–23, 37 Amon, 2, 24–36 Sihon, 3, 1–7 Og. Întîlnirile cu aceste popoare sunt concepute după o schemă care cuprinde cinci elemente: marșul lui Israel – porunca lui Iahve către Moise, conducătorul Israelului – descrierea popoarelor care au locuit înainte în aceste ținuturi – aprovisionarea poporului israelit pentru continuarea călătoriei – trecerea prin fiecare ținut, respectiv cucerirea ținutului amoritilor. Traversarea pașnică a Edomului și a Moabului (2, 1–13) este urmată de constatărea din 2, 14–16 că generația răzvrătită a israeliților s-a stins, îndeplinindu-se astfel jurămîntul lui Iahve din 1, 35. După parcurgerea ținutului Amon, urmează în 2, 26–3, 7 ciocnirile cu amoritii sub conducerea lui Sihon și Og, care sănătățință. Destinul acestor popoare este proiectat din perspectiva legămîntului dintre Dumnezeu și Israel: ele sănătățință dacă se opun trecerii lui Israel spre pămîntul săgădui (NEB).

[4] Numele de Seir este folosit în paralel cu denumirea Edom, cf. Gn 32, 4; Num 24, 18; Jud 5, 4 indicind teritoriile lui Isav / Edom Gn 33, 14; 36, 8 care inițial se aflau la est de Arabă.

Edomiții erau considerați ca fiind înrudiți cu israeliții, deoarece strămoșii întemeietorii ai acestor popoare, Iacob și Isav, au fost frați.

[5] *se vor spărea* redă gr. εὐλαβηθήσονται din LXX. Septuaginta se deosebește de textul ebraic, care este luat ca bază de majoritatea traducerilor. Nota de la subsolul FRANKF. indică și varianta provenind din ebraică.

[5] *urmă de picior* redă literal gr. βῆμα ποδός, IER. quantum potest unius pedis calcare vestigium.

[6] *veji cumpără, ăgropășate* veji *lua, λήψεσθε*.
cu măsură redă gr. μέτρῳ, care lipsește din ebraică.

[7] *nostru* redă gr. ἡμῶν din LXX. FRANKF. adaugă la subsol: *al ou ex Heb.*

faptul redă gr. ἔργῳ < ἔργον „operă, lucrare, acțiune“, IER. *opere.*

infricoșător cf. nota 1, 19.

[8] Pentru a reconstituia, destul de aproximativ, itinerariul străbătut de israeliți, în acest verset joacă un rol însemnat prepozițiile indicând direcția în spațiu. De la Cades-Barnea, care se află în partea de sud-vest a Mării Moarte, israeliții se îndreaptă spre sud-est, ocoleșc regiunile muntoase ale Edomului (Seir) și traversează cămpia Arabă, ce se întindea între Marea Moartă și Marea Roșie. Ei însă nu ajung pînă la punctul sudic al acestei cămpii, adică Aqaba cu localitatea Elat (Elon) și Ezion-Gaber, ci schimbă direcția, îndrepîndu-se spre nord-est, adică spre Moab. De aceea, prepoziția compusă *de la (de la Elon și de la Ezion-Gaber)* se referă la drumul ce pornește de la Elat spre nord.

[9] BB preia din ms. 45 două echivalări diferite ale locușunii verbale συνάψῃς πόλεμον: în 2, 5 *să nu bateți război*, în 2, 9 *să nu lovîți război*, în 2, 24 introduce verbul „a face“ *jā cu el război*.

[10] *Oamenii / emiții* este o greșelă de tipar în BB, forma corectă fiind *omini*, gr. ομνη, ms. 45 *omini*, ms. 4 389 *iomini*. Aceeași greșelă și în versetul 11. BB 1988 îndreaptă greșeala în versetul 11, dar o menține în versetul 10.

enachītii în FRANKF. inconvenient transcrits, v. 10 *oi evakikeiv* (RAHLFS și Evakim), v. 11 *oi evakēim* (RAHLFS și Evakim). Tot așa în ms. 45 și în BB: în v. 10 apare consoana *n*, *enachin*, iar în v. 11 *m*, *enachim*. Despre enachītii, cf. nota 1, 28.

[12] *de la fâja lor* redă gr. ἀπὸ προσώπου αὐτῶν.

i-au cotropit / i-au pierdut redă gr. ἀπάλεσσαν, IER. *expulsis*. BJ *dépossédèrent*, NOAB *dispossessed*, REB *occupied*, L. *vertrieben*.

să lăcurîă (pasiv reflexiv) redă gr. καταρκίσθησαν cu sensul de „a se aşeza, a se stabili“.

Ms. 4 389 *in Israel*.

[13] Ultima propoziție nu apare în FRANKF decît la subsol.
Zared – pînă la granița dintre Edom și Noab, în partea de sud-est a Mării Moarte.

[14] În acest verset se împlineste jurămîntul lui Iahve, pronunțat în v. 1, 35 împotriva celor care s-au îndoit în credință.

pre aproape, traducere literală a prepoziției *πρὸς* – din componenta verbului *προπορεύθμεν*.

Domnul Dumnezeul redă κύριος ὁ θεός din FRANKF., care specifică în nota de la subsol că în versiunea ebraică lipsește ὁ θεός.

[15] *unde* redă οὐ în afară de calitatea de adverb, poate fi și pronom.

[18] Spre deosebire de ms. 45 în BB se modifică topica cuvintelor: *înaintea* substantivului *hotărăle* apare prepoziția *de*.

[19] Teritoriul amoniților era situat la nord de Sihon, pe cursul superior al rîului Iaboc, cf. 3, 16. În acest verset se insistă asupra legăturilor pașnice dintre israeliți și amoniții, dar în alte locuri sunt menționate raporturile ostile dintre cele două popoare, cf. 23, 4. Verbul gr. μὴ συνάψῃς este redat în v. 9 prin verbul *nu vă învărajbi*, aici prin locușuna verbală *nu ūnești vrăjba*.

[20] *Rasail* constituie probabil o greșelă de tipar, deoarece în FRANKF. consoana finală nu este *-l*, ci *-n* ραχοῖν, cf. v. 11.

înainte: în BB este omisă traducerea adverbului *πρὸς πρότερον* din FRANKF., redat în ms. 45 prin *nainte*, ms. 4 389 *mai nainte*.

manitēnii redă gr. οἱ Ἀμμανῖται. BB omite vocala *a-* inițială.

Precia o variantă de la subsolul FRANKF. ζωχομείν, zohomin în text ζωμείν; ms. 45 Zommin, ms. 4 389 Zomini.

[21] *pînd în ziua aceasta*: sintagma corespunzătoare în grecește lipsește din unele manuscrise ale Septuagintei, din textele masoretice și din Vulgata.

[22] Numele lui Isav apare în poemul lui Mihai Ursachi *Nomomachia sau lupta lui Iacob cu cele două legi*, volumul Marea Înfățișare, Junimea, 1977. Poetul nu-i are în vedere pe „fiii lui Isav“, cu care se întîlnesc israeliții în expansiunea lor spre nord, ci pe Isav, fratele mai mare, și, pînă la un punct, rivalul lui Iacob, de care acesta se teme: „Îngere, tu nu ești Isav. Mult îmi e teamă de el / și de cei 400 de oameni ai săi“ (p. 59). Referință de aici este la Fac., 32, 24–29; Ursachi, Marea Înfățișare, pp. 59–61.

[23] *avîții / eveiî* redau gr. Εὐαῖοι, populația din zona de coastă a Canaanului, înfrîntă în secolul al XII-lea î. H. de către triburile filistinilor care au migrat din Insula Creta (Caftor) sau din Asia Mică; LXX Καππαδοκία.

Asiroth redă gr. αστρων, IER. Aserim. Corespondentul ebraic este echivalat în traducerile moderne prin *sate, așezări*.

[24] Regatul lui Sion era mărginit la sud de rîul Arnon, la vest de Marea Moartă și Iordan, la nord de rîul Iaboc, iar la est de ținutul Amon. Capitala Heșbon era situată la aproximativ 20 de km sud-vest de actualul Aman.

[25] *începe / voi însufla* redă imperativul gr. ἐνέργον, ca și în ultima parte a versetului precedent. În versiunea ebraică și în IER. *incipiam* este la persoana I ca și în majoritatea traducerilor, inclusiv ms. 4389.

cutremurul / frica redă gr. τὸν τρόμον „1. tremur, fior. 2. cutremur“, IER. *terrorem*, L., EU *Furcht*, BJ *terreur*, KJV *dread*.

chinuri redă gr. ὄδηνος < ὄδις „suferință, durere“, IER. *dolore*. În sensul de *teamă*: *angoisse* (BJ), *Angst* (EU), *anguish* (KJV).

[26] Spre deosebire de ms. 45, care urmează textul FRANKF. în transcrierea numelui propriu *Chedmoth* gr. κεδμωθ (cf. codicelui alexandrin A), BB preia forma *Chedamoth* din nota de la subsolul FRANKF. κεδαμωθ, *propius Hebr.* (cf. codicelui vaticanus B⁺), s.v. RAHLFS.

[27] *voi abate* redă gr. ἐκκλινῶ. În *direapta au a stînga* redă gr. δεξιὰ οὐδὲ ἀριστερά.

[29] *mi-ai făcut* redă gr. ἐποίησαν < ποίεω „a face“, IER. *fecerunt*.

[30] *au nesilnicit* redă gr. ἐσκλήρυνεν < σκληρύνω „a (se) întări a (se) învîrtoșă, a deveni neîndurător“, IER. *induraverat*. Ms. 4389: *a întări ... sufletur lui și învîrtoșă inima lui*.

ca să să dea redă gr. ἵνα παραδοθῇ IER. *ut traderetur*. BJ *afin de le livrer en ton pouvoir*, L. *um ihn in deine Hände* (EU *Gewalt*) zu geben.

[31] *înaintea fății tale* redă gr. πρὸ προσώπου σου.

[33] *înaintea fății noastre*, în *mîinile noastre* redă încocmai textul FRANKF. RAHLFS consemnează doar prima parte a sintagmei, πρὸ προσώπου ἡμῶν, iar IER. o reduce la nobis, tot așa și majoritatea traducerilor moderne.

Nota de la subsolul FRANKF. specifică: *al absunt haec duo membra. Al abest posterius, & recte ex Hebr.*

[34] *am sortit pieiri / am surpat* redă gr. καὶ ἐξαλεθρεύσαμεν < ἐξαλεθρεύω „a extermină, a distrug“. Verbul corespondator din ebraică, *hrm*, avea în evul mediu sensul de „a ostraciza (din sinagogă), a anatemiza“; inițial indica distrugerea totală, exterminarea populației, ca urmare a unui legămînt cu divinitatea (EU); același sens în LXX, dar în Dt 13, 15 și 20, 17 se folosește ἀναθεματίζω „a anatemiza“. BB: *a surpa*, dar în Dt 13, 15 și 20, 17 *cu anathema să anathemisă*. IER.: *a interficio*, „a distrug“, KJV și NOAB *utterly destroyed*, EU *weihen der Vernichtung*; L. *vollstreckten den Bann*, BJ *nous avons dévoué par anathème*.

[37] LXX *nu ne-am apropiat*, persoana I plural, spre deosebire de textul ebraic.

[1] *pírūlui* redă gr. χειμάρρου < ḥ χέιμαρρος „torrent, șuvi, riu de munte“; ms. 45: *groapa*.

CAP. 3

[1] Regatul Vasan se întindea la nord de rîul Iarmuc și la est de lacul Ghenezaret. Localitatea Edrei era situată în partea sudică a Vasanului.

[2] *I-am dat* redă timpul trecut din gr. παραδέδωκα.

[3] *semînă* redă gr. σπέρμα, care însă nu apare în textul ebraic și în Vulgata.

[4] *pemprejurile / tot finutul Argob:* în Septuaginta la plural, τὰ τερίχοπα, aşa cum traduce BB. Regiunea Argob făcea parte inițial din regatul Vasan; aici, ca și în v. 13, pare a desemna o confederație, identică cu regatul lui Og (EU).

împăratul Og redă textul din FRANKF. βασιλέως ὄγ, care reproduce codicele vaticanus și codicele alexandrin. Ediția RAHLFS: βασιλείας Ογ, IER. regni Og.

[5] *ferezeilor / perezijilor* redă gr. φερεζαῖον. R.G.: localități ale Perezijilor, BJ *les villes des Perizzites* (cu specificarea „Pereziji sunt locuitorii de la cîmpie ale căror sate nu sunt fortificate“. IER. oppidis quae non habebant muros, L. offene Städte, KJV *unwalled towns*, REB *unwalled settlements*, Ms. 4 389 orașele cîle cu coștiye).

[6] În legătură cu semnificația verbului ἔχωλεθρεύσαμεν, vezi nota 2, 34.

[8] *decinde de* redă gr. πέραν sau, în alte locuri, gr. ἐπέκεινα „dîncolo“. Apare frecvent, astăzi în ms. 45, cît și în BB, uneori scris *decinde*. Ms. 4 389 folosește sintagma *de cîea parte*. În acest verset, *de ceasta parte* din ms. 4 389 are semnificația de „dîncoace“.

Hermon vîrf de munte din masivul Antiliban, situat la nord de Israel, la granița actuală dintre Liban și Siria. În Dt el constituia granița de nord a regatului Vasan.

[9] *Finicii* redă gr. οἱ Φοινίκες, sidonieni cf. textului ebraic și IER. Sidonii.

Toponim *Sirion* mai apare în PS 29, 6, iar *Senir* în Iez 27, 5. Conform Cint. 4, 8 și 1 Cr 5, 23 Senir nu este identic cu Hermon. În Dt 4, 48 muntele Hermon este denumit Sion.

pre dînsul redă gr. ἀπότο.

[10] În Septuaginta drept nume proprii Μυσωρ, cuvîntul ebraic cu semnificația de „podis, platou“, IER. planitie, L. și EU *Hochebene*, BJ *Haut-Plateau*, NOAB și REB *tableland*. Versetul 10 continuă descrierea din v. 8 a teritoriilor cucerite la est de Iordan. Așezarea Salca nu a fost localizată; cetatea Edrei se afla în sudul Vasanului.

[11] Este vorba probabil de unul din numeroasele monumente funerare megalitice de la est de Iordan, construit din bazalt, lung de aproximativ 4, 5 m. și lat de 2 m. Cotul era o măsură variabilă de lungime egală cu dimensiunea antebrațului. În antichitate măsura între 45–52 cm. *cu cotul omului* redă gr. ἐν πτήξῃ ἀνδρός.

rafain redă gr. ποταφόν. IER. de stirpe gigantum, L. Riesen, ms. 4 389 *Urtias*, desă în slavonă apare *ραφαίνα*.

marginea redă gr. ἕκρη „parte superioară, culme, vîrf; cetățuie, citadelă, burg“. *Rabba*, cf. textului ebraic și IER. *Rabath*, capitala regatului amoniilor, astăzi Amman.

[12] *pârmurele* redă gr. τὸν χείλους < τὸ χείλος „1. buză 2. margină, mal“. În 2, 36 este redat prin *marginea*, astăzi de ms. 45, cît și de BB.

[13] Partea a două a versetului 13 și întreg versetul 14 sunt încadrăte în unele traduceri moderne (BJ, NOAB, REB) în paranteze, constituind o completare privind denumirile ținuturilor de la est de Iordan.

[14] *gheșuriji și maacaniji*: triburi arameice organizate în mici formațiuni statale în estul lacului Ghenezaret și pe cursul superior al Iordanului.

pre dinsele redă gr. ἀντάρται, variantă înregistrată la subsolul FRANKF. ex Hebr., preluată în textul RAHLFS.

pre însul din ms. 45 redă gr. ἀντό din textul FRANKF. Traducerile ulterioare oferă interpretări diferite, în funcție de acest pronume.

Avoth Iair este un toponim care nu trebuie despărțit prin virgulă. Grafia *Aroth* din BB este probabil o eroare de tipar, gr. Αρωθ.

[15] *Machir*, unul din fiii lui Manase (Fac 50, 23), tatăl lui Galaad (Num 26, 29).

[16] *Pîrul Arnon* constituia granița de sud a seminției lui Ruben. Cursul superior al pîrului Iacob forma granița de est, dincolo de care se întindeau teritoriile amoniilor.

în mijlocul pîrului hotar redă gr. μέσον τοῦ χειμάρρου ὅρου IER. medium torrentis et finium, sensul expresiei ebraice corespondente este incert, L. bis zur Mitte des Flusses mit seinem Uferland.

[17] La vest, granița era formată din „Marea Sării“, care din secolul 1 sau 2 d.H. s-a numit Marea Moartă, și din rîul Iordan, pînă la lacul Ghenezaret în nord.

Aisdoth redă gr. Αστρωθ, în LXX netradus, cu sensul de „partea inferioară a pantei“, IER. ad radices montis, EU am Fuss der Steilhänge, BJ au pied des pentes. KJV păstrează termenul ebraic *Ashdôth*.

Pisga – formațiune munitoasă situată în nord-estul Mării Moarte.

[18] Versetul 18 deschide o nouă secțiune în sirul naratiunii, revenind la sentința din 1, 37–39, privind stabilirea triburilor israelite în țara făgăduită, la vest de Iordan. Moise organizează cucerirea acestui pămînt, îl numește pe Iosua conducător în locul său, care va împlini această făgăduință. Moise însuși nu va trece dincolo de Iordan.

tot cel cu minte redă gr. πᾶς συνετός „intelligent, deștept“ din FRANKF. Toți cei buni de luptă redă locuțiunea πᾶς δυνατός din RAHLFS, consemnată și într-o notă din FRANKF, cu specificația: melius ex Hebr. IER. omnes viri robusti, L. Kriegsleute, BJ tous hommes de guerre, REB all your fighting men.

[19] *afară den* este preluat din ms. 45, care îl folosește cu consecvență pentru a reda gr. πλήν „doar, numai, în afară de, cu excepția“. În alte locuri, BB îl înlocuiește cu *fără numai* (2, 35, 37).

care vă le-am dat voao: spre deosebire de ms. 45, care traduce literal gr. αἵ τε δῶνα ὧντιν prin *carele am dat voao*.

[20] *va potoli / va dăruī odihñă* redă gr. καταπονώντι < καταπονόν, IER. requiem. tribuat. Ms. 45 *odihnit*, ms. 4 389, *da odihñă*. Verbul *a răposa* din ms. 4 389 era frecvent folosit în literatura epocii cu sensul de „a face un repaus, a se odihni“, pe lîngă cel de „a deceda“ (Fac 49, 33).

Dominul Dumnezeul nostru redă FRANKF, κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν. Versiunile moderne urmează modelul ebraic, ca și IER. Dominus.

vă veji învîrteți / vă veji întoarce redă gr. ἐπαναστρέψοντι < στρέψο „a se întoarce (în cerc)“. Verbul este preluat în mai multe locuri din ms. 45 (I Reg 10, 6; Lev. 18, 21). Apare și în Noul Testament în Fapte 18, 21, deși în NT de la Bălgard se folosește în acest loc *a se întoarce*. În ms. 4 389 nu apare, ci se recurge la *a se întoarce*. În literatura epocii îl întîlnim îndeosebi în Moldova.

[24] *vîrtutea* redă gr. ἀρχής „forță, vîgoare, tărie“.

dumnezeu în partea a două a versetului, gr. θεός, are sensul de „zeu“.

[25] *Andilivanul* redă gr. τὸν Ἀντιλίβανον.

[26] *m-au trecut cu vederea / s-a miniat pe mine* redă gr. ὑπερεῖδεν < ὑπεροπά „1. a trece cu vedere, a scăpa din vedere 2. a privi de sus, cu indignare“. IER. iratusque est Dominus, L. der Herr war erzürnt, BJ Yahwe s'irrita, NOAB the Lord was angry with me.

să nu mai adaogi încă a grăi redă construcția gr. μὴ προσθῆς ἔτι λελῆσαι < προστίθημι „a adăuga“ + infinitivul verbului principal, un ebraism întîlnit deseori în Septuaginta pentru a specifica repetarea sau continuarea unei acțiuni.

cuvîntul / lucru redă gr. τὸν λόγον, termen cu valențe semantice deosebit de bogate în limba greacă, dar a cărui echivalare se limitează doar la substantivul *cuvînt* în toate cele trei traduceri românești (ms. 45, ms. 4 389, BB). IER. de hac re, EU Sache, BJ affaire, NOAB matter.

[27] *celui cioplit* redă gr. Λελαζευμένου < λαζένια „a ciopli, a tăia piatra“. Septuaginta traduce aici din ebraică numele muntelui Pisga, care însă în 3, 17 este transcris după ebraică פִּסְגָּה, BB Fasga.

spre mare redă gr. κατὰ θάλασσαν, IER. *ad occidentem*. Marea Moartă este situată la vestul muntelui Pisga.

[28] *poruncête / dă imputerniciri* redă gr. ἔτειλαι < ἐντέλλω „a însărincă, a comanda, a porunci“, IER. *praeceipe*. Este vorba de numirea lui Iosua ca succesor al lui Moise. EU *Setz Josua ein*, BJ *Donne tes ordres à Josué*, REB *Give Joshua his commission*.

va trece: unele interpretări consideră că verbul denotă acțiunea propriu-zisă de traversare a Iordanului: L. *er soll über den Jordan ziehen*, EU *er soll ... hinüberziehen*, TOB *car c'est lui qui passera le Jourdain*.

tot pămîntul redă gr. πᾶσαν τὴν γῆν din FRANKF., care însă notează la subsol: *al. abest πᾶσαν, vt ab Hebr.* omis în general în versiunile moderne.

ai văzut redă gr. ἑάρακας, IER. *visurus es*. Unele traduceri redau acest verb la timpul trecut, altele la prezent, altele la viitor.

[29] *rēdiu* din ms. 45 este înlocuit în BB prin *cring* care redă gr. ρέντη „rîpă, vale îngustă împădurită“.

casa lui Fogor redă gr. οἴκου Φογόρ, IER. *fanum Phogor*. Este vorba de așezarea Bet-Peor, situată în Moab, la poalele muntelui Pisga. În acest-loc triburile israelite vin în contact cu adepții ai cultului zeului Baal-Peor (BB *Veelfegor*), cf. 4, 3.

CAP. 4

Capitolul 4, 1–40 este asemănător unui codice de legi, precum Codicele Hammurapi, foarte apreciat în epoca respectivă: prolog (1–8), fondul de legi (9–31), epilog (32–40). Pe de altă parte, secțiunea centrală (9–31) conține elemente ale unui tratat de vasalitate: antecedente (10–14), prevederile esențiale (15–19; 23–24), blestem și binecuvântare (25–31). Acest amestec de codice de legi și contract corespunde unei duble funcții: aprofundarea valabilității juridice a legilor și actualizarea comandamentelor esențiale din legământul cu Dumnezeu (JB).

[1] Formula de adresare *ascultă Israele* semnalizează o comunicare importantă (5, 1; 6, 4; 9, 1; 27, 9).

drepătîile și judecăfile redă gr. τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν κριμάτων, IER. *praecepta et iudicia*. KJV *statutes and judgements*, NOAB *statutes and ordinances*, REB *statutes and laws*, TOB și BJ *les lois et les coutumes*, L *Gebote und Rechte*, EU *Gesetze und Rechtsvorschriften*, RG *legile și întreptările*, B. 1982 *hotărîrile și legile*, B. 1989 *rânduile și poruncile*.

[2] Formula canonica „nu adăugați nimic, nu înlăturați nimic“ protejează, în întreg Vechiul Orient, textele codicelor de legi și ale tratatelor de modificări arbitrale (EB).

[3] Este vorba de Baal, zeul fertilității, al cărui cult cuprindea, între altele, prostituția sacră în numele acestei zeități, pedepsită în Israel cu moartea (Num 25, 1–5).

[4] *zăceați aproape de / v-ați legat strîns de* redă sensul concret al verbului προσκείμενοι < πρόσκεψαι „être couché auprès de“, echivalat în majoritatea traducerilor prin „a se atâșa“ sau un sinonim al acestuia, IER. *adheretis*.

[5] *arătat-am* are aici sensul de „v-am prezentat, v-am expus“, gr. δεῖξει *χα < δεῖκνυμι*. Același verb are însă și sensul de „a învăța“ la care recurg cele mai multe traduceri. IER. *docuerim*, KJV, NOAB și REB *I have taught you*, L și EU *lehren*, BJ *je vous ai enseigné*, ms. 4 389 *am învățat*.

să faceți redă sensul de bază al verbului gr. ποιήσαι < ποιέω „a face“, IER. *facietis*. Echivalat cu „a aplica, a împlini, a pună în practică, a respecta“. L *dass ihr tun sollt*, KJV *that ye should do*, NOAB *you should do them*.

De obicei, cele trei traduceri românești renunță la folosirea prepoziției *pe* înaintea pronumei relativ-interrogativ în acuzativ

pentru a se conforma modelului străin (Dt 3, 4 *nu era cetate care nu am luat*). Însă în cazul de față, acest pronume este precedat în Septuaginta de prepoziția εἰς și ms. 45 traduce corect *pămîntul la carele voi mergeți*, ca și ms. 4 389 *ara in carea vej mérge*.

[10] *să asculte redă gr. ἀκονθάτοσσαν*, IER *ut audiat*, L *dass sie meine Worte hören*. O altă variantă urmată de multe traduceri, este ca să-i fac să audă cuvintele mele.

[11] *glas mare* redă gr. φωνὴ μεγάλη, din Septuaginta, însă sintagma nu apare în textul ebraic sau în Vulgata.

[12] *cătră voi în munte* este preluat din Septuaginta, dar lipsește din textele masoretice și din Vulgata.

glas de cuvinte / sunetul cuvintelor redă gr. φωνὴν ῥημάτων IER. *vocem verborum*. În BB singura echivalare a gr. ή φωνὴ este „glas“. Corespondentul ebraic qđl are sensul atât de „tunet, vuiet, sunet“ cât și de „voce, glas“.

asemânare / chip redă gr. ὄμοιωμα „asemânare, imagine identică“. Termenul ebraic este redat prin „formă“ în toate traducerile consultate. Prezența lui Iahve nu se concretizează în nici o imagine vizuală și de aici decurge porunca din legământul poporului israelit cu Dumnezeu, de interzicere a reprezentării sale vizuale.

În Converbirile cu Eugen Simion, Petru Dumitriu face această precizare în legătură cu caracterul nevăzut, care provoacă atât tulburare oamenilor, al lui Dumnezeu, raportându-se la Moise: „Dumnezeu care a zidit lumea în sase zile și stă de vorbă cu Moise și nu îl se arată, îi spune doar: *Eu sunt Cel ce este!*...“ (Converbirile cu Petru Dumitriu, Editura Moldova, Iași, 1994, p. 111).

[13] *făgăduință* redă gr. η διαθήκη „dispoziție; testament; pact, tratat, legământ“, IER. *pactum*, prin care se traducă ebr. *berit*, termenul cel mai important din VT pentru a defini raportul lui Dumnezeu cu oamenii sau al oamenilor între ei. Vezi nota Fac. 6, 18; η πολαιά διαθήκη „Vechiul Testament“, η κανών sau νέα διαθήκη „Noul Testament“.

cele 10 cuvinte gr. τὰ δέκα πρώτα, IER. *decem verba*; cele mai multe traduceri redau literal sintagma *cele zece cuvinte și nu cele zece porunci* cum sunt denumite în general aceste comandanțe. L și EU *die zehn Worte*, TOB și BJ *les dix Paroles*. Dar KJV, NOAB și REB *the ten commandments*, ca și RG, B, 1982, B 1989 *cele zece porunci*. Ca orice contract, acest legământ a fost scris pentru amândoi partenerii, deci în două exemplare, fiecare pe cîte o placă de piatră. Amândouă exemplare, atât cel pentru Iahve, cât și cel pentru Israel, vor fi păstrate în Templul Sfînt din Ierusalim.

[15] Cultul Dumnezeului invizibil, fără o reprezentare vizuală, constituie o doctrină fundamentală a credinței mozaice (Ies 20, 4).

[16] *cioplit / chip cioplit* redă gr. γλύπτω „gravat, încrustat“ γλύφω „a sculpta“. Este tradus de obicei prin „imagine gravată, sculptată“, dar și prin „idol“. IER. *sculptam*; L *Bildnis*, EU *Gottesbildniß*, BJ *image sculptée*, TOB *une idole*, KJV și NOAB *graven image*, REB *carved image*.

să nu faceți fără delege calchiază verbul ἀνομήσητε < ἀνομέω „a acționa ilegal“ prin extensie „a se perverti, a se corupe“, EU *laufst nicht in euer Verderben*, BJ *n'allez pas vous pervertir*.

[19] În afara interdicției de a se închina unor idoli în reprezentări sculpturale sau picturale antropomorfice sau animale, Israelul este avertizat împotriva cultului aștrilor, larg practicat în vechiul orient.

BB schimbă singularul *toată podoaba* din ms. 45, care redă fidel gr. πάντα τὸν κόσμον, în pluralul *toate podoabele*. În redarea substantivului polisemantic ὁ κόσμος traducătorii BB s-au fixat asupra sensului „podoabă“. Cele mai multe traduceri optează pentru înțelesul de „armată, oaste“, cu efecte metonimice.

[21] În prima parte a versetului, *Dumneazu* este preluat din FRANKF. care notează: *al abest ḏ θεὸς*, *vt ab Hebr.*

să nu treci: persoana a II-a singular este probabil o greșeală de tipografie. Traducerea corectă este *să nu trec*, așa cum apare în ms. 45.

COMENTARII

pămintul / fara aceea frumoasă: BB reproduce textul Septuagintei, în care lipsește aceea frumoasă; dar ebr. și IER. *terram optimam*.

[22] *eu moriu / voi muri*: în original la prezent, aşa cum traduce BB.

întru acesta / în finitul acesta: în FRANKF. este *τῇ γῇ ταύτῃ* dar lecțunea corectă este *ἐν τῇ γῇ ταύτῃ*, IER. *in hac humo*.

[24] *rîvnitoriu / gelos* redă gr. *ξηλωτής*, „1. plin de zel, de ardoare, 2. gelos“. Versetul, care constituie unul din cele mai cunoscute locuri din Biblie, exprimă dragostea nemărginită a lui Dumnezeu față de oamenii, dar și exclusivismul acestui legătînt, care nu toleră recunoașterea vreunei alte divinități. IER. *Deus aemulator*, KJV, NOAB și REB *a jealous God*, TOB și BJ *un Dieu jaloux*, EU *ein eifersüchtiger Gott*, L *ein eifernder Gott*.

[25] *veji zăbovi / vă veji împărtînteni* redă gr. *χρονίστε < χρονίζω*, „1. a-și petrece timpul 2. a dura, a rămîne mult timp 3. a întîrziu, a se prelungi, a zăbovi“. La pasiv verbal are sensul de „a îmbătrîni“, echivalare pentru care optează unele traduceri: BJ *vous aurez vieilli*, NOAB și REB *you have grown old*. KJV în aceeași arie semantică cu BB: *ye shall have remained long*.

[26] Invocarea cerului și a pămîntului ca martori ai judecății lui Dumnezeu constituie o formulă caracteristică contractelor încheiate în antichitate, în care se menționau zeii care garanțau binecuvîntarea, respectiv blestemul, pentru partenerii contractuali, în funcție de respectarea tratatului. *vă mărturisesc* redă gr. *διαμαρτύρομαι*, „invoca zeii și oamenii ca martori; a asigura“.

pre ceriu și pre pămînt – în Septuaginta cele două substantive sunt în cazul acuzativ, articulate, aşa cum traduce ms. 45 BB *pre*, conform construcției *jura pe ceva*.

[27] *va sămână* redă gr. *διασπερεῖ < διασπείρω*, „a dispersa, a risipi, a împrăștia; a distribui“. Ms. 4 389 întrebuințează verbul *vă va resipi*, Ms. 45 și BB introduc prepoziția *la*, inexistentă în greacă, înaintea substantivului *număr* și compun astfel sintagma *pufini la număr*, rămasă în această formă pînă astăzi, față de *pufinei cu numărul*, din ms. 4 389.

Vulgata, LXX: *toate popoarele*. În ebraică nu apare adjectivul neholârtit *toate*.

Versetul face aluzie la deportarea suferită de populația din Samaria în anul 722/721 și de cea din Ierusalim în 597, 587 și 582/581 i.H.

[28] Deoarece în limba greacă verbul *λατρεύω*, „a sluji“ nu este reflexiv, ms. 45 îl transpune în limba română tot la ditatea activă; și *vezi închîna* BB: *vă vezi închîna*.

la alii dumnezăi redă gr. *θεοῖς ἐπέρους*

[29] In Dt alternanțele între persoana a II-a singular și a II-a plural sunt frecvente. Cind ele apar mai ales în cadrul aceluiuși verset, asistăm la o dislocare a acordurilor, reflectată și în traducerea BB: *vei cerca... dentru tot sufletul tău*. Ms. 4 389 *vezi cerca cu tot sufletul vostru*, aşa cum procedea și Biblia slavonă.

Te vor afla toate cuvintele acestea urmează îndeaproape originalele. Cele mai multe traduceri evită termenul *cuvintele*, înlocuindu-l prin *toate (lucrurile) acestea*. Totuși, unele traduceri recente redau întocmai originalul ca și BB: EU ... *werden alle diese Worte dich finden*.

[31] *îndurătorii și milostiv* redă gr. *οἰκτήριον καὶ θελήματος* spre deosebire de edițiile recente ale Septuagintei care reînă numai unul din termeni, pentru a se conforma textului ebraic, aşa cum se specifică și în nota de la subsolul FRANKF.

[32] Această ultimă parte a capitolului 4 începe prin îndemnul adresat Israelului de a realiza o comparație religioasă, împinsă până la limitele timpului și spațiului, pentru a evidenția măreția credinței în Dumnezeu.

Echivalarea prepoziției *ἐν* cu prepoziția *pre (marginea)* în loc de prepoziția *de la* îngreiază considerabil înțelegerea textului.

[33] *glas al Dumnezeului* viu redă gr. *φωνὴν θεοῦ ζῶντος*. Ms. 4 389 *glasul Dumnezeului*. În textul ebraic nu apare adjectivul *viu*.

[34] *întru ispitire / supunîndu-l la încercări redă* gr. *ἐν πειρασμῷ < ὁ πειρασμός*, „probă, încercare, tentativă“, IER. *per temptationes*, EU unter *Prüfungen*, TOB și BJ *par éprouves*, NOAB *by trials*.

cu videnie mari / cu mari grozăvii redă gr. *ἐν φράσσων μεγάλοις < τὸ δραμα „vedere, spectacol; vizuire, apariție, vedere“*. Sintagma poate fi interpretată drept referință la plăgile trimise împotriva Egiptului pentru eliberarea poporului israelit. Termenul ebraic corespunzător este asociat cu noțiunea de „teroare, spaimă“: IER. *horribiles visiones*, L și EU *durch grosse Schrecken*, TOB și BJ *par des grandes terreurs*, KJV și NOAB *by great terrors*.

[35] Componentele primei propozitii din acest verset sunt preluate din versetul precedent. BB: *toate cîte ... văzînd*.

Dumnezeul *tău* acesta din BB este preluat din Septuaginta, în textul ebraic nu apare această sintagmă. Versetele 35 și 39 afirmă cu claritate credința într-un singur Dumnezeu, monoteismul, fiind negată în mod expres existența altor zei.

[36] *să te cîrte* redă gr. *παραδέσσοι < παραδένω*, „1. a educa, a instrui, a forma 2. a dojeni, a mustra, a certa“, IER. *ut doceret te*. Vezi nota 8, 5. L *um dich zurechzubringen*, NOAB *that be might discipline you*.

[37] *au iubit pre el părinții tăi* redă gr. *ἀγαπᾶσσι ταῦτα πατέρας*. În textul grecesc, verbul *iubit*, la persoana a III-a singular, (Dumnezeu) are două complemente directe, în cazul acuzativ: *αὐτὸν „pe el“ și ταῦς πατέρας „pe părinții tăi“*. Firesc ar fi fost ca pronumele să fie tot la plural, *αὐτοὺς „pe ei, pe părinții tăi“*. Presupunem că pronumele *αὐτόν* la singular se referă la Israel, ca substantiv colectiv. În BB *părinții tăi* nu este subiect, ci obiect. Textul poate fi corect înțeles numai așezînd virgulă între cele două obiecte: *pre el, părinții tăi*. Traducerea corectă este cea din ms. 45 *au iubit el pre părinții tăi*, în care însă se omite complementul direct pronominal *αὐτόν „pe el“*, căre de fapt nu apare în textul ebraic sau în Vulgata.

pre noi redă gr. *ὑμᾶς*, care însă nu este menționat în textul ebraic.

[39] *te vei întoarce* redă gr. *ἐπιστραφήσῃ < ἐπιστρέψω*, verb polisemantic, al cărui sens de bază este redat în BB „a se întoarce, a se răsfringe; a reflecta“.

cu cugetul redă gr. *τῇ διανοίᾳ < ἡ διάνοια*, substantiv complex, însemnînd, între altele, „gîndire, capacitatea de a gîndi; gînd; reflexie, cugetare“. În limba ebraică avem aici substantivul „inimă“, aşa cum îl echivalează IER. *cogitato in corde tuo* și alte traduceri. Ms. 4 389; *să cuget în inima ta*.

Dumnezeul *tău* lipsește din textul ebraic.

[40] *vei cruxă* redă gr. *φυλάξῃ < φυλάσσω „a veghea, a păzi; a proteja, a conserva, a ocroti, a apăra“, IER. custodi.*

[41] *osebi / a oles* redă gr. *ἀφόρισεν < ἀφορίζω „a delimita, a demarca; a desparti, a separa“, IER. separavit.*

[45] *mărturiile / cerințele* redă gr. *μαρτύρια „mărturie, probă“, IER. testimonia, L die Ermahnungen, EU die Satzungen, TOB les édites, BJ les stipulations, REB the precepts.*

[46] Substantivul *vîrtop* din ms. 45 redă gr. *φάρογγι < ἡ φάρον*, „defileu, strâmtoare, vale prăpăstoasă“ pe care BB și ms. 4 389 îl echivalează cu *vale, casa lui Fogor / Bet-Peor* vezi nota 3, 29.

[48] *Sion* vezi nota 3, 9.

[49] *arăpimea / Araba* redă gr. *Αράβα , vezi nota 1, 1. În 1, 7, același substantiv este tradus în BB *haravilor*, desemnînd locuitorii acestei regiuni, iar în 3, 17 Arava.*

Asidoth vezi nota 3, 17.

cea cioplită vezi nota 3, 27.

CAP. 5

[1] *tot Israelul*, nu se referă la spațiul geografic, ci la comunitatea celor care cred în Iahve.

întru urechile voastre / în auzul vostru.

[5] Ms. 4 389 *a soli = a vesti*.

cuvintele redă gr. τὰ φύματα , IER. verba. Multe versiuni întrebuițează substantivul la singular, cf. textul ebraic.

[6] 6 – 21 cf. Ex. 20, 2 – 17.

[7] dumnezei alții: BB preia topica din greacă, pe cind ms. 4 389 alți dumnezei.

înaintea fății mele redă gr. πρὸ προσώπου μου. JB devant moi, NOAB before me.

[8] ciopliti, ms. 4 389 cioplitură = sculptură, vezi nota 4, 16.

[9] rîvnitoriu / gelos, vezi nota 4, 24.

[10] BB: făcîndu milă la mii, sintagmă incompletă, datorită faptului că în limbile vechi (ebraica, greaca, latina) lipsește un determinant substantival. În L, KJV, BJ, EU, NOAB, REB se evită completări de genul în mii de neamuri (ms. 4389), pînă la al miliea neam (RG și B 1982), à des milliers de générations (TOB).

[11] în desert (BB deșert) redă gr. ἐν τοιτάῳ „1. în van, în zadar, inutil 2. în batjocură, cu împietate“, a lua în desert a rămas pînă astăzi, mai ales în limbajul religios, varianta din ms. 4 389 a lua în zadar nu s-a impus.

nu va curăji redă literal gr. μὴ καθαρίσῃ < καθαρίζω „a purifică, a curăji“. În acest verset termenul este folosit cu sensul de „a considera curat, nevinovat“ sau „a absolvî de pedeaapsă, a achita“.

[12] ziua simbetelor / ziua sabatului redă gr. τὴν ἡμέραν τῶν συββάσων. Sărbătoarea zilei sabatului ocupă un loc central în decalogul deuteronomic (Dt 5, 12-15), justificîndu-se printr-o motivație suplimentară față de același comandament din cele zece porunci din Ex 20, 8-11: în Dt ziua de odihnă trebuie respectată în cinstea eliberării din sclavia egipteană, fiind un prilej de bucurie pentru israeliți care trebuie să acorde și sclavilor lor dreptul de a se odihni în această zi.

[13] vei lucra / lucrează: în original la viitor, aşa cum traduce BB: idem vei face.

[14] să nu faci întru ea tot lucrul redă literal gr. οὐ ποιήσεις ἐν αὐτῇ πᾶν ἔργον.

și cel de supt jugul tău, calc după gr. κολ τὸ ὑπόζυγόν σου „animal de povară sau de traçăină“; IER. asinus. Această sintagmă mai apare în FRANKF. Încă o dată, impropriu, la sfîrșitul versetului.

nemernic, vezi nota 1, 16.

cela ce e înăuntrul ușilor tale redă sintagmă din FRANKF. δὲντος τῶν πυλῶν σου, IER. qui est intra portas tuas: este vorba despre rezidenții străini care au primit dreptul de a se stabili în perimetrul localității respective, cf. 24, 14; 29, 10; 31, 12. RAHLFS: ὁ παροικῶν ἐν σοι.

[15] și să o sfîntești pre ea cf. LXX, dar nu apare în textul ebraic.

[17] Interdicțiile prezentate în versetele 17–21 s-au impus în limba română aşa cum au fost traduse în ms. 45 și în BB, sub formă de conjunctiv prezent și nu de imperativ, ca în ms. 4 389.

Petru Dumitriu își pune mai multe probleme în legătură cu porunca să nu ucizi: „Nu se poate: dar dacă mă atacă? Dacă mă atacă ucigașul? Dar dacă ucigașul atacă pe nevastă-mea sau pe copii? Ce fac? Sau pe un copil străin, sau pe un om străin, adulț? Și ce fac cu vîrul, îl tai sau nu îl tai, sau cu porcul sau cu găină? Ce fac? Ucid sau nu ucid? Nu se poate!“ Găsește răspunsul în diferența de înțeles dintre a ucide și a asasină, citind porunca astfel: „Să nu asasinez“, adică să nu comîti o crimă calificată astfel (p. 125).

[18] Să nu preacurvesti redă gr. οὐ μοιχεύσεις < μοιχεύω „a comite adulter, a încâlca fidelitatea conjugală“.

[21] celui ce stă supt jugul lui / asinul lui, vezi nota versetului 14. După LXX, nice a tot dobitocul lui.

[23] povăzitorii / căpeteniile vezi nota 1, 13.

[24] slava și măreția lui: al doilea termen nu este menționat în LXX, ci numai în textul ebraic și IER. maiestatem et magnitudinem suam.

[26] trup redă gr. σάρξ „1. carne, 2. corp, trup“, IER. caro; KJV și NOAB all flesh, BJ être de chair, EU Wesen aus Fleisch.

[27] să nu spui tot ce și-a vorbit Domnul Dumnezelui nostru: FRANKF. lipsă.

[28] glasul cuvintelor redă gr. τὴν φωνὴν τῶν λόγων IER. vocem verborum. Cele mai multe traduceri redau sintagma numai prin substantivul cuvinte. Dar KJV the voice of your words.

[29] „Teama de Dumnezeu“ însemna în Vechiul Orient acea concepție fundamentală, pe care astăzi o denumim „credință“ sau „religie“; înțemeierea întregii vieți pe taina dumnezeiască. Această „teamă“ nu stă în opozitie cu dragostea (vezi 10, 12), ci unește distanța plină de venerație cu apropierea bazată pe încredere (BJ).

[30] a păsa „a merge“. Verbul apare numai la imperativ. casele redă gr. τοὺς οἰκους. În textul ebraic „corturi“.

[32] Ms. 45 preia întru totul alternația între persoana a II-a singular și persoana a II-a plural din textul grecesc. BB modifică să nu te abafe (gr. ἐκκλινεῖς) în să nu vă abafe (după nota de la subsol FRANKF. ἐκκλινεῖτε) dar menține totuși pronumele la sg. fie (gr. σοι) și tău (gr. σου). Aceleași construcții nefirești, datorate substantivului colectiv subînțelis Israel, apar în versetul 33. Ms. 4 389 generalizează persoana a II-a plural, așa cum procedează și Vulgata.

De asemenea, ms. 4 389 recurge în mod adecvat la dubla negație (să nu vă întoarcești nici spre stînga, nici spre dreapta).

CAP. 6

[3] Ms. 45, miere și lapte; în FRANKF. γάλα καὶ μέλι „lapte și miere“ (în Ex 3, 8 ms. 45 și BB respectivă topica din LXX).

Micu: care curge lapte și miere, fără ceea ce fiere cu lapte și miere.

Vezi și 11, 9.

Ultima frază din versetul 3 apare în FRANKF. cu mențiunea: al. abest tota haec periodus, vt ab HEBR. Lipsind din ebraică, ea nu apare în cele mai multe versiuni. Este păstrată în RAHLFS și în BIBLIA 1982.

După domnia lui Ștefan cel Mare, glorificată în Frații Jderi, Moldova îi oferă lui Sadoveanu, la o distanță de saptezeci de ani, altă imagine: „În țara astă unde curge miere și lapte, după slova Scripturii, noi sărmăni n-avem rînd la ospăt“. Răzeșii de odinioară, când țara noastră era un adevarat „pămînt al făgăduinții“, își pierd drepturile: „Răzăși am fost și-am rămas la sapă de lemn și pentru o pită ne-am dat robi“ (Nicoară Potcoavă, Opere, XVIII, 1959, p. 152).

[4] Versetele 4-9 sunt cunoscute în tradiția iudaică sub numele lui Šema (שְׁמָה' יִשְׁרָאֵל „Ascultă Israel“).

[6] Pentru evrei una din cele mai însemnante rugăciuni, ce trebuie rostită zilnic.

și întru sufletul tău: această sintagmă lipsește din textul ebraic, cf. nota din FRANKF.

[7] vei prepune redă gr. προβιβάσεις < προβιβάζω „a avansa, a face progrese; a se depăsa în față“. Sensul verbului corespondent din ebraică este nesigur: IER. narrabis, L. einschärfen, EU wiederholen, KJV și NOAB teach, BJ și TOB répéteras, REB repeat, RG și B 1982 sădești, B 1989 întipărești.

[8] În anumite comunități religioase, apartenența la grup se marca prin semne exterioare, cum ar fi tatuaje sau obiecte concrete, materiale. La început, în religia iudaică aceste simboluri erau o broșă prinsă la turban, o brățară cu semnul lui Iahve, inscripții pe clădiri private sau publice. Mai tîrziu, textul cuprins în Dt 6, 4-9, 11, 13-21 și Ies 13, 1-10, 11-16 se scria pe fizii de pergament care erau păstrate într-o capsulă mică. În timpul rugăciunii zilnice, acestea erau fixate pe frunte și pe brațul stîng, deci în dreptul inimii. În Noul Testament (Mt 23, 5), ele poartă numele din grecește filacterii. Acest simbol purtat pe frunte și-a găsit diferite echivalențe: KJV și NOAB frontlets (B 1989 fruntare), L. Merkezichen, EU Schmuck, TOB marque, BJ bandea, REB pendant, RG talisman, B 1982 tăblă.

[10] Ms. 45 părinților, gr. τοῖς πατέρασι, BB părinții.

[11] gropi cioplite redă gr. λάκκους λελατομημένους. Substantivul λάκκος are sensul de „groapă, gaură“, dar și de „cavitate, rezervor“. Este vorba de cavitate sâpate în sol, uneori în piatră, care, dacă nu captă apa freatică, erau folosite ca rezervoare în care se strîngea apă din precipitații. Verbul λατομέω are sensul de „a ciopli în piatră“. Ms. 4 389 redă textul din latină, preluind și număratoarea versetelor din Vulgata.

[12] să nu se lătească *inima* ta lipsește din textul ebraic, cf. nota din FRANKF. În ediția RAHLSF apare la subsol.

[13] *singur* redă gr. μόνος, omis în ebraică.

cătră el să te lipești din LXX, omis în ebraică.

[15] *întru tine / în mijlocul vostru* redă gr. ἐν σοι, fiind vorba despre substantivul colectiv Israel.

[16] *Să nu îspitești* redă sensul de bază al verbului πειράω, IER. *non temptabis*.

la *îspită / la Masa* redă gr. τῷ πειρασμῷ, care traduce substanțivul ebraic *Massa*, cu același sens, devenit substantiv propriu cf. Ex 17, 7. Ms. 4 389 *în locul îspitirii* ca și IER. *in loco temptationis*.

[17] *păzind să păzești* redă gr. φυλάσσων φυλάξῃ, construcție specifică pentru a indica intensitatea acțiunii. IER. *custodi*; ms. 4 389 *să păzești*.

mărturiile / cerințele, vezi 4, 45.

[21] *cu brațul* nălț nu apare în textul ebraic.

[22] *întru puterea lui*, FRANKF. specifică: *al. abest hoc membrum, ut ab Hebr.* Lipsă la IER., ca și în RAHLSF și ms. 4 389.

sême și minuni cf. *Luceafărul* de M. Eminescu.

[23] *Dominul Dumnezeul nostru* lipsește din textul ebraic.

[25] *Milostenie / milă* redă gr. ἡ ελεημοσύνη, IER. *misericors*.

O altă interpretare, bazată pe textul ebraic, subliniază ideea trăirii pe calea cea dreaptă: KJV *it shall be our righteousness*; REB. *to be in the right*, L *unsere Gerechtigkeit*, EU *(vor Gott) im Recht sein*, BJ *telle sera notre justice*.

CAP. 7

[1] Distrugerea dușmanilor și a idolilor lor, (vezi 7, 26) constituie în Dt o condiție absolută pentru a lua o țară în stăpânire (vezi 20, 10-18).

[2] *cu pierzare vei pierde*, gr. ὀφανισμῷ ὀφανεῖς, ms. 45 *cu potop il vei potopi*.

fâgăduință / legămînt vezi nota 4, 13.

[3] *siicele... fiii* în BB la singular.

[4] *vei depărți / voi îndepărta* redă gr. ἀποστήσει < ἀφίστημι „a se despărți, a se îndepărta, a se retrage, a părăsi; a renunța la o credință religioasă, a comite o apostazie.“

Ms. 45 de către mine, gr. ἀπ' ἐμοῦ, IER. *ne sequatur me*, BB de către tine, modificând semnificația teologică a enunțului: îngrijorarea ca fiu lui Israel să nu se îndepărteze de Dumnezeu, respectiv Moise, purtătorul său de cuvînt.

să va scîrbi redă gr. ὄφγισθήσεται < ὄφγιστος „a se mînia, a se înfirua“.

[5] Se enumera pieșele de cult mai importante din templele canaanite și necesitatea distrugerii lor:

capiștile redă gr. τὸν βωμὸν < ὁ βωμός „1. piedestal 2. altar cu trepte, diferit de ἑράκορα, care nu era ridicat“ IER. *aras*.

stîlpii redă gr. τὰς στήλας, coloane de piatră simbolizând prezența unei divinități (cf. Gn 28, 18), IER. *status*, L și EU *Steinmale*, BJ și NOAB *stîles*, REB *sacred pillars*.

pădurile redă gr. τὰς ἄλση < τὸ ἄλσος „dumbravă, pădurișe sfîntă, loc sacru“. Este vorba de un trunchi de lemn, servind drept obiect de cult, reprezentând un copac înverzit, simbolul forței vitale și al fecundității, întruchipat în Canaan de zeița Așera (Astarte) (cf. Ex 34, 13). IER. *lucus*, L *heilige Pfähle*, EU *Kultpfähle*, BJ *pieux sacrés*, REB *sacred poles*. Dar KJV *groves*, la fel ca și BB, ms. 4 389 *braniștele* și BIBLIA 1982 *dumbrăvi*.

[6] *nărod avut / popor care îi aparține* redă gr. λαὸν περιουσίον „popor aparținând cuiva, constituind avuția, proprietatea, posesia personală a cuiva“. L *Volk des Eigentums*, EU *das Volk... das ihm persönlich gehört*, NOAB *to be special possession*, TOB *le peuple qui est sa part personnelle*. Expresia ebraică desemnează proprietatea personală pe care o persoană poate să o aibă, pe lîngă proprietatea familiei, sau posesiunile personale ale unui rege, în afara tezaurului coroanei. Deja în documentele din mileniu II î.H., regii vasali erau desemnați cu același cuvînt drept „proprietatea personală“ a regilor suverani. Regele era considerat „proprietatea deosebită“ a unui zeu. În Dt Israelul ajunge să ocupe această poziție față de Dumnezeu (JB).

[8] *cu braț nălț* lipsește din textul ebraic.

[9] *adevărat este un adaos*. Versiunile variază: NOAB și REB *the Lord your God is God*, EU *Iahwe, dein Gott, ist der Gott*. RG *Dominul Dumnezeul tău este Dumnezeu*. L *dass der Herr, dein Gott, allein Gott ist*, BJ *Yahvé ton Dieu est le vrai Dieu*; idem BIBLIA 1982.

[13] *sunt / rodul pîntecelui* redă gr. τὰ ἔγονα „1. pui, animale tinere; 2. produse, roade“, IER. *fructus ventris*, B. sl. *пълдъл чрева* după care ms. 4 389 *roada pîntecelui*.

[14] *fără de rodu* traduce gr. ἄγονος „heroditor, nefertil“, un derivat din același etimon γονίς.

stîrp redă gr. στέρπα, adjecțiv feminin, echivalat în ms. 45 *stearpă*. Se subliniază că atât bărbații, cât și femeile nu vor fi afectați de sterilitate. BJ *Nul chez toi, homme ou femme, ne sera stérile*, KJV *there shall not be male or female barren*.

[15] *slăbiciunea / boala* redă gr. ἡ μολακία „1. molaciune, moleșteală, lipsă de vlagă 2. boală, slăbiciune“; IER. *languorem*.

boalele Egiptului: referire la plăgile din Egipt. vōooς „boală, epidemie“.

care le-a văzut, după LXX, nu apare în textul ebraic.

[16] *prăzile* după LXX τὰ στάλα. Substantivul nu apare în textul ebraic, nici în IER. *devorabis omnes populos*; ms. 4389 *vei mîncă tot neamul*.

piedeță redă gr. σκῶλον „ťaruș“, dar σκωλόω „a opri cu o piedică, a frâna“; IER. *in ruinam*, ms. 4 389 *vătămare*.

[19] *bîntuiale / încercările* redă gr. τοὺς πειρασμοὺς < ὁ πειρασμός „probă dificilă, încercare, experiență, tentație“, IER. *plagas*.

minunile cele mari acelă după LXX. În textul ebraic apare doar substantivul *minunile*, fără determinant.

tu temi greșeală de tipar în BB.

[21] *întru tine* redă gr. ἐν σοι, persoana a II-a singular, fiind vorba despre *Israel* ca substantiv colectiv.

[22] *să nu să facă pămîntul pustiu*, după LXX, nu apare în textul ebraic, nici în IER.

[24] *den locul acela* redă lecțiunea din LXX. Versiunea ebraică este notată la subsolul FRANKF., IER. *sub caelo*.

[25] Idolii erau adesea statui din lemn, acoperite cu plăcuțe din aur sau argint. O asemenea „urăciune“, ebr. τὸ'בָּהָה, gr. τὸ βδέλυμα, IER. *abomination*, poate să fie tot ce este incompatibil cu natura lui Iahve sau a lui Israel, ceea ce implică un pericol care trebuie eliminat. L și EU *Greuel*, TOB *abomination*, KJV, NOAB și REB *abomination*.

[26] *anathema* redă gr. ἀνάθημα; IER. *anathema*. În legătură cu interpretarea diferită acordată termenului corespunzător ebraic vezi nota 2, 34.

CAP. 8

[1] *cel bun* cf. FRANKF. Adjectivul lipsește din textul ebraic și este omis și în RAHLSF.

Dumnezeul nostru cf. LXX.

[2] *patruzeți de ani* sintagma nu apare în LXX, ci în textul ebraic.

să te chinuiești / să te smerești redă gr. ἀν κακώσῃ σε < κακόω „a maltrata, a chinui; a umili“, IER. *adflxit*. Sensul de bază al corespondentului ebraic este „a încovoia sub sine“. În acest capitol, termenul mai apare în versetele 3 și 16 (în capitolele 21, 14 și 22, 24, 29, termenul ebraic este redat printre alt verb în LXX, echivalat în BB prin *a smeri*).

[3] *pe care nici tu nu o cunoșteai* IER. *quem ignorabas tu*, ms. 4 389 *carea nu o știai tu*.

omul nu trăiește numai cu pîine: Enunțul preluat în Noul Testament (Mt 4,4; Lc 4,4) este foarte răspîndit în toate limbile.

rostul redă gr. τὸ στόμα „gură“, IER. *ex ore*, ms. 4 389 *den gura*.

[5] *va certa* redă gr. παιδεύσαι < παιδεύω. Acest verb este tradus în BB fie prin *a certa* fie prin *a pedepsi* (*oameni ai locului, nu numai pedepsiți întru o noastră limbă*). Prefața lui Šerban la BB) cu sensul de „a instrui, a disciplina“; vezi 4, 36; 11, 2.

În BB verbul *a învăța* traduce, de obicei, gr. διδάσκω (Dt 4, 10), sau, mai rar, verbul gr. συμβιβάζω (Dt 4,9). S. Antim, Didahile 12, la Pann, Povestea Vorbei: *nepedepsit = inculti.*

[7] Descrierea pământului săgăduit începe cu ceea ce este mai prețios pentru un popor care a petrecut patruzeci de ani străbășind pustiul: bogăția surselor de apă.

pămînt bun și mult, cf. LXX *mult* nu apare în textul ebraic.

fărăfundurilor calchiază gr. ἀβυσσος (ἀ – particulă negativă, βυσσος „fund“), vezi Fac. 1, 2.

[8] *untdelemnului*, cf. LXX.

[9] *pămîntul carele pietrile lui hier*, ms. 45 *pămîntu căruia pietrile lui* sunt hier respectă întocmai originalul, cu pronumele relativ *căruia*, gr. ης, în genitiv și cu ordinea cuvintelor din grecește: γη, ης οι λίθοι αντίτις στόρπος; ms. 4 389: *in para unde sunt pietri de fier*. În această versiune se elimină și pronumele *lui* gr. αντίτις din FRANKF. (al. abest αντίτις *pleonasmus* Heb.).

[13] *oile și caprele*: BJ *ton petit bétail*, EU *Schafe und Ziegen*.

înmulțindu-se: în LXX apare de trei ori același verb πληθυνθετων redat de BB de fiecare dată prin *a se înmulți*. Ms. 4 389 recurge la trei verbe diferite: *a se prăsi*, *a se înmulți*, *a se adăuga*, în B. slavonă apare un singur verb φυμόχιμα, în toate trei propozițiile.

[15] *mușcind* redă gr. δάκνων < δάκνω „a mușca“.

[17] *vîrtutea redă* gr. η τοχός „forță, vigoare, putere, capacitate de luptă“, IER. *fortitudine*.

puterea redă gr. η δύναμις cu sensul de „influență, autoritate, trecere“; ebr. „bogăție, avere“, L și EU *Reichtum*, KJV, NOAB și REB *wealth*, TOB *prosperité*, BJ *pissance*.

[19] *vei uita cu uitare*: construcțiile formate dintr-un verb + prepoziția *cu* + substantiv derivat din acest verb, de obicei sub forma infinitivului lung, sunt frecvente în toate cele trei traduceri românești din secolul 17. Ele sunt preluate din Septuaginta.

pre ceriu și pre pămînt cf. LXX, sintagma nu apare în textul ebraic.

[20] *nu vezi asculta*, în original la trecut, aşa cum traduce BB.

CAP. 9

[1] *mai virtos* redă gr. μᾶλλον „mai“ adverb pentru formarea gradului comparativ.

[2] *enachijii*, vezi 1, 28.

[4] *pentru direptățile* redă gr. τὰς δικαιοσύνας < η δικαιοσύνη „dreptate, justiție; simțul dreptății“, IER. *iustitiam*, ebr. דָּקָהּ. KJV *Not for thy righteousness*, L *um meiner Gerechtigkeit willen*, BJ *à cause de ma juste conduite*, REB *because of our merits*, TOB *je suis juste*, EU *Ich bin im Recht*; această ultimă interpretare se bazează pe concepția vechiului Orient asupra războiului privit ca un litigiu în care cine are dreptate cîștigă, cine nu are dreptate pierde (E. B.).

păginătăate redă gr. ἀσέβεια „impietate, sacrilegiu față de un zeu sau față de un loc sacru“, IER. *impietates*, KJV, NOAB, REB *wickedness*, BJ *perversité*, EU *diese Völker sind im Unrecht*, TOB *ces nations sont coupables*.

[5] *curăția* redă gr. τὴν διατήτην < η διατήτης „pietate“, aici „integritate, cîștine“, IER. *aequitatem*, KJV și NOAB *uprightness*, REB *integrity*, BJ *droiture*, L *deines aufrichtigen Herzens willen*.

păginătăatea și fărădelégea: al doilea substantiv, *fărădelégea*, (gr. ἀνομία) apare în FRANKF. cu mențiunea că este redundant și că unele ediții ale LXX îl omit, așa cum procedează mai tîrziu și RAHLFS. El nu apare în textul ebraic, nici în Vulgata. S. Micu îl omite, dar B 1914 și reeditările ei (B 1982) îl preiau din nou, probabil sub influența BB.

[6] *astăzi* cf. LXX, omis în ebraică și în Vulgata.

năsilnic la grumaz, calc din gr. στληπτράχηλος, IER, *cum durissimae cervicis*. În IEŞ 33, 3, același compus din limba greacă este redat prin expresia *tare la cerbice*.

[7] Acest verset marchează începutul unei noi secțiuni în Dt, care se întinde pînă la 10, 11. Moise relatează, la persoana I., povestea vițelului de aur, a tablelor legămîntului și a intervenției sale.

Genul literar al acestei secțiuni amintește de cel din capitolele 1-3. Sînt reluate în paralel evenimente cuprinse în IEŞ 32, cu anumite diferențe. Relatarea nu este unitară, fiind inscrise intercalări în mai multe capitoile.

[8] Ms. 45 urmează topica din LXX *den care dici ai ieșit*, pe cînd BB schimbă ordinea cuvintelor: *den ziua ce ați ieșit*.

neascultind săceați cîle cătră Domnul: Ms. 4389 *neplecîndu-vă* și *greșit înaintea Domnului*. S. Micu *necrezători ați fost întărîtinđ pre Domnul*. L *seid ihr ungehorsam gewesen dem Herrn*, KJV *ye have been rebellious against the Lord*.

[8] *Horeb*: altă denumire pentru Sinai.

[11] *Si fu pren 40 de zile* gr. καὶ ἐγένετο δύσ, S. Micu *Și au fost după*. Ms. 4 389 *De-acii deacă trecuđ acèle 40 de zile*, după modelul Vulgatei: *cumque transissent*. B 1982 *Dar după trecerea celor patruzeci de zile*.

[13] *Grăit-am cătră tine o dată și de doauă ori*, zicînd: cf. LXX, propoziția nu apare în textul ebraic, nici în IER.

[15] *mărturiilor* cf. FRANKF. τῶν μαρτυρίων, care notează: al. τῆς διαθήκης, ex. Hebr., deci *legămîntului* așa cum este și în IER, *soederis*. Ediția RAHLFS omite acest determinant. Atât ms. 4 389, cât și S. Micu urmează textul FRANKF.: *mărturiilor*.

[18] *m-am rugat redă* gr. ἐδεήθην < δέομαι. Verbul corespondent ebraic are, în primul rînd, sensul de „a se prosternă“.

al doilea rînd cf. LXX, nu apare în textul ebraic, nici în IER. *greșalele voastre care le-ați greșit*: construcție preluată din LXX, conformă textului ebraic. KJV *your sins which ye sinned*, S. Micu *păcatele voastre care ați păcatu*.

[19] *mînie și urgie* redă gr. τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὥρην, IER. *indignationem et iram*, L *zorn und Grimm*, KJV *anger and hot displeasure*, BJ *de cette colère, de cette fureur*; ms. 45 pentru frică și pentru mînie, ms. 4 389 pentru mână și urgia. Traducerea lui S. Micu *de iuțimea și de mînia se regăsește* în edițiile ulterioare, pînă la B 1982 *de mînia și de iuțimea*.

[21] Operațiunile de distrugere a vițelului din metal turnat corespund unei simbolici larg răspîndite în Vechiul Orient, de anihilare totală a obiectelor de cult nedoreite.

[22] Substantivele comune ebraice, devenite nume proprii, au fost traduse astăzi în Septuaginta, cât și în Vulgata (*Incendio quoque et in temptatione et in sepulchris Concupiscentiae*). Traducerile moderne reproduc denumirile ebraice.

[24] *din ziua în care* v-am cunoscut: traducere conformă textului ebraic.

[25] Versetele 25-29 au la bază textul din IEŞ. 32, 11-14.

[26] *impărate al dumnezeilor... cu vîrtutea ta cea mare... cu brațul tău cel naltu* după LXX.

[27] *cărora te-ai jurat pre tine* după LXX, sintagma nu apare în ebraică, în Vulgata.

nesilnice (ms. 45 *năsilnicie*, ms. 4 389 *năsilnicie*) înlocuit de S. Micu prin *învîrtoșere*, care apare și în ms. 4 389, în 10, 16.

păginătăile / nelegiuirea în LXX la plural, urmat de pronumele *lor* la plural ca în BB. Vezi nota 9, 5.

[28] Adverbul *cindai* din ms. 45 și BB este înlocuit în ms. 4 389 prin adverbul *cumva*; S. Micu nu mai folosește aici nici un adverb; substantivul *sorțul* (ms. 45 și BB) devine în ms. 4 389 *partea*, iar în S. Micu *moștenirea*; substantivul *virtutea* (ms. 45 și BB) devine ms. 4389 *tăria*, iar în S. Micu *puterea*.

CAP. 10

[3] *neputred* redă gr. ἀστόπτων „care nu putrezește“. Corespondentul ebraic, redat în Vulgata ca atare *sethim*, KJV *shittim*, este tradus prin „salcim“.

amîndoao cf. FRANKF. al. abest δυσι, vt ab Hebr.

[4] *în ziua adunării* cf. textul ebraic și Vulgata.

[6] În versetele 6-9 se introduce două digresiuni: moartea lui Aaron și alegera levîților ca purtători ai chivotului legămîntului. Pentru a marca distincția de restul textului, în unele versiuni moderne sunt încadrăte în paranteze.

Viroth filior Ioachim, gr. Βίρωθ υἱῶν Ιωακείμι, IER. *Beroth filiorum Iacan*, KJV *Beeroth of the children of Jaakan*.

Toponimul ebraic: *Puful fililor lui Iaakan* apare în întregime tradus (L, EU, NOAB, REB) sau parțial BJ *les puits des Bené Yaakân*.

[8] *au osorbit / a luat deoparte redă* gr. διέστελλεν, IER. *separavit*, KJV *separated*, NOAB și REB *set apart*, BJ *mis à part*, L și BJ *aussondern*.

feliul / seminția redă gr. ἡ φυλή „trib, grup de oameni“ prin extensie „clășă, gen, specie, fel“. Traducerea impropriu din ms. 45 și din BB apare în ms. 4 389 ca *semînția*. Cf. idem RG, B 1982, B 1989; S. Micu: *neamul*.

a să ruga și a blagoslovi cf. FRANKF. care notează la subsol că primul verb este redundant, al doilea fiind în conformitate cu textul ebraic. Verbul a *blagoslovi*, comun celor trei versiuni din secolul XVII, este înlocuit la S. Micu prin *bine să cuvinteze*.

[9] *partea lor de pămînt*: în original doar *parte* ca în BB. Pentru clarificarea sensului, sintagma este întregită în unele traduceri: EU *Landanteil*. Așa cum sugerează și numele lor, levii erau considerați a fi descendenții lui Levi, cel de al treilea fiu al lui Iacob. Tribului lui Levi i-au fost rezervate funcțiile sacerdotale. Membrii lui nu posedau un teritoriu propriu care să fie considerat *ca partea sau moștenirea lor*.

[12] Ultima parte a discursului (10,11 – 11,32) reia exigările legămintului cu Dumnezeu, cel ce dăruiește fertilitate pămîntului. Descrierea pămîntului făgăduit, mănos și prosper, este urmată de formulele de binecuvântare și blestem. Deschiderea unei noi secțiuni în discurs este marcată de formula de introducere *Si acum*, cf. 4, 1 să mergi în toate căile lui, ms. 4 389 să umbli pre toate căile lui.

[16] În concepția VT, întreaga gîndire și voință sunt localizate în inimă. Circumcizia constituia un act sacru, un ritual ce consemna devotamentul față de Iahve. Echivalentul lui la creștini ar fi botezul, care, de asemenea, îi desemnează pe creștini ca popor al lui Dumnezeu. Cerința de a tăia împrejur inimă ar însemna pentru creștini reinnoirea botezului, trăirea din harul botezului (E.B.). IER, 4, 4: *obrezui nășilnicia inimii*.

[17] *carele nu alêge față*, ms. 45 să minuneadă după verbul gr. θύμησάς „a se mira, a se minuna; a admira“. Ms. 4 389 folosește o cîntă ca și S. Micu, RG, B 1982, B 1989.

Prin perifrâză: IER. *qui personam non accipit*, L *der die Person nicht ansieht*, EU *Er lässt kein Ansehen gelten*, BJ *qui ne fait pas acceptance de personnes*, TOB *l'impartial*, KJV *which regardeth not persons*, NOAB *who is not partial*, REB *He is no respecter of persons*.

[18] *nemérnec / străin* vezi nota 1, 16. În v. 18 substantivul este preluat din LXX, fiind omis în textul ebraic și în Vulgata.

sârac / orfan redă gr. ὀρφανός „orfan“.

[22] *șaptezeci și cinci* cf. FRANKF. În textul ebraic și Vulgata *șaptezeci*, la fel și RAHLS.

CAP. 11

[3] *certarea* redă gr. παιδεία „educație, instrucție, disciplinare“, vezi nota 8, 5.

minunile redă gr. τὰ ἔργα. Corespondentul ebraic accentuează semnificația de „săptă, lucrare“, IER. *opera*, L *Werke*, EU *Taten*, KJV *acts*, NOAB și REB *deeds*, BJ *les œuvres*.

[8] *să trăiasc și să vă înmulțești* text diferit în LXX față de ebraică.

[9] *miere și lapte* vezi nota 6, 3.

[10] *să o uzi tu însuși*: textual cu *picioarele*, cum traduce BB. Probabil canalele de irigație erau construite căldînd cu picioarele solul de argilă moale. Este posibil, de asemenea, ca apa să fi fost scoasă din Nil cu o roată pusă în mișcare prin forță motrice a picioarelor.

[11] *pămînt de munte și cîmpu*: BB preia prepoziția *de* din ms. 45. S. Micu recurge la aceeași prepoziție, pe cînd ms. 4 389 folosește prepoziția *cu*, adevarată contextului: *pămînt cu munți și cu cîmpu*.

[12] *se îndreaptă*: în textul original lipsește verbul.

[13] În versetele 13–15 cuvîntarea lui Moise este întreruptă printr-o intervenție directă a lui Dumnezeu.

[14] *va da* cf. gr. δέοει, dar în ebraică la persoana I *voi da*. *timpuriu* adică toamna, cînd se cultivă pămîntul, *tîrziu* adică primăvara, înaintea perioadei de secată.

[15] *vei da* cf. gr. δέοεις, dar în ebraică la persoana I *voi da*. *sătûrări / iarbă* redă gr. χόρτους < τὸ χόρτον „nutre“, iarbă, fin; hrană, mîncare“; χόρτω „a (se) sătura, a hrăni“. Fidelă originalului, BB menține substantivul *sătûrări* la plural, față de ms. 4 389 *mîncare*, S. Micu *iarbă*.

[18] Fragmentul din v. 18–20 reia, cu ușoare modificări, textul din 6, 6–9.

[19] *șâzîndu / stați*: toate verbele care urmăzează în acest verset, inclusiv în v. 20, sunt în ebraică la timpul prezent, persoana a II-a singular, fiind o reluare a textului din 6, 7–9.

[21] ms. 4 389 *pămîntul carele se-au jurat Domnul să-l dea părînșilor voștri*: *părînșilor voștri* este complementul indirect al verbului *a jura* și nu al verbului *a da*.

[23] *de cătră fata voastră*: locuțiunea prepozițională *de cătră* este înlocuită în ms. 4 389 cu *de la*, la care recurge și S. Micu, pînă la B 1982: *de la fata voastră*.

[24] *urma* redă gr. τὸ ἕχος „talpă, urmă piciorului“. Unele traduceri mențin acest substantiv în text (L, KJV, NOAB, BJ, S. Micu, RG, B 1989), altele îl omit (IER., EU, REB, B 1982).

Teritoriul descris corespunde regatului lui David: la sud pustiul, la nord Libanul, la est fluviul Eufrat, la vest Marea Mediterană. Vezi 1, 7. Lecțiunea Antiliban nu este sigură; de aceea în ms. 4 389 se traduce prin *dumbrăvi*, cf. Biblia slavonă.

va fi hotărâle voastre: ms. 45 (persoana a III-a plural) *vor fi hotărâle voastre*, la fel și ms. 4 389.

cutremurul / groaza, vezi nota 2, 25.

[26] *dau înaintea voastră* redă gr. δίδωμι ἐνώπιον ὑμῶν, cu sensul de „a expune, a etala“, lăsînd Israelului libertatea alegerii, vezi 4, 8; 30, 1, 15, 19.

blagoslovenii și blestămuri la plural cf. FRANKF. εὐλογίας καὶ κατάρας. În ebraică la singular, idem RAHLS și IER. *benedictionem et maledictionem*.

[28] *cîte eu poruncesc voao* cf. LXX. În ebraică și în Vulgata verbul *a porunci* apare o singură dată în acest verset.

mergind să slujîți redă gr. πορεύεσθε λατρεύειν. În ebraică apare un singur verb *a urma*, IER. *ambulaveritis*, KJV, NOAB și REB *to go after*, BJ și TOB *suivre*, EU *nachfolgen*.

[29] *va fi cînd te va băga* construcție preluată din greacă, păstrată și în Biblia lui S. Micu.

Vezi, mai departe, cap. 27, v. 12–13: Teohar Mihadaș, Pe Muntele Ebal. Muntele Garizim și muntele Ebal se află în apropierea localității Sichem (v. Fac 12, 6), actualul Nablus. Stejarul More, sau stejarul oracolului, este menționat în Fac 12, 6 în apropierea acestei localități. Versetul 30, care este o glosă, situează însă acești munți mai la sud-est, la Ghîlgal, aproape de Ierihon, în cîmpia Arabă, vezi nota 1, 1. Se presupune că această deplasare a munților este de sorgînte antisamaritană.

[30] *Stejarul cel nalt* redă gr. τῆς δρυὸς τῆς ὑψηλῆς. În ebraică substantivul este la plural, folosindu-se fie substantivul *stejar*, fie *terebint*, vezi Fac 12, 6, Ios 24, 26 și Jud 9, 37.

CAP. 12

[1] Textul cuprins în capitolele 12–26 constituie un codice al legilor deuteronomice. Una din legile de bază ale codicelui este centralizarea cultului față de Iahve prin admitera serviciului divin într-un singur templu, cel din Ierusalim. Această lege privind unicitatea sanctuarului constituie unul din punctele principale ale reformei lui Iosia (4 Reg 23), urmărind să apere cultul lui Iahve față de orice posibilă contaminare din partea cultelor canaanite.

[2] *locașurile: locurile bozilor* (BB și ms. 45) este redat în ms. 4 389 prin *dumnezeiilor*, pe care îl va folosi și S. Micu în traducerea sa.

pre marginea mării redă gr. ἐπὶ τῶν θυνῶν < ὅτις „grămadă (de nisip), dună (la ţărmul mării), colină, deal“, IER. *colles*. Ms. 4 389 oferă o traducere adecvată *măguri*, S. Micu *dealuri*.

[3] Versetul 3 reia îndemnurile din 7, 5; vezi notele 7, 5. În textul ebraic verbul *a arde* precedă verbul *a zdrobi* (BB *a tāia*), IER. *lucus igne conburite et idola communuite*.

[5] *cetăților*: BB preia glosa marginală din ms. 45, după o variantă a Septuagintei, πόλεων, nemenționată în FRANKF. Termenul din textul ms. 45 *selurilor* redă gr. φυλῶν < φυλή „semînție, trib“, IER. *tribus*.

să să chieme / să dăinuiască: polisemia verbului ebraic a atras după sine traduceri diferite, care, la rîndul lor, au constituit punctul de pornire a unor teorii în exgeză privind relația dintre templu și numele lui Dumnezeu. Sensul de bază al expresiei ebraice folosite aici, *šakkem šem*, era de „a pune numele“. În Orientalul antic, ridicarea unui monument, respectiv așezarea unei plăci, a unei inscripții cu numele regelui, sau proclamarea numelui lui într-un anumit loc în cadrul unei ceremonii, însemna că locul respectiv trecea în posesia și sub stăpînirea regelui. Același lucru se aplică în Dt în cazul templului din Ierusalim al lui Iahve. Același verb din ebraică, *šakkem*, în evoluția limbii a primit și sensul de „a locui“, expresia fiind tradusă prin „loc în care să locuiască numele lui“. Această traducere a dus în exgeză la teoria locuinței numelui lui Dumnezeu: Dumnezeu locuiește în cer (Dt 26, 15; 3 Reg 8, 28–51), în templu locuiește numai numele său. Cind numele său este invocat în templu, Dumnezeu aude rugăciunea. În Dt expresia respectivă, care alternează cu *seum*, mai apare în 12, 11; 14, 23; 16, 2, 6, 11; 26, 2, fiind redată în LXX prin ἐπικληθτοι, BB *să să chieme*, deci „să se proclame“ sau „să se invoke, să se implore“ numele lui Dumnezeu. Aceeași traducere este păstrată în S. Micu. B 1982 traduce prin *să-și pună numele* (12, 5, 11), *să-I fie numele Lui* (14, 23; 16, 2, 11; 26, 2). Alte traduceri optează pentru sensul de „a locui“, L și EU *wohnen*, BJ *habiter*, KJV, NOAB și REB *to dwell*.

[6] În verset să întîrziuște șapte feluri de jertfe: primele două sănt jertfe animale, următoarele două sănt jertfe vegetale, apoi alte două categorii de donații, lista încheindu-se cu jertfa întâiilor născuți ai vitelor, oilor și caprelor. Descrierea jertflorilor diferă în textul ebraic față de LXX: *incepăturile* redă gr. τὰς ἀπαρχάς < ἀπαρχή „primele roade, pîrgă“. FRANKF. notează că textul ebraic consemnează aici alt cuvînt δέκτας „zecuielile“.

darurile ridicate cu mâinile voastre: expresia ebraică este redată în IER. *primitias manuum vestrarum*, KJV *heave offerings of your hand*, BJ *les présents de vos mains*, EU *Handerhebungsoffr.*, B 1982 *ridicare mâinilor voastre*: este vorba de donații personale pentru cult și preoțime, probabil din produsele recoltate (EB).

[8] Referință la perioada judecătorilor (Jud 17, 6; 21, 25). Atunci existau doar sanctuare private sau de importanță regională iar monarhia nu fusese încă instaurată. „Odiha“ și „moștenirea“ vor fi dobîndite doar sub regi (EB).

[12] *partea lor de pămînt* vezi nota 10, 9.

[14] *cetățile* redă gr. πόλεων din FRANKF.; *semînțile* cf. RAHLFS φυλῶν, din ebraică. S. Micu combină cele două versiuni: *într-o cetate dintru-a neamurilor tale*, idem EU *im Gebiet eines deiner Stämme*.

[15] Centralizarea cultului atrage după sine desacralizarea unor ritualuri: tăierea profană a animalelor poate fi făcută oriunde, sacrificarea lor religioasă numai în sanctuarul ales. Carnea care nu este destinată jertflorilor în Ierusalim poate fi consumată oriunde, fără a fi necesară purificarea rituală. Această carne este socotită la fel ca și carne de vînat, care nu poate fi întrebunțiată la jertfe, după pofta susținutului tău cf. FRANKF. Sintagma respectivă nu apare în ediția RAHLFS.

[18] *nemîrnicul* cf. LXX, omis în ebraică și în Vulgata.

[23] *sufletul / viața* redă gr. ἡ ψυχή.

[25] *în veacu* cf. FRANKF. În alte ediții ale LXX, inclusiv RAHLFS, sintagma nu apare. S. Micu o omite.

bunul redă gr. ὁ καλὸν din LXX, dar nu apare în ebraică.

[26] *ca să te chîeme numele lui acolo* cf. LXX, lipsește în ebraică.

[27] *cărnurile* redă pl. gr. τὰ κρέα < τὸ κρέας „carne“ pl. „bucăți de carne“. În textul ebraic apare și substantivul *sînge*, IER. *carnem et sanguinem*.

cătră fundul redă gr. τρόπος τὴν βάσιν < βάσις, aici „bază, suport, piedestal“, S. Micu *temeiul*. Substantivul nu apare în ebraică.

[30] Avertisment împotriva preluării, în cultul față de Iahve, a unor ritualuri de la popoarele din Canaan, cum ar fi practica de a oferi jertfe omenești.

[31] *ne-au urit*: greșeală în BB; ms. 45 oferă formă corectă *le-au urit*.

[32] În textul ebraic acest verset este considerat a fi primul verset din capitolul 13.

CAP. 13

[1] În Orientalul antic visele erau considerate ca un mijloc de comunicare divină către un profet sau către puțini aleși care, având vise și vedenii, le transmitea celorlalți (Num 12, 6; 22, 20; 1 Reg 3, 15; 28, 6; Ier 23, 25). Nu este deci vorba de un tilcitor de vise care interpreta visele altor persoane. Termenul tehnic folosit pentru a desemna pe cel care posedă această calitate era „visător“ sau „văzător“ de vise și, în acest capitol apare în v. 1, 3 și 5: IER. *qui somnium vidisse, somniator, factor somniorum*, KJV și NOAB *dreamer of dreams*, REB traducere explicativă *pedlar of dreams* sau *dreamer*, BJ *faiseur de songes*, TOB *visionnaire*, L *Träumer*, EU *Traumseher*. Traducerile românești recurg fie la verbul *a vîsa* (cu varianta *a visui*) fie la verbul *a vedea* ms. 45, BB *visitor de vîse*, S. Micu *carele visează vis*, B 1989 *visător de vise*; ms 4 389, RG, B 1982 *văzător de vis(e)*.

[5] *robie* după LXX, *casa robiei* după ebr. și IER. *de domo servitutis*.

[6] *despre tatăl tău* după textul samaritean și LXX, omis în ebraică.

[8] *să nu poartești* redă gr. οὐκ ἐπιποθήσεις < ἐπιποθέω „a dori, a lăsi după, a pofti“. FRANKF. notează la subsol: *al. ἐλείσθεις ex Hebreo melius*. Verbul din ebraică este redat de obicei prin „a crăju, a se îndura de“.

[9] *Spuindu să spui* redă gr. ἀναγγέλλω „a raporta; a denunța, a reclama“. Această interpretare este păstrată în EU *du solst ihn anzeigen*. Textul ebraic oferă și cealaltă interpretare, *a ucide*, pentru care optează cele mai multe traduceri.

[15] *cu anathema vei anathimisi / să o sortești pieirii* vezi nota 2, 34.

chiar și vitele să le treci prin sabie: propoziția lipsește din Septuaginta, dar este inclusă în textul ebraic, așa cum specifică și nota de la subsolul FRANKF.

[16] *îeșirele* redă gr. τὰς διόδους < ἡ διόδος „trecere, trecătoare; ieșire; întrețiere de drumuri“.

[17] *anathema* vezi nota 2, 34.

[17] *în ce chip au grăbit ie Domnul* cf. FRANKF. care notează la subsol: *al. abest hoc membrū & redūdat*, omis de RAHLFS. La fel S. Micu și celealte traduceri, cu excepția B 1982.

CAP. 14

[1] *pleșuvitură* redă gr. φαλάκρωμα „chelie“, IER. *calvitium*.

[2] Vezi nota 7, 6.

[3] *scîrba / lucruri spurcate* vezi nota 7, 26.

[4] Denumirile animalelor din lista cuprinsă între versetele 4–18 nu sunt sigure, așa cum menționează EU („Die Übersetzung der Tiernamen ist nicht immer sicher“) și alte traduceri moderne.

[6] *unghiește unghi calc* după gr. ὄνυχιστηρος ὄνυχίον < ὄνυξ „unghie, gheără, copită“.

[7] *îngemenează* redă gr. διχτησούντων < διχτηλεύω „a avea copita despicate, bifurcate“. Verbul *a îngemâna*, cu sensul său obișnuit de „a îmbina, a uni (două lucruri de același fel)“, este folosit aici tocmai cu sensul contrar; la fel și în versetul 8.

ariciu / bursucul redă gr. χοιρογύλλιον, IER. *choerogyllium*. Determinarea animalului respectiv este incertă. Cu siguranță nu este vorba de arici. Ms. 4389 îl omite din traducere, iar S. Micu îl transcrie după greacă: *hirogrilul*, RG *șafanul*, B 1982 *iepurele de casă*.

[12] Identificarea păsărilor enumerate în versetele 12–18 diferă mult de la o traducere la altă, existând diferențe mari, inclusiv în traducerile contemporane. Aceste diferențe trebuie căutate atât în texte originale (ebraic, samaritan) care nu sunt unitare, existând diferențe variante (v. 13) care apoi s-au reflectat în greacă și latină, cât și în interpretarea diferență acordată unui și același termen din originale, de către științele contemporane. Remarcind ordinea diferență de enumerare a acestor păsări în versiunile Vechiului Testament de care dispuneau editorii FRANKF., aceștia specifică într-o notă la subsol că s-au ghidat după ediția complutensă: *Caeterum haec omnia in plenis; exemplarib. ordine habetur diversissimo. probatissimum omnium ex Complut. sequit sumus.*

S. Micu oferă în aceste versete un text care diferă mult față de FRANKF. El urmăză un model al Septuagintei care coincide cu ediția modernă a lui RAHLFS.

Pentru a evita inexactitățile în traducerea denumirilor de păsări, S. Micu recurge mai mult decât BB la împrumuturi din greacă:

BB *gripsonul* redă gr. γρόνα, IER. *grypem*, S. Micu *gripa*.

BB *vulturul de mare* redă gr. ὀλετετον, IER. *alietum*, S. Micu *alietul*.

BB *ghipa* redă gr. γύνα, S. Micu *șorlifa*.

BB *erodionul* redă gr. ἐροδόν, IER. *herodium*, S. Micu *erodiorul*.

BB *păun – impropriu* – redă gr. πορφυρίων, IER. *porphirionem*, S. Micu *porfirionul* (păstrat și în B 1982).

BB *lipitoarea* (numele unei păsări, nu al viermelui) redă gr. νυκτικόρακα, IER. *nycticoracem*, S. Micu *corbul de noapte* (calchiere).

BB *șoimul* redă gr. χαραδρίων, IER. *charadrium*, S. Micu *haradriionul*.

Pentru a marca diferențele între traducerea sa și BB, S. Micu notează la subsol: *Aceste jivini în cea vîche untele cu alt nume să numesc și cu alt rind să pun.*

[23] să să chême numele lui / să dăinuiască vezi nota 12, 5.

vei aduce cf. LXX ὄντες, omis în ebraică și Vulgata.

cèle preste zecile calc după gr. τὰ ἑπέδεκατα.

[25] Centralizarea cultului arc drept consecință renunțarea la una din ideile, pînă atunci fundamentale, ale aducerii jertfei: nu mai era obligatoriu ca produsele vegetale și animale consumate în cadrul unui ritual, înaintea lui Dumnezeu, să provină din propria jertfă.

[27] să nu-i uiji: sintagmă omisă în LXX, dar consemnată în ebraică și în Vulgata. Ms. 4 389 să te socotești să nu-l las-

partea ... moștenire vezi nota 10, 9.

[29] cu mîinile după textul ebraic și Vulgata.

CAP. 15

[1] Legea privind anularea datoriilor în cel de al șaptelea an pornește de la vechiul obicei de a lăsa terenurile agricole nelucrate, pentru refacerea lor, la fiecare șapte ani (Ies 23, 10; Lev 25, 4). În acest an creditorii trebuiau să renunțe la împrumuturile acordate debitorilor. Un asemenea contract putea să stipuleze că, în cazul nerambursării datoriei, debitorul sau un membru al familiei sale erau pasibili de a deveni sclavi sau să fie constrinși să muncească pentru creditor. Aceste clauze își pierd valabilitatea după proclamarea anului sabatice, în care prevalea „ierarhia Domnului” în favoarea celor săraci.

[2] Substantivul gr. ἀφεσις este redat aici prin două sinonime *slobozire și iertare* cu sensul de „anulare, scutire, stingere a datoriilor”.

s-a chemat redă gr. ἐπικέληται < καλέω „a apela, a numi”; aici „a proclama, a anunța, a declara”.

[3] În versetul 3 traducerea din ms. 4 389 se îndepărtează în mare măsură de Septuaginta, sub influența versiunii latinești și slavone. La fel în versetul 6, în care, alături de verbul *a stăpini*, se introduce verbul *a birui*, inexistent în ebraică, greacă, latină sau slavonă.

[4] lipsit redă gr. ἐνδεῖς „nevoiaș, lipsit, sărac” și în v. 7 gr. ἐπιδεούενον < ἐπιδέω „a lipsi, a avea nevoie”.

pentru cuiwantul acesta cf. FRANKF., sintagma lipsête din alte ediții ale LXX și din ebraică.

[8] BB să împrumuti, ms. 45 să împrumutedzi.

[10] Text diferit în LXX față de textul ebraic, care este mai concis.

[11] Adjectivele *mēser* și *volnic* (v. 12) din ms. 45 apar în ms. 4 389 și în BB ca *sārac*, resp. *slobod*. În cazul de față *sārac* este folosit în accepțiunea de „lipsit, nevoiaș” și nu de „orfan”, cum apare în alte versete

[14] cu *chelṣug* să-l *chelṣugiešti* redă gr. ἐφόδιον ἐφοδίασες < τὸ ἐφόδιον „1. provizii pentru călătorie; 2. bani de cheltuială, speze”, IER. *viaticum*, S. Micu *dind să-i dai de cheltuială*. În ebraică, ad litteram să i se pună pe grumaj (ca un colier împodobit), BJ Tu chargeras sur ses épaules, à titre de cadeau, TOB tu le couvriras de cadeaux, L du sollst ihm aufladen, EU du sollst ihm ... mitgeben, wie er tragen kann, KJV și NOAB you shall furnish him liberally.

[15] astăzi lipsête în LXX.

[17] *undreas* în ms. 45 și în BB, ms. 4 389 și S. Micu *sula la stilpii ușii* cf. FRANKF. care notează: *al. absunt haec verba glossema*. lipsête în textul ebr., S. Micu și RAHLFS.

Această împunsătură, făcută după ce urechea sclavului a fost lipită de ușa stăpînului, simboliza legătura definitivă de dependență a sclavului față de casa stăpînului (Ies. 21, 7).

[21] Același substantiv gr. μάθος „1. injurie; 2. rușine”, aici cu sensul de „defect, deformație, cusur”, este redat în ms. 45 și în BB prin două sinonime: *prihană* și *huldă*, ms. 4 389 *vină*, S. Micu *prihană* și *rău slușit*.

CAP. 16

[1] Versetele 1, 2, 4^b–7 se referă la sărbătoarea Paștelor, versetele 3, 4^a și 8 la sărbătoarea azimilor, două sărbători distincte pînă la domnia lui Iosia, care le reunifică (4 Reg 23, 21–23).

Luna Aviv (Abib) din calendarul canaanit, aceeași cu luna Nisan din calendarul babilonian, corespunde perioadei martie-apriliie. Termenul ebraic *ḥōdōeš hodoeš* „lunar nouă”, gr. τὸν μήνα τῶν νέων este redat redat în BB *lună noao*; ms. 45 traduce ad litteram *luna noaălor*, ms. 4 389 *luna celor noaoă*, S. Micu *luna celor noao*, IER. *mensem novarum*.

[3] Azima – ebr. *maṣṣot*.

(3) *střiguală* redă gr. η στρυγά „grabă, repezeală”, S. Micu *grabă*.

[4] Substantivul gr. η ζόμη este redat de ms. 45 și BB prin *dospit* în v. 1 și prin *aluat* în v. 4.

doarăm se limitează la sensul de bază al verbului κουμηθόπετον < κουμάω „a dormi”, ms. 4 389 *rămiile*, S. Micu *rămină*, IER. *manebit*.

[7] *vei fierbe și vei frige* cf. LXX. În ebraică nu apare aici verbul *a frige*, folosit pînă atunci în exclusivitate în legătura cu ritualul de jertfire a animalelor. L kochen und essen, BJ Tu la feras cuire et tu la mangeras, NOAB boil it and eat it, REB cook it and eat it.

la casele tale cf. LXX, denumire generică, incluzând și noțiunea de *corturi* cf. textul ebraic și IER. *in tabernacula tua*.

[8] *afard den cite să vor face susținutul* cf. LXX. Omis în ebraică și latină, ms. 4 389 îl exclude.

[9] Sărbătoarea săptămînilor, denumită astfel datorită faptului că are loc la săpte săptămîni de la începerea secerișului, deci în a cincizea zi, mai este cunoscută după numele grecesc *pentecon* sau, în Nouul Testament, cu o semnificație diferită, *Rusalile*.

întregi cf. LXX, lipsête din ebraică, așa cum notează FRANKF. la subsol.

scerarea redă gr. τὸ δρέπανον „seceră”.

secerat redă gr. δημητρος „secerat, recoltat”.

[10] Text diferit în ebraică.

[13] Sărbătoarea corturilor sau, mai exact, a colibelor are loc toamna, după ce s-au încheiat toate lucrările în agricultură. Este o sărbătoare a bucuriei, a recunoștinței față de Dumnezeu, care a binecuvîntat poporul și i-a dat o recoltă bogată. Denumirea *colibelor* provine probabil din faptul că, în timpul culesului

strugurilor, israeliții se adăposteau în colibe din ramuri, ridicate în podgorii.

Exprimarea din original este eliptică, verbul *a strînge* neavând un compliment direct.

[15] *a să chiama acolo numele lui* cf. LXX, sintagma este omisă în ebraică. FRANKF. notează: *al. sequens membrum abest, vi ab Heb.*

sâmânăturile / roadele redă gr. τὸ γέννυμα „produs, rod, fruct“, IER. *in cunctis frugibus tuis.*

[16] *desert* redă gr. κενός „gol“, IER. *vacuus.* Cele mai multe traduceri recurg la expresia *cu mînilor goale*: L și EU *mit leeren Händen*, BJ și TOB *les mains vides*, NOAB *empty-handed*. KJV *empty.*

[18] *Judecătoriu și aducătoriu de cărți*, în FRANKF. la plural, aşa cum traduce ms. 45; *dregător* vezi nota 1, 15.

[19] *nici vor cunoaște fajdă* vezi nota 1, 17.

ridică cuvintele direcților redă gr. καὶ ἔξαπει λόγους δυκάων ms. 4 389 *răsipetește*, S. Micu *mută*, IER. *et mutant verba iustorum, L und verdrehen die Sache der Gerechten*, BJ *et ruine les causes des justes*, NOAB *and subverts the cause of the righteous.*

[21] *desi, tot lemnul*, vezi nota 7, 5.

CAP. 17

[1] *huld* vezi 15, 21.

urcîune vezi 7, 25.

[3] *podoaba cerului* vezi 4, 19.

[5] *vei scoate ... pre poartă / la poarta cetății*: piață situată în apropierea porții centrale a orașului era un loc de reuniune publică, în care se trăau afaceri și se desfășurau procesele. De aceea în RG *să scoți la judecata*.

[7] *la cea de apoi* redă gr. ἐπ' ἑσχάτων, cf. ms. 45; ms. 4 389 și S. Micu *pre urmă*.

[8] *va slăbi* redă gr. ἀδυνατήσῃ < ἀδυνατεῖν „a fi neputincios, slab, incapabil“, aici „a depăși competență“. În LXX textul cuprinde patru perechi de substantive precedate de fiecare dată de locuțiunea prepozițională ἀντί μέσον tradusă în BB *între mijlocul, întru mijlocul, întru, întru*. Dintre cele patru perechi de substantive este tradusă ἀντί ὅπερι *pipăirea pipăirii* prin redare sensului de bază al gr. ἡ ἀφίη „1. pipăit, pipăire 2. lovitură, rană“. Al doilea sens, *rari*, este necunoscut și traducătorului ms. 4 389. S. Micu îl redă, probabil sub influența Vulgatei, prin *rană de lepră*. Conotațiile atribuite acestor perechi de substantive diferă destul de mult de la o traducere la alta: IER. *sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et non lepram et iudicum*, KJV *between blood and blood, between plea and plea, and between stroke and stroke*, L um *Blutschuld, um Schaden, um Gewalttat oder was sonst Streitsachen*, EU *Mord, Eigentumsdelikt oder Körperverletzung*, BJ *affaire de meurtre, contestation ou voie de fait*, REB *accidental or premeditated homicide, civil rights or personal injury*.

ca să să chième numele lui acolo cf. LXX, lipsește din textul ebraic.

[9] *preoții levîi*: clerul de la sanctuarul central, spre deosebire de levîii răspîndiți în toată țara. Judecătorul putea fi unul dintre acești preoți sau un magistrat laic. Acest tribunal suprem avea menirea de a judeca și a pronunța sentință în procesele mai dificile care depășeau competența judecătorilor locali.

[10] *ca să să chième numele lui acolo* cf. LXX, lipsește din textul ebraic.

să vor iocmi redă gr. ἐάν νομθετηθῇ < νομθετέω „a da legi, a institui o lege, a decreta, a da instrucțiuni“, L. *was sie dich lehren werden*, BJ *d'agir selon toutes leurs instructions*; ms. 45 *să vor opträui*, glosă *legiu*, ms. 4 389 *toate cîte fi se-au pus fie în lege*, S. Micu *vor rîndui*.

[12] *carele va fi în zilele acelăia* cf. LXX, lipsește în ebraică.

[14] *cu sortu* redă gr. ἐν κλήρῳ, omis în ebraică.

boaren redă gr. ἄρχοντα < ἄρχων „domnitor, principe, conducător“.

Ștefan cel Mare îi apare lui Sadoveanu în *Frații Jderi*, conform legilor ţării, investit de Dumnezeu să conducă, să judece și să hotărască: „Toată lumea se înfățișa cu cutremur la măria sa,

în genunchind sub sabia dreptății sale, știind că măria sa stă pe acest pămînt al Moldovei ca să ție statomica rînduiala lui Dumnezeu. Cum pămîntul își dă roada, aşa muritorul să-și încheie munca, fără strîmbătate și şretelic. Cel bun să viețuiască la lumină între drepti; cel râu să intre la osîndă în intuneric. Măria sa veghează neclintit la hotărîrile sale, sub ochiul lui Dumnezeu“ (Izvorul Alb, Opere, XIII, 1958, p. 457).

[16] Probabil aluzie la Solomon, cf. 1 Reg 8, 10–18 și 3. Reg 10, 26, 28.

[17] *să nu să premenească* redă gr. οὐα μὴ μεταστῇ. Verbul *a primeni*, provenit din slavonă, cu sensul de „a trece dintr-o stare în alta“ este înlocuit în ms. 4 389 prin *a întoarce* și în S. Micu prin *a schimba*.

(17) *inima lui*: KJV și NOAB *his heart + turn away*, v. 20 *his heart + lift up*, L. *dass sein Herz nicht abgewandt werde*, v. 20 *sein Herz soll sich nicht erheben*. Alte traduceri recurg la parafrazare, renunțând la substantivul *inimă*: REB *Your king ... be led astray*, v. 20 *he will avoid alienation ... through pride*; EU *damit sein Sinn nicht vom rechten Weg abweicht*.

[18] *u doao lêge* redă gr. ω δευτερόβιον, denumire ce a fost preluată în mai multe limbi, dind și titlul acestei cărți biblice. Una din interpretările etimologice derivă această titulatură din faptul că este al doilea exemplar, dublura originalului păstrat de levîi în sanctuarul central, în templu. Această copie destinată regelui era scrisă într-o carte sau, mai exact, pe un sul, conform practicii iudaice.

CAP. 18

[1] Toți membrii tribului lui Levi sunt îndreptății să fie preoți, atât cei care oficiau servicii sacerdotale în sanctuarul central din Ierusalim, cât și cei care trăiau în provincie ca preoți învățători. Decorece nu aveau dreptul de a poseda pămînt, hrana lor era asigurată din sacrificiile aduse în sanctuarul din Ierusalim, sau, în cazul celor care trăiau în provincie, din donații caritative, ca și în cazul străinilor, al văduvelor și al orfanilor (Dt 12, 18–19; 17, 9 și 18).

[3] *ventrele* redă gr. τὸ ἔντερον „stomacul numegătoarelor, rînză“, IER. *ventriculum*, S. Micu *pînțecelle*.

vei da redă gr. δόceις; cu totul excepțional, BB preia o formă consemnată în nota de la subsolul FRANKF., probabil pentru a păstra persoana a II-a singular din versetul următor; în textul FRANKF. δόcei va da, așa cum traduce ms. 45.

[5] *să blagoslovească* cf. LXX, omis în ebraică, după cum remarcă FRANKF.: *al. hae dueae voces absunt, vt ab Heb.*

[6] Versetul confirmă dreptul levîilor care trăiau în provincie de a oficia în sanctuarul central.

nemernicête / trăiește ca pribegie redă gr. παροικεῖ < παροικέω „a locui (ca străin)“. Omitea virgulei în BB, cu toate că este consemnată în FRANKF. după acest verb, modifică sensul frazei. Eminescu păstrează semnul arhaic în *Doina*: „Cine-ai îndrăgit străinii / Mînca-i-ar inima cînii, / Mînca-i-ar casa pustia / Si neamul nemernicia“.

[8] Text obscur în ebraică.

[11] *vrajă*, ms. 45 *cintare*, redă gr. ἐπαισθῆναι „incantație, desințec“.

[15] Moise este considerat a fi prototipul adevăratului profet.

[16] Împărțirea textului în versete este corectă în ms. 45, care menține sintagma *după toate* în v. 16, cf. Biblia din Anglia, repartizare acceptată și de critica modernă. BB trece această sintagmă în v. 15, pentru a se conforma FRANKF.

nu vom mai adaoge, vezi nota 5, 25.

nici vom muri: BB preia din ms. 45 traducerea *nici a conjuncției negative oύδε „ca să nu“*, echivalată corect în ms. 4 389 prin *ca nuvină*, S. Micu *ca să nu*.

[18] Pe baza acestui text din Dt, evreii l-au așteptat pe Mesia ca pe un nou Moise, cf. Ioan 1, 21. Evanghelia lui Ioan subliniază paralelismul dintre Iisus și Moise, cf. Ioan 1, 17 (BJ).

[19] *voiu izbîndi* redă gr. ἔκδυκτω < ἔκδυκτος „1. a (se) răzbuna, a pedepsi, 2. a reclama, a cere“. Bailly citează acest loc din Dt. pentru a exemplifica sensul de „a cere“. KJV și NOAB *I will require it of him*, L. von dem will ich's fordern. Alte traduceri îl redau prin *a cere socoteală a trage la răspundere*: EU ziehe ich selbst zur Rechenschaft, REB *I shall call that person to account*, BJ c'est moi-même qui en demanderai compte.

a izbîndi are probabil sensul de „a răzbuna“, conotație foarte frecventă a acestui cuvânt pînă în secolul XIX (Avem sericirea de a ne izbîndi, BĂLCESCU, ap. DA). Acest sens se poate asocia însă cu dificultate cu prepozițiile întrebuijtanțe în traducerile românești, după modelul grec sau, slav: BB *voiu izbîndi dentru dînsul*, ms 4389 *voiu izbîndi de la dînsul*, S. Micu *voiu lăua izbînda de pre el*. Din această perspectivă, ar fi posibil ca traducătorii români să fi folosit verbul *a izbîndi* + prep. *dentru, de la, de pre* cu sensul de „a cere“.

[20] *va păgîni* redă gr. ὀν δαεβήσῃ < δαεβέω „a profana, a pîngări, a comite o impietate, un sacrilegiu“. Termenul ebraic este tradus prin *a se semeti, a se incumeta*.

[21] Deși în LXX apare particula negativă οὐκ̄ înaintea verbului ἀλληλεῖ, ms. 45 și BB traduc la afirmativ *au grădit*; la fel procedează S. Micu. Ms. 4 389 folosește forma negativă *care nu iaste grădit*, cf. IER. *quod non est locutus*, formă preluată din original și de alte traduceri.

[22] *să nu vă fineji de* redă gr. οὐκ̄ ἀφέζεσθε < ἀπέχεσθαι „a se ţine la distanță“. Verbul corespondent ebraic este tradus de obicei prin *a se teme*, IER. *nōn timebis*, KJV și NOAB *to be afraid of*, BJ *caindre*.

CAP. 19

[1] Capitoul 19 marchează începutul celei de a doua secțiuni a corpusului de legi deuteronomice, ce se întinde pînă la capitolul 25, 19. Capitoul 19. se ocupă de stabilirea cetăților menite a oferi refugiu celor vinovați de omucidere, pentru a limita efectele vechii legi tribale privind răzbunarea singelui vîrsat (Num 35). În Canaan vor fi desemnate trei cetăți în acest scop, pe lîngă cele trei la est de Iordan (vezi 4, 41–43).

limbile care Dumnezeul tău dă fie pămîntul lor: această formulare se datorează preluării pronomului relativ nom. / ac. plural neutru și din limba greacă. Ms. 4 389 oferă o traducere mai bună prin întrebuijtanța, sub influența altor modele decât Septuaginta, a cazului genitiv *ale căror fară le va da*. Folosirea articoului genitival *ale* la plural și a pronomului *le* tot la plural constituie un indiciu că substantivul *fară* este la numărul plural.

[2] *osebi / alegi* vezi nota 4, 41.

[3] *Socotește tu calea*: formularea ambiguă din originalul ebraic atrage după sine soluții de traducere destul de diferite: EU *Do sollst die Wegstrecken berechnen, TOB tu établiras un plan des routes*. Interpretarea ms. 4 389 *să gătești fie cale* este similară celei din KJV *Thou shalt prepare thee a way*, NOAB *You shall prepare the roads*, L. *du sollst den Weg dahin herrichten*, RG și B 1989 *Să faci drumuri*, B 1982 *Să-ji faci drum*. REB oferă cca mai liberă interpretare: *determine where each city shall lie*.

[4] *poruncă* redă gr. ὁ πρόστατυμ „ordin, dispoziție, poruncă“.

În ms. 4 389 se traduce prin *lēgea*, IER. *lex*. S. Micu reține termenul *poruncă*, dar adaugă la subsol *lēgea, rînduiala*.

[6] *rudi* redă gr. ὁ ὄγκιστεύων „rudi apropiată“. Textul ebraic este pasibil de mai multe interpretări: IER. *proximus eius cuius effusus est sanguis*, S. Micu, *rudi cu cel mort*. Cea mai răspîndită interpretare este *răzbunatorul singelui*: L. și EU *Bluträcher*, KJV și NOAB *the avenger of blood*, BJ *le vengeur du sang*. REB îmbină cele două interpretări *the dead man's next-of-kin on whom lies the duty of vengeance*.

[11] BB a pîndi, ms. 45 a aleșui, este redat în ms. 4 389 prin perifraza *a face meșteșug hiclean*.

[13] *să nu să vîghe* redă gr. οὐ φέσεσθαι < φέίδομαι „a cruta“, IER. *nec misereberis* care este tradus fie prin „a avea milă“, fie prin „a cruta“. Probabil sensul atribuit aici de BB verbului *a veghe* este de „a feri, a ocroti“. Ms. 4 389 *Să nu-l crufăze*, S. Micu *Să nu să milostivească*.

[14] *hotarele* desemnează borna, piatra de hotar care marchează hotarul dintre două proprietăți.

să-i paști redă unul din sensurile de bază ale verbului voieînțea < voieú „a paște; a împărți“. Interpretarea, neobișnuită pentru acest context, se datorează unei inadvertențe de transcriere a textului grec din FRANKF., în care cele două părți ale acestui cuvînt compus par a fi despărțite în unități distincte: ἐν κλήρῳ voieînțea.

[15] *mărturie* redă gr. μάρτυς „1. martor, 2. dovedă, mărturie“. În cazul de față, ca și în versetele următoare, *mărturie* este folosit cu sensul actual de *martor*. Ms. 4 389 și S. Micu mențin termenul.

(15) *mărturie*. Ms. 45 folosește aici termenul *martur*, deși în celealte locuri îl va înlocui cu *mărturie*.

În BB, substantivul *rost* are opt ocurențe în Dt, față de cinci ocurențe ale substantivului *gurd*.

păgînitate: este greu de precizat care este semnificația exactă a termenului în acest context. A fost interpretat astăzi ca „delict, infracțiune“, cît și ca „revoltă, nesupunere“.

[21] Ultimele două propoziții din BB, preluate din FRANKF., nu sunt incluse în RAHLFS, fiind o transpunere din Lev 24, 20. FRANKF. menționează la subsol: *al. abest hoc totum, vt ab Heb.*

Comisul Manole Păr-Negru din Frații Jdeuri apreciază faptele lui Ștefan cel Mare, constrîns adesea să verse sănge, după legi deuteronomice: „Lui Petru-Vodă i s-a făcut județ, cum scrie la carte. A omorât pe fratele său Bogdan-Vodă. Cine face, face-i-se. Sânge pentru sănge. Iar după ce l-a judecat, măria să Ștefan și-a luat canon să ajuneze nouă ani vinerile“ (Mihail Sadoveanu, Oamenii măriei sale, 1942, în Opere, XIII, 1958, p. 653).

CAP. 20

[1] Războiul sfint se bazează pe premisa că acesta nu constituie o acțiune a oamenilor, așa cum sunt războaiete purtate de regi cu soldați bine pregătiți, cu cai și cu care de luptă, ci apare ca o acțiune în care însuși Dumnezeu este angajat și în care poporul reacționează cu un devotament fanatic, cf. Jud 5 (NOAB).

cal și călăreț: BB păstrează numărul singular din LXX ἀναβάτης, „călăreț; conducător al unui car de luptă“. Termenul ebraic corespunzător are semnificația de „car (de luptă)“.

[3] *vă înfringeți* redă θράψεθε < θράψω „1. a rupe, 2. a frînge, 3. a ceda“, IER. *cedere*.

[5] *cărturarii / dregătorii* vezi nota 1, 15.

au înnoit redă gr. ἐνεκαύνιον < ἐγκαύνιον „1. a înnoi; 2. a sfînti“. Este vorba de acul festiv de inaugurare a noii clădiri; unele traduceri subliniază elementul religios din această festivitate IER. *dedicavit*, KJV, NOAB și REB *to dedicate*, BJ *dédiée*, altele latura profană *TOB inaugurée*, S. Micu *au început a lăciu într-însa*.

[4] *fricos la inimă*: expresia din ms. 4 389 *cu inimă slabă* să păstreze, uneori modificată, în diferite ediții ale Bibliei, pînă în zilele noastre: S. Micu *slab la inimă*, RG *cu inima slabă*, B 1989 *slab la inimă*.

[9] *boiarii* oști înainte-povăzitorii norodului redă gr. ἄρχοντας τῆς σπαθᾶς προτρομένους τοῦ λαοῦ, S. Micu *mai marii oști înainte-povăzitorii norodului*. În legătură cu semnificația militară a substantivului *povăzitor* vezi nota 1, 13. Majoritatea traducerilor comprimă cele două titulaturi militare din acest verset într-un singur termen: L. *Heerführer*, BJ *chefs de troupe*.

[11] Substantivul *porile* nu este consemnat în original, dar întregește sensul propoziției. Faptul că în limba greacă substantivul colectiv *nārodul* poate primi determinări la plural, dă naștere în traducerea BB la dezacorduri de număr în acest verset.

[14] *marfă* redă gr. ἀποστεύω „bagaj; mobilier“, ms. 4 389 *avuția*, S. Micu *marha*, cu nota la subsol: În alte versiuni: *afard de mueri și de prunci*. Termenul ebraic corespunzător a fost redat de

obicei prin copii sau servitori: IER. *infantibus*, L. și EU *Kinder*, KJV și NOAB *the little ones*, REB *dependants*, BJ *les enfants*.

plinirea redă gr. ἀπάτης „bunuri mobile, bagaje, mobilier, ușenile“, ms. 4 389 *agoniseala*, S. Micu *averile*. Termenul din originalul ebraic este redat prin „pradă“, IER. *praedam*.

[15] Tratamentul aplicat în caz de răboi orașelor din afara Canaanului (v. 10–15) este diferit de cel aplicat popoarelor din Canaan, conlocuitoare cu triburile israelite. Attitudinea față de acestea este cu mult mai drastică, pentru a împiedica contaminarea cu religiile lor păgini.

[16] *acestor popoare* cf. textul ebraic. În FRANKF. doar la subsol, cu mențiunea *al. addund rōv ētōv̄ ex Hebr.*

să nu prindeți viu redă gr. οὐ λαρύσσετε < λαρύπεω „,prinde, a captura pe cineva, lăsându-l în viață, a face prizonier“.

Ms. 4 389 *să nu laș viu nici un suflet*, ca și S. Micu *Să nu lași viu nimică ce suflet*.

[17] *cu anathema* *să anathemisi* vezi nota 2, 34.

pre ghergheseu cf. LXX, lipsește în textul ebraic.

[19] *șanț* redă gr. χάραξ „1. ţarus, par; 2. palisadă, fortificație“. Cele mai multe traduceri îl redau prin *mecanism de asediu* sau prin verbul *a asedia*. Textul se pretează unor interpretări diferite: B. 1982 (*ca să se ascundă de tine după întăritura*) păstrează interpretarea lui S. Micu *să poată fugi de la față* și *să se ascundă în șanț*.

[20] Ms. 45 și BB folosesc două verbe diferite în limba română pentru a reda verbul ἔξολεθρεύεις: v. 19 *să strici*, v. 20 *să surpi*. *a se închîna* = a capitula, a se predă.

CAP. 21

[1] Fragmentul cuprins între 1–9 prezintă un ritual străvechi (Lev 14, 2–9; 16, 5–10; Num 19, 2–10), menit să înlăture răzbunarea de sănge în cazul unei crimi al cărei autor nu putea fi identificat. Această răzbunare ar fi putut să se îndrepte împotriva oricărui locuitor al celei mai apropiate așezări. Prin acest ritual localitatea respectivă era absolvită de orice învinuire, fiind ferită de o asemenea amenințare. Momentul culminant al ritualului, în timpul căruia nu se aducea nici o jertfă, îl constituie rugăciunea din versetul 8.

om uciș redă gr. τρυματίας al cărui sens de bază „rănit“ a fost redat în ms. 45.

Același termen este redat în v. 2, 3 și 6 prin substantivul *stîrv*.

[3] *Și va fi cetatea cea ce să apropie la stîrvu* cf. Biblia slavonă: и въдътъ градъ приближася къмънъ, den boi redă gr. ἐκ βοῦν, ms. 4 389 *den cireaddi*, S. Micu *din vaci*. Sintagma nu apare în textul ebraic.

[4] *nesilnică* redă gr. τραχεῖαν < τραχύς „aspru, dur“, IER. *vallum asperum atque saxosum*. Unele interpretări consideră că este vorba de o vale cu apă: BJ *un cours d'eau qui ne tarit pas*, NOAB *a valley with running water*, REB *a stream that never runs dry*, altele, dimpotrivă, că ar fi o vale seacă EU *in ein ausgetrocknetes Bachthal*. Prima interpretare este dictată probabil de imperativul ca săngele junincii să nu cadă pe pămînt, deși în cursul ritualului nu se menționează expres vârsarea de sănge. Din punct de vedere geografic este greu de imaginat că, în această regiune cu precipitații reduse, în care în cele mai multe albi de riu există apă doar în anotimpul ploios, demnitarii cetății se puteau deplasa la mari distanțe, în căutarea unui riu cu apă permanentă.

vor iată vinele redă gr. νευροκόπουν < νευροκόπεω „a mătila prin tăierea nervilor“. *Vinele* nu are sensul de „venă sanguină“, ci de „vînă, tendon, fibra, nerv“ cf. gr. νεύρα sau νεῦρον. Sintagma ebraică este tradusă prin *a fringe gîștu*, IER. *caedent in ea cervices*, KJV *strike off the heifer's neck*, NOAB și REB *to break the heifer's neck*, BJ și TOB *ils briseront la nuque de la gîs* *brisèrent la nuque de la génisse*, L. și EU *das Genick brechen*. Dar RG *să jungie gîștu junicei*, B. 1982 *să jungie juninca*.

[5] *pipăirea / răniere* vezi nota 17, 8.

[6] *pre capul* cf. LXX, lipsește din textul ebraic.

[8] *Milosîrd* fii redă gr. Λεως γενοῦ. Semnificația literală a corespondentului ebraic este „a acoperi; a fi propice, favorabil“

IER. *propitius esto*. Termenul a căpătat sensul tehnic desemnând îspășirea și ritualul ei.

den pămîntul Eghipetului cf. LXX, lipsește din textul ebraic.

[9] *binele și plăcerea* redă gr. τὸ καλὸν καὶ τὸ ὄφερόν. În ebraică, un singur determinant, idem IER. *quod praecepit Dominus* și ms. 4 389 *cîle ce plac*; deși în slavonă apar amândoi termenii.

[11] *șî-i* *vei aduce aminte de ea* redă sensul de bază al verbului ἀνθιμέμοναι „a reflecta“. Verbul poate fi însă asociat și cu substantivul θυμός „inimă“, ca simbol al pasiunii și sentimentelor: EU *wenn sie dein Herz gewinnt*, ms. 4 389 *o vei înădragi*, S. Micu *șî-i* *vei plăcea*.

[12] Târcera părului, a unghiilor și schimbarea îmbrăcămintii simbolizează probabil desprinderea de trecut și începerea unei noi vieți.

[13] *te vei îdcui*: întrebuințarea diazei reflexive cu verbul *a locui* este determinată de imitarea formei medio-pasive din greacă συνουκισθῆσθαι < συνουκέω „a locui împreună, a coabita, a se căsători“. În acest context verbul implică existența raporturilor sexuale: IER. *dormiesque cum illa*, ms. 4 389 *să te împreuni cu ea*, EU *Danach darfst du mit ihr Verkehr haben*, REB *After that you may have intercourse with her*.

[14] *cu vînzare nu să va vinde*, construcție preluată din greacă, evitată însă de ms. 4 389 (*să nu o vinzi pre bani*), deși modelul slavon este similar Septuagintei. S. Micu (*să nu o vinzi pre argint*).

să nu te lăpezi de dînsa redă gr. οὐδὲ ἀθετήσεις οὐτεψή „a da la o parte, a înlătura“. Bailly citează acest verset, atribuind verbului semnificația *agir avec perfidie*. Înțelesul termenului ebraic este obscur, fiind interpretat diferit: IER. *nec opprimere per potentiam*, L. *du solist sie ... nichil als Sklavín behandeln*, BJ *tu ne dois pas en tirer profit*, REB *you must not ... treat her harshly*. *a smeri* = a umili, a batjocori.

[16] Ms. 4 389 *Și va vrea să împară avuția sa feților săi* cf. IER.: *volueritque substantiam inter filios suos dividere*.

uneltele redă gr. τὰ ἵππογονά „mijloace, resurse, bunuri“.

[17] *cîle dentiu născute / drepturile de întîi născut* redă gr. τὰ πρωτότοκα „drept de prim născut“, IER. *primogenita*. S. Micu: *cîle ce sunt ale celui întîi născut*. Calitatea de întîi-născut dădea acestuia drepturi privilegiate: moștenire dublă față de frații săi, rangul de cap al familiei după moartea tatălui și, mai ales, o binecuvântare paternă deosebită, considerată eficace prin ea însăși și irevocabilă (cf. Fac 25, 31).

[18] Ca și alte legi din antichitate, aceste măsuri drastice săn menite să ocrotească familia, unitatea de bază a societății israelite. Legea limitează puterile discreționare ale tatălui, caracteristice societății patriarcale, prin două prevederi: abaterile fiului trebuie judecate de un tribunal public, iar mama joacă un rol activ.

gilcevitior / îndărdnic redă gr. ἐρεθιστής < ἐρεθίζω „a provoca, a irita“, IER. *protervum*, EU *widerspenstig*, KJV *rebellious*, BJ *indisciplined*. În versetul 20 verbul este tradus prin *pricête*, iar în 31, 27 apare ca substantiv *pricea*, ms. 4 389 *turburarea*, S. Micu *improativirea*.

Verbul *a certa* este folosit aici cu sensul frecvent în limba română veche „a pedepsi; a disciplina“ gr. πανδεῖν.

În *Scrisoarea III*, Eminescu folosește verbul *a certa* cu același sens: „Dar acu vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți.“

[19] *prințind / să-l înșeafe*, ms. 4 389 *să-l ia*: traducerea din ms. 4 389 *să-l ia se regăsește* în RG, B. 1982, B. 1989.

poarta locului cf. LXX; ms. 4 389 *înaintea porții judecății* cf. IER. *ad portam iudicii*. În ms. 4 389 traducătorul optează pentru versiunea latină și nu pentru cea elină sau slavă, care sunt identice (*τὸν τόπουν*, respectiv *месту*).

[20] *făcind zăloage / risipitor* redă συμβολοκοπῶν < συμβολή „contribuie bănească pentru participarea la un ospăț“. Termenul a primit interpretări diferite: L. Prasser („chefliu, desfrinat, petrecăre“), EU *Verschwender* („risipitor“), KJV și NOAB *glutton* („iacom“), BJ *dăbauché*, S. Micu *mîncătoriu*, RG *risipitor*, B. 1982 și 1989 *iacom*.

[21] *ceilalți* redă gr. οἱ ἕπεται, în textul ebraic *tot Israelul*.

[22] *va muri și vei spînzura / va fi omorit și spînzurat*. Este vorba însă de spînzurarea cadavrului răufăcătorului după ce a fost

executat, semn al unui dispreț profund față de cel în cauză (2 Reg 4, 12). Doar criminalii considerați blestemăți erau supuși unei asemenea proceduri înjisoitoare (NOAB).

[23] Textul sărit de copist în ms. 45 este completat marginal de o altă mînă, cu sigla corespunzătoare, menționată de traducător în postfață.

să nu doarmă, ms. 4389 să nu pestească, înlocuit în S. Micu prin a rămîne: să nu rămîne preste noapte.

CAP. 22

[2] Substantivul *fratele* trebuie înțeles în sensul larg al cuvîntului, ca membru al comunității israelite.

le vei aduna ... și va fi: acest dezacord derivă din redarea fidelă a textului grecesc: *συνάδεις αὐτῷ ... καὶ ξεῖται.*

[3] *Așa vei face măgariului lui și așa vei face haina lui:* deși în original amîndouă substantivele sunt în cazul acuzativ *τὸν ὄνον* < δόνος, respectiv *τὸν ἱμάτιον*, BB trice primul substantiv la cazul dativ, conform normelor limbii române, dar omite să procedeze la fel și cu al doilea substantiv; ms. 4389: *să faci și măgariului său și uneltele lui*, S. Micu: *cu asinul lui ... cu haina lui.*

[5] Aluzie probabilă la ritualuri și culte pagâne, în care se simula schimbarea de sex, denaturîndu-se astfel credința că omul este creația lui Dumnezeu.

[6] Oamenii trebuie să manifeste respect față de toate săpturile create de Dumnezeu, luînd din natură numai ceea ce este necesar traiului.

golași redă gr. *τῶν ψεοσῶν* < δέ ψεοσός „pui de pasăre sau de animal“. Referindu-se la acești pui, LXX folosește în v. 6 și 7 trei termeni diferiți. Înțînd întocmai originalul, BB recurge tot la trei termeni diferiți: *golași*, apoi *τῶν τέκνων σιττὶ* și *τὰ παιδία κοπῖται*, deși în limba română ultimele două substantive sunt specifice raporturilor interumane și nu se aplică animalelor. În ms. 4389 apare substantivul *puii* în toate trei cazurile. Cf. Biblia slavonă: *и́тшия:* S. Micu va renunța la substantivul *copiii*, limitîndu-se la termenii *puii și sitii* (*să nu prinzi pre mumă cu sitii*).

[8] Legea se referă la casele cu acoperiș orizontal, servind și ca terasă; *cunună* redă gr. στεφάνην < ή στεφάνη, varianta feminină a substantivului ο στεφάνος „coroană, cunună“, dar și „zid împrejmuit“). Ms 4389: *curte*, cf. Biblia slavonă *огражденії*. S. Micu: *cununa podului*.

[9–11] Este respins amestecul între genuri, specii, soiuri diferite, din regnul animal și vegetal, chiar și în cazul unor obiecte confectionate de om, produsele hibride care ar modifica ordinea și deosebirile lăsate de Dumnezeu.

de două feluri redă gr. διάφορος „diferit, felurit, divers“. ms 45 *pre dobîndă*.

să nu să sfîrșească redă gr. μὴ ἀγαθῆ < ἀγαθός „a sfîrși, a consacra“. Interpretările acestui verset sunt diferențiate: produsele rezultate din asemenea culturi amestecate nu vor mai fi sfîrșite în templu, în sanctuar, interzicîndu-se consumarea lor. L. *damit dem Heiligtum nicht das Ganze verfalle*, BJ *de peur que le tout ne soit consacré*, REB *the full yield will be forfeit*.

[11] *scirnawā* redă gr. κίβηθλος „fals, falsificat, alterat“. Substantivul respectiv înseamnă „falsificare a unei monede, a unui metal“, prin extensie „depravare, corupere“.

[12] *sucite / ciucuri* redă gr. στρεπτά, adj. verb. στρεπτός „răscut, filat, tors“, IER. *funiculos in fimbriis*. Ms. 4389 *șireturi*, S. Micu *baeri*.

[13] Portiunea cuprinsă între v. 13–30 reglementează unele aspecte ale raporturilor sexuale.

[15] *fecioriile* redă gr. παρθένια „feciorie, virginitate“. Veșmintele cu care mireasa a fost îmbrăcată în noaptea nunții serveau și de asternut. Acestea erau înmînate părinților miresei, care, pe baza urmelor de singe puteau dövedi într-un eventual proces castitatea fiicei. Substantivul la plural se referă la aceste dovezi concrete.

[17] BB *fecioriele* cf. LXX, ms. 4389 *sêmele fetiei* cf. IER. *signa virginitatis*. Termenul *sêmele* se va regăsi la S. Micu și în alte ediții ale Bibliei (RG, 1982, 1989).

[18] *a certa* = a pedepsi. Ms. 4389 *să-l bată*.

[19] *vor păgubi / să-l amendeze* redă gr. ημιώσουσιν < ημιώσ. BB optează pentru sensul de bază al verbului „a aduce prejudicii, pierderi; a păgubi“, dar verbul are înțelesul de „a amenda, a sancționa finanțiar“, S. Micu *vor globi*, RG și B 1982 *a pune gloabă*. Ms. 4389 *să-l prade*.

[21] *neburie* redă gr. ἀρρωστόν „demență, nebunie, act necugetat“, IER. *nefas*, KJV și NOAB *folly*.

[22] *muiere care au lăcuit cu bărbat* după LXX. Ms. 4389 *alătă muiere cu bărbat*, S. Micu *muiare care are bărbat*.

[23] *sată fecioară* redă gr. παῖς παρθένος.

[24] *după ajutor*: sintagma nu apare în original.

[27] Ms. 45 și BB traduc diferențiat cei doi termeni din original: v. 25 *la cîmpu* redă gr. ὁ ἄγρος „ögör, cîmp“, v. 27 *la farindă* gr. τὸ πέδιον „cîmpie“.

[29] *didrahme* redă gr. διδρόχυα. Originalul ebraic și Vulgata (*siclos*) consemnează același termen ca și în v. 19: *sicli*. Ms. 4389 recurge în v. 29 la substantivul *sicle*, cf. LXX și Biblia slavonă (ΑΙΓΑΡΑΓΜΑ).

[30] În textul ebraic, acest verset este numerotat 23, 1. Textul nu se referă la mama celui în cauză, ci la o altă soție a tatălui. Ultima propozitie a versetului este redată liber în majoritatea traducerilor datorită ambiguității termenului *acoperemint*, gr. συγκάλυμμα „învelitoare“, IER. *perimentum*. Unii interpréti consideră că este vorba de vesmîntul tatălui. Într-o semnificație simbolică soția era ocrotită de acest vesmînt al soțului. Prin extensie, acest vesmînt putea fi considerat și învelitoare de pat: L. *Niemand soll ... aufdecken seines Vaters Decke*, KJV *A man shall ... not discover his father's skirt*, REB *he must not bring shame on his father*, BJ *Un homme ne prendra pas l'épouse de son père, et ne retirera pas d'elle le pan du manteau de son père*. RG *să nu tragă asternutul de pe patul tatălui său*, B. 1982 *să nu ridice marginea hainei tatălui său*.

CAP. 23

[1] *famă scopit*: BB elimină conjuncția și (FRANKF. καὶ); ms. 45 (nice) păstrează sensul propriu al termenilor grecești *zdrobit θλαδίας* < θλάξ „a zdrobi, a strivii“ și *tăiat ἀποκεκομένος* < κόπτω pf. κέκομαι „a tăia“.

Distinctia din originalul ebraic este păstrată în alte traduceri: IER. *non intrabit eunuchus adtritis vel amputatis testiculis et absciso veretro*, BJ *l'homme aux testicules écrasés, ou à la verge coupée*, REB *no man whose testicles have been crushed or whose organ has been cut off*, EU dessen Hoden zerquetscht sind oder dessen Glied versümmelt ist. Interdicția se îndreaptă împotriva celor care se abat de la ordinea firească a naturii umane lăsată de Dumnezeu.

[2] *den curvă* redă gr. ἐκ πόρνης. Sensul echivalentului ebraic *mamzer* este obscur, desemnând probabil copilul născut în afara legii (vezi Lev 18, 6–18, în care se condamnă legăturile incestuoase). Mai tîrziu, exgeza iudaică îl aplică și celor născuți dintr-un părinte evreu și unul străin.

pînd la a zecea generație după textul ebraic.

[4] *au năimit / au tocmit* redă gr. ἐμισθόσαντο < μισθώ „a angaja, a recruta (mercenari)“.

[6] În original, substantivele *pace* și *folos* sunt legate printr-o conjuncție.

[7] *Să nu urăști / să nu își fie scîrbă* redă gr. οὐ βοελύῃ < βοελύσω „a fi dezgustat, scîribit de ceva, a avea oricare, aversiune față de ceva“, IER. *non abominaberis*, L. *verabscheuen*, KJV și NOAB *abhor*, BJ *tenir pour abominable*.

[10] *săblasna*, ms. 45 *aruncarea*, ms. 4389 *curărea* redă gr. ρύσεως < ρύσις „scurgere; poluție“. În Lev 15, 3 BB folosește termenul *cursoare*.

S. Micu *ispitirea în vis*, IER. *pollutus sit somnio*, BJ *pollution*, REB *emission of seed*. Echivalarea „înțimplare de noapte“ (RG), *ceea ce i-s-a înțimplat noaptea* (B 1982), *înțimplarea din timpul noptii* (B 1989) se regăsește și în alte traduceri; KJV *uncleanness that chanceth him by night*, NOAB *what chances him by night*, TOB *accident nocturne*, EU *nachtis etwas geschah*.

[13] *briu* redă gr. ζώνη „brâu, cureau, centură“. Corespondentul ebraic este tradus de obicei prin „echipament“.

[14] *să te scoată / să te ocrotească* redă gr. ἔξελέσθαι σε < ἔξαρπει, verba polisemantic, al cărui sens principal este „a scoate“.

Ms. 4389 *să te mintuiască*, S. Micu *să te izbâvească*.

[15–16] În contrast cu această lege umană, codul lui Hammurabi prevedea pedeapsa cu moartea pentru cei care adăposteau un sclav fugamic.

[17] Versetul subliniază stricta interdicție, atât pentru femei, cât și pentru bărbați, a prostituției sacrale, practicată în templele apartinând unor culte din Vechiul Orient, cum era cultul fecundității al zeului Baal (Num 25; 3 Reg 14, 24; Os 4, 14).

Versetul 18 din BB, preluat din LXX, lipsește din textul ebraic, aşa cum specifică și nota de la subsol din FRANKF. S. Micu îl include în traducerea sa, dar notează la subsol: *În unele, stihul 18 nu iaste*. Șaguna îl omite, la fel și RG, B. 1982. La fel procedează ms. 4 389, ms. 45 îl include în v. 17, conform ediției engleze a Septuagintei.

[18] *schimbarea* redă sensul principal al gr. ἀλλαγμά „schimbare, schimb“, dar și „prețul, contravaloarea“ unei cumpărături; ms. 4 389 *schimb*, S. Micu *preț*.

cîine: termen depreciativ pentru bărbații care practicau prostituția.

[19] Verbul *a cămăta*, respectiv *a cămdătui* (v. 20) este preluat de BB din ms. 45, care copiază modelul grecesc ἐκτοκίω.

DLR îl menționează doar în aceste două versete. Ms. 4 389 *a crește cămăta*, S. Micu *a luce cămătă*.

[21] *cerînd va cere* redă gr. ἐκτητῶν εκτητήσει, construcție prin care se accentuează acțiunea verbului care se repetă, ms. 4 389 căutînd o va căuta, S. Micu *cerînd va căre*.

[23] *a cruya* redă gr. φύλασσον „a păzi, a respecta“, vezi 4,40.

dare redă gr. δόμα „dar, danie, cadou“, ms. 4 389 și S. Micu *darul*. Termenul ebraic corespunzător are sensul de „voluntar, din proprie inițiativă, de bunăvoie“, IER. *propria voluntate*.

[24] Versetul 24 din LXX corespunde versetului 25 din textul ebraic.

[25] *sêcerea și secerătura* redau gr. ὁ ἄμπρος „saceriș, vremea seceratului“, dar și „lan de secerat“.

CAP. 24

[5] *nevinovat* redă unul din sensurile adjективului ἀθόος „1. nepedepsit, crujat, scutit; 2. nevinovat, care nu este pasibil de a fi pedepsit“. S. Micu *scutit*.

[6] *pîrpărija*: mică piesă metalică fixată în piatra alergătoare de la moară (DLR). Termenul este folosit aici pentru a desemna roata de deasupra a morii sau a rîșniței, S. Micu *pietrile morii*. Sechestrarea acestei pietre face ca rîșnița sau moara să nu mai poată funcționa, lipsind astfel pe cel datornic de un obiect indispensabil pregătirii hranei, deci asigurării vieții.

[8] *pipăirea* vezi nota 17, 8.

stricăciune redă gr. ἡ λέπρα „lepră“. Termenul grecesc, care apare în mai multe cărți ale Bibliei, este redat, în majoritatea cazurilor prin *stricăciune*, respectiv adjecțivul *stricat*. Uneori BB recurge la adjecțivul *gubăv*, *gubăvit*. În 4 Regi 5, 27 preia termenul *lepra* din greacă. *Si lepra lui Neeman se va lipi întru tine*.

[9] *Mariamei* redă gr. τῇ Μαριαμ. Transcrierea numelui propriu ebraic *Miriam* (vezi Num 12, 10), după modelul grecesc *Mariam*, este păstrată în S. Micu, Șaguna și în B. 1982. Ms. 4 389 recurge la *Maria* (*Mariei*), după IER., și nu după modelul slavon *Mariam*. La fel în RG *Maria* (*Mariei*).

[12] *cu zălogul* redă gr. ἐν τῷ ἐπεχόπῳ.

La origine (Ies 22, 25) zălogul era o mantie: NOAB *you shall not sleep in his pledge*.

[13] *la tine va fi milostenie / vei face ceea ce este drept*, vezi nota 6, 25.

[15] Locuțiunea verbală a avea nădejde în ceva, cu sensul de „a se baza, a se bizui“, este redată datorită folosirii prepoziției *pre*, gr.

één din FRANKF., care notează totuși la subsol variante év, preluată în RAHLFS.

[16] Acest text este deosebit de important în afirmarea responsabilității individuale, infirmind credința mai veche a vinovăției collective (Dt 5, 9; Ies 34, 7; Num 16, 31–33; Ios 7, 24–25 etc.). Cu toate că Dt nu respinge solidaritatea comunității în caz de vinovăție (21, 1–9), este priorită răspunderea personală. Vezi 4 Rég 14, 6; 2 Paral 25, 4; Iez 18, 20; Ier 31, 29.

[17] În original, toate substantivele sunt la singular ca în BB. *suruman*, ms. 45 *sărdiman*, ms. 4 389, S. Micu, Șaguna *sărac* = „orfan“. Dar în v. 19 S. Micu și Șaguna folosesc termenul *sărac* în acceptația sa actuală de „nevoiaș, lipsit“, preluind după BB substantivul *siriman* cu sensul de „orfan“.

[19] *sêcera / lanul* vezi nota 23, 25.
săracului, v. 21 *celui sărac* după LXX, lipsește din textul ebraic.

[20] *vei scutura*: textual în ebraică *vei bate*, BB *vei culge măslinile* după LXX ἐλαιολογήσῃs < ἐλαιολογέω „a culge măslinile“.

[21] În LXX, ediția din Anglia folosită în ms. 45, ca și în ediția RAHLFS, este inserat aici ultimul verset, trecut în paranteze drept „huiulare roșii“, semn că provine din „izvodul Engleziei“. Textul nu apare nici în originalul ebraic, fapt menționat de editorii FRANKF. la subsol: *al huc per errorem versus ultimum intulerent. abest ab Heb.*

CAP. 25

[1] *doi oameni*: în original lipsește numerialul *doi*. Verbul *a îndrepta* are aici sensul de „a da dreptate“.

vor înfrunta redă gr. καταγνῶσιν < καταγνῶσκω „1. a acuza, a învinui, a blama, a reproşa; 2. a condamna“.

[2] *si-l vei sădea* redă gr. καθεῖς σὺντόνω < καθίσμι „a face să cadă“. În limba greacă verbul este tranzitiv, fiind urmat de complementul direct pronominal, model copiat în ms. 45 și BB (vezi și 4 Reg 10, 16; 11, 20). Ms. 4 389 *să-l pui*, S. Micu *să-l culci*.

[3] *să va rușina fratele tău*: formă de pasiv reflexiv, a *rușina* fiind deseori întîlnită în limba română veche ca verb tranzitiv.

[5] Este vorba de o formă specială de căsătorie, cunoscută sub numele de levirat (cf. lat. *levir* „cumnat“, care traduce ebr. *yabam*). Conform acestui obicei, văduva lipsită de copii urmă să se căsătorească cu cel mai vîrstnic dintre cununati, pentru ca bărbatul mort să nu rămână fără urmași. Întîiu născut din această căsătorie era considerat fiu și moștenitor al defunctului. Obiceiul leviratului era răspândit la mai multe popoare din Vechiul Orient, dar putea fi respins de cei implicați.

[9] Refuzul cununatului de a se căsători, conform obiceiului, cu văduva fratelui decedat atrage după sine o reacție stabilită prin norme precise din partea văduvei. În cazul vînzării unei proprietăți, vînzătorul își scoate încălăriminea și o înmîna cumpărătorului, ca semn de renunțare la orice drepturi de proprietar (cf. Rut 4, 7). Cînd femeia îl descală pe cununatul ei, și neagă orice drept la proprietatea fratelui decedat, care îi s-ar fi cuvenit lui, prin moștenire, în caz de căsătorie. Refuzul cununatului este dezonorant pentru văduvă. Această dezonoare se răsfringe asupra cununatului atunci cînd ea îl scuipă.

[12] *să nu fi să vîghe* vezi nota 19, 13.
Acestă măsură extrem de severă, care prevede mutiliarea pentru a sancționa un delict, este unică în Vechiul Testament.

[13] *cantariu* are aici sensul, astăzi dispărut, de unitate de greutate și nu de instrument de cîntărit.

[14] *măsură* se referă la unități de capacitate pentru măsurarea cerealelor. Unele traduceri precizează că este vorba de *eș*, așa cum apare în ebraică.

[18] *coada taberii* redă gr. οὐραρία „ariergardă“.

[19] *să nu și uiți* greșală de tipar, conjuncția *și* ocupând primul loc în propoziție și în LXX.

CAP. 26

[2] *începătura redă gr. ἀπαρχή „pîrgă“, idem ms. 4 389 și S. Micu.*

să chieme numele lui / să dărinuiască numele lui, vezi nota 12, 5.

[5] *Siria au părăsit / arameu rătăcitor: text diferit în LXX față de versiunea ebraică. Referință la modul de viață seminomad al lui Iacob (Fac 25, 20).*

au nemernicit, vezi nota 18, 6.

[6] *ne-au smerit / ne-au umilit redă gr. ἐταπεινωσαν < ταπεινόν „1. a da jos, a slăbi, a diminua 2. a umili, a înjosi“. Vezi și 21, 14; 22, 24, 29.*

[8] *cu vîrtute mare după LXX, sintagma lipsește din textul ebraic, cu vederi mari / cu mari grozavii, vezi nota 4, 34.*

[9] *miere și lapte, vezi nota 6, 3.*

[10] În versetul 10, BB reia propoziția *pămînt care cură miere și lapte* din v. 9, după LXX. Propoziția este menținută și în edițiile critice moderne ale LXX, inclusiv RAHLFS, deși ea nu apare în textul ebraic, așa cum menționează nota de la subsolul FRANKF.: *al. abest hoc membrum, vt ab Heb. transsuptum est per errorem ex praecedente versu.* Traducerile europene care au la bază textul ebraic o elimină, așa cum procedea și ms. 4 389. Cf. modelul latin și slavon. S. Micu, Saguna, Biblia sinodală, inclusiv ediția 1982 o păstrează în text, pe cînd în RG și B. 1989 lipsește.

[12] *anul al treilea* vezi 14, 28.

BB redă cuvînt cu cuvînt modelul grecesc, chiar și elementele care formează cuvîntele compuse din LXX. Astfel *tot ce iaste preste zêce* redă gr. πάντα τὸ ἐπιδέκατον „toate zeciuialile“. În 12, 17 însă se folosește termenul *zeciuială*, ms. 45 al dzecelalei.

pămîntului tău după LXX, lipsește din ebraică.

[13] *cîle sfînte:* pronumele *cîle* înlocuiește substantivul *zeciuială* care nu apare în originală.

[14] Zeciuiala sfîntă, avînd o destinație precisă, nu poate fi folosită în alte scopuri și cu alte prilejuri, ceea ce ar duce la profanarea ei: este interzisă folosirea ei ca ofrandă sau că donație în caz de deces. Sensul celei de a doua afirmații este obscur în originală, putînd fi tradusă și prin formularea *n-am folosit-o pentru vreun lucru necurat.*

[15] *lapte și miere, vezi nota 6, 3.*

[16] Fragmentul cuprins în versetele 16–19 constituie partea finală a reglementărilor și a preceptelor expuse în capitoile 12–26 sub formă Codului deuteronomic. Aceasta este documentul Legămîntului între Dumnezeu și Israel, prezentat ca un contract între doi parteneri în care sunt specificate obligațiile fiecăruia.

[17] *ai ales / mărturisit* redă gr. εἴλους < οἰπέω, verb polisemantic, în majoritatea traducerilor cu sensul „a declară“ sau cu un echivalent.

[18] *avut / ce îi aparține* vezi nota 7, 6.

[19] *care te-ai făcut pre tine / popoarele pe care le-a făcut:* complementul direct este diferit în LXX față de versiunea ebraică.

numit redă gr. ὄνομαστόν, aici cu sensul de „renumit, celebru, vestit“, păstrat și la S. Micu și la Saguna. În ms. 4 389 apare sub forma mai rar întîlnită *numenit*.

poală redă gr. καύχημα „laudă, elogiu, cinstire“.

CAP. 27

[2] *să iezi niște pietre, textual să pui.*

veci spoi pre dînsăle cu spoială, gr. κονίσαιεις αὐτοῦς κονία, la S. Micu și le lipște cu var, sintagmă păstrată astfel și în Saguna. Formularea din ms. 4 389 să le văruiești cu var se va regăsi în RG și în B. 1982.

[4] *muntele Ebal:* în versiunea samariteană *muntele Garizim*. Vezi nota 11, 29.

[5] Construirea altarului în acest loc este contrară preceptelor expuse în cap. 12, prin care se prevedea centralizarea cultului față de Iahve prin admîniterea serviciului divin într-un singur templu, cel din Ierusalim. În legătură cu interdicția de a folosi piatra prelucrată, cioplită cu unele de fier, vezi Ies 20,25.

[7] Jertfa de pace sau jertfa de comuniune: anumite părți ale animalului sacrificat erau destinate jertfei prin ardere, restul urmînd a fi consumat de credincioși.

te vei sătura, după LXX.

[10] BB urmează numerotarea versetelor din FRANKF. care include o parte a v. 9 în v. 10.

[12–13] Teohar Mihădaș, autorul unor zguduitoare mărturii din închisoare, își pune proza sub semnul blestemelor din *Deuteronom. Cartea se intitulează, semnificativ, Pe Muntele Ebal, Clusium, 1990*, și are ca moto esențial acest citat prescurtat din *Deuteronom. 27, 12–13: „... să stea pe muntele Garizim și să rostească binecuvîntarea..., iar pe Muntele Ebal, ca să rostească blestemu...“*

[15] Formula prin care oamenii își exprimă acordul față de blestemele rostită de levîți este invariabilă, gr. Γένοντο, redată tot invariabil în ms. 45 prin *Fie*. Această traducere este menținută în BB, S. Micu și Saguna.

În BB apare *Fie* (de 10 ori) și *Să fie* (de 2 ori).

Formula de răspuns *Amin* folosită în ms. 4389 are ca model *amen* din Vulgata și va fi reluată în traducerile românești din secolul XX ale Bibliei.

[20] *au descoperit acoperirea, vezi nota 22, 30.*

[22] Este vorba de sora după tată sau după mamă, avînd deci numai un părînt comun cu cel blestemat. Prepoziția *ἐκ*, aici „dinspre, după“, este redată în ms. 45 prin *dupre* și *dentru*. În BB în amîndouă cazurile de *pe*. În S. Micu și Saguna *soru-sa cea de pe tatăl său*. În Lev 18, 9, BB menține numai prepoziția *de*: *Rușinea surorii tale de tată sau de mamă*. Ms. 4 389 introduce în text substantivul *fata* (*fata tătîine-său sau a mîne-să*), inexistent în LXX, dar consemnat în Vulgata și în B. slavonă, după modelul ebraic.

[23] Ms. 45 mai introduce în acest verset, în paranteze, încă două precepte preluate din ediția engleză a Septuagintei. Preceptul care se referă la cunună celui în cauză este păstrat în textul edițiilor critice moderne ale Septuagintei. El este menținut în S. Micu, Saguna și în B. 1982.

[25] *a singe nevinovat.* Majoritatea traducerilor renunță la substantiv. S. Micu: *ca să uciză sufletul singelui celui nevinovat.*

CAP. 28

[1] În acest capitol Moise cheamă poporul israelit să facă alegerea între respectarea codului deuteronomic, care atrage după sine binecuvîntările, și nerespectarea acestui legămint, însoțită de blesteme. Începutul capitolului este o continuare a capitolului 26, 16–19 și a fragmentului din capitolul 27, 9–10. Prima parte a acestui verset din BB, consemnată în LXX, a fost preluată în Bibliele românești, cu excepția RG și B. 1989.

să păziji, vezi nota 4, 40.

[10] *căce numele Domnului s-au numit pre tine redă literal gr. ὅτι τὸ δυοῖς κρύπτω ἐπικέκληται σοι, S. Micu că numele Domnului să chiiamă preste tine, IER. quod nomen Domini invocatum sit super te. Unele versiuni traduc literal: L. dass über dir der Name des Herrn genannt ist, EU dass der Name des Herrn über dir ausgerufen ist, TOB que le nom du Seigneur a été prononcé sur toi, alttele recurg la parafrazi: KJV și NOAB that thou art called by the name of the Lord, B. 1989 că tu eşti chemat cu Numele Domnului, REB that the Lord has named you as his very own, BJ que tu portes le nom de Yahwe, B. 1982 că porți numele Domnului Dumnezeului tău. Formularea din original, în termeni juridici, specifică apartenența celui dependent de stăpînul său. RG: vor vedea că tu te rogi Domnului.*

[12] *vei stăpini tu limbi multe, iară pre tine nu vor stăpini după LXX, lipsește din ebraică și latină.*

[20] Imprecații proferate au nuanțe diferite în LXX față de Vulgata și față de alte traduceri ale textului ebraic.

m-ai părăsit: deși discursul este rostit de Moise, aici este vorba de cei care îl părăsesc pe Dumnezeu. Vezi nota 11, 13–15.

[21] *moartea* redă gr. τὸν θάνατον. IER. păstrează sensul acceptat din ebraică *pestilentiam*.

[22] Unele interpretări consideră că este vorba de maladii care afectează oamenii, animalele și plantele. Există însă și păreri conform cărora maladiile se referă numai la oameni.

lipse redă gr. ἀπόσημη „privatiune, lipsă de resurse; săracie, nevoie“. Deși în greacă substantivul este la numărul singular, BB îl folosește la plural. Substantivul echivalent din ebraică desemnează o maladie, probabil *tuberculoză*, IER. *egestate*, EU *Schwindesucht*, KJV și NOAB *consumption*, TOB și BJ *consumption*. S. Micu menține termenul *lipsă* RG și B. 1982 *oftică*, B. 1989 *tuberculoză*.

infierbenteală redă gr. πυρετός, IER. *febris*, S. Micu *lingoare*, EU *Fieber*, KJV și NOAN *fever*, TOB și BJ *fièvre*, RG *friguri*, B. 1982 *lingoare*, B. 1989 *febră*.

friguri redă gr. φύγει, IER. *frigore*, S. Micu *friguri*, EU *Brand*, KJV și NOAB *inflammation*, REB *ague*, TOB și BJ *inflammation*, RG *aprindere*, B. 1982 *friguri*, B. 1989 *inflamatie*.

price redă gr. ἔρεθομφ, IER. *ardore*, EU *Glut*, KJV *burning*, NOAB *fiery heat*, REB *eruptions*, TOB *brûlures*, BJ *fièvre chaude*; ms. 4 389 *pripăcă*, S. Micu *arsură*, RG *aryspă*, B. 1982 *aprindere*, B. 1989 *căldură arzătoare*.

ucidere redă gr. φόνος < φόνος „omor, crimă, ucidere“. Termenul corespunzător din ebraică, cu diferite variante, poate însemna „sabie“, KJV *sword*, dar și „secetă“. RG: *război*.

stricăciune de vînt redă gr. ἀνεμοφθορία, IER. *aere corrupto*, ms. 4 389 *vînturi stricătoare*, S. Micu *vînt stricăcios*, B. 1982 *vînt râu*, L. 1545 *giffitige Lüft*. Se consideră că acest termen, cît și ultimul din acest verset, desemnează boli de plante.

[24] Punctuația din BB urmează întocmai pe cea din LXX, în care substantivul *prah* este despărțit prin virgulă de substantivul *țărănd*. Această interpretare se găsește și în alte traduceri (REB, EU). și pînd te va pîerde după LXX; lipsește din ebraică și latină.

[25] *răschirare* redă gr. διασπορά „diasporă“, ms. 4 389 *răspândă*, S. Micu *să te împrăștii*. Traducerea *se vor îngrozi* preia o altă variantă a textului ebraic.

[26] *să le apere* redă gr. ἀποστολή. FRANKF. desemnează la subsol și varianta ἀκροβόν „să le sperie“, după ebraică, preluată în alte traduceri, între care ms. 4 389 *să le gonească*. RG *să le sperie*, B. 1982 *să le alunge*, B. 1989 *să le înfricoșeze*.

[27] *să te bată*, v. 28 *bată-je*: cele două forme diferite de conjunctiv redau aceeași formă din gr. πατάξαι.

la șezuturi redă gr. εἰς τῆς ἔδρας < τῇ ἔδρᾳ „șezut“, presupunându-se a fi vorba de *hemoroizi*. Luther 1545 *Feigwarten*, KJV *emerods*. RG și B. 1982 *trînji*. Interpretările contemporane optează pentru „furuncul, abces, leziune ulcerosă, tumoare“. NOAB *ulcers*, REB *tumours*, TOB *furoncles*, BJ *bubons*, EU *Beulen*, L. *Pocken*, B. 1989 *tumori*.

[28] *dezmeticiune* redă gr. παραπληξία „nebunie, demență“ IER. *ementia*. Ms. 45: *fluturăciune*, cu același sens

ieșire den minte redă gr. ἐκποτέσεις θυσίας, IER. *furore mentis*. S. Micu și Șaguna păstrează sintagma din BB. Luther consideră că afecțiunea se referă la inimă și traduce *Rasen des herten*, dar în edițiile recente, revizuite, ale Bibliei lui Luther avem aceeași traducere ca și în BB *Verwirrung des Geistes*, EU *Irresein*. Idem în traducerile engleze: KJV *astonishment of heart*, dar NOAB *confusion of mind*, REB *stupefaction*. TOB *égarément d'esprit*, BJ *égagement des sens*. Traducerea din BB coincide deci cu interpretarea larg acceptată astăzi. Dar traducerile moderne românești renunță la echivalarea din BB: RG *înțepenirea inimii*, B. 1982 *amorfarea inimii*, B. 1989 *tulburare a inimii*.

Ms. 4 389 urmează modelul slavon, enumerând patru maladii. De remarcat în acest manuscris substantivul *flușturarea*, neconsemnat în DLR, cu sensul probabil de „zbateră, palpităție; tulburare“, slav. *сматнісі сірце*.

[29] *inderepta* redă gr. ενδόσοι < ενδός „a conduce pe un drum placut“, IER. *et non diriges vias tuas*. În 3 Regi 22, 12 *te va bine-călători*. A fost tradus fie prin „a găsi drumul“, ms. 4 389 nu vei găsi calele tale, TOB *tu ne réussiras pas à trouver ta route*, REB *you will fail to find your way*, fie prin „a conduce spre succes, prosperitate“. L. und wirst auf deinem Wege kein Glück haben, EU

deine Wege führen nicht zum Erfolg, NOAB *you shall not prosper in your ways*.

[34] *fluturătec* redă gr. παραπληξίας, vezi nota v. 28.

[16-35] Un model posibil al blestemelor din literatura română îl formează cele biblice, Dt, cap. 28: *Binecuvîntări și blesterme*. Cazul cel mai edificator îl oferă Blestemele lui Tudor Arghezi din volumul *Cuvinte potrivite*, 1927. Nu este vorba de vreo transpunere aiomă, pe care de altfel neconstituia fantezie lingvistică a poetului român o face imposibilă. Izbitoare rămîn doar dimensiunile enumerării, în ambele texte, violența acestor imprecații, concretețea și chiar cruditatea lor: „În împărație de bezna și lut să se facă / Grădina bogată și-o grădă săracă / Cetatea să cadă-n nămol, / Păzită de spini și de gol / Usca-s-ar izvoarele toate și marea, / și stinge-s-ar soarele ca luminarea. / Topească-se zarea ca scrumul. / Funingini, cenușă, s-acopere drumul, / Să nu mai dea ploaie, și vîntul / Să zacă-mbrăincă cu pămîntul. / Sobolii și viermii să treacă pribegi / pe sfîrvuri de gloria întregii. / [...] Întăi, însă, viața, bolind de durată, / Să nu înceteze deodată, / și chinul să-nceapă cu-ncetul. / Să usture aerul greu, ca oțetul. / Să schioapete ziua ca luntrea dogită, / Să-nfirzie ora în timp să se-nghită, / și, nemăarginită, secunda / Să-si treacă prin susfet, gigantică, undă; / Pe sfîrma tăioasă-a veciei, în scame / și rumegătură să vi se destrame. / Gîtelejul, fierbinte de sete, / Să cate scuipat să se-mbete, / și limba umflată-ntrre buze / Să lingă lumina și ea să refuze, / și-n vreme ce apa din șesuri se strînge, / Să soarbă-n mocirla copitelor singe“ (Tudor Arghezi, *Scrieri*, 1, 1962, pp. 140-141).

[36] Referire probabilă la distrugerea Regatului de Nord al evreilor de către asirieni în anul 721 î.H. și deportarea populației în captivitate.

[38] *sâmnăș... pre ele*: dezacordul în număr între substantiv și pronume se datorează faptului că în greacă σπέρμα este folosit ca substantiv colectiv, cu pronumele αὐτός la forma de acuzativ plural. Acest dezacord nu se repetă în versetul 39 (*vie... pre ea*), deși apare același pronume αὐτός.

[40] *nu va cură/vor pica*: forma negativă a verbului se datorează negației οὐκ din FRANKF., neacceptată în edițiile moderne ale LXX. În ms. 4 389 verbul apare la afirmativ, ca în B. slavonă și IER., precum și în textul ebraic.

pălitura redă gr. ἐρωτίῃ „rugină a plantelor“, IER. *robigo*. Termenul ebraic se referă la insecte dăunătoare plantelor.

[41] *nu-i vei auzi glasul* redă gr. οὐκ ἀκούσῃ τῆς φωνῆς αὐτοῦ. gr. φωνή are și sensul de „limbă, grai“. Ms. 4 389 *nu-i vei înțelege graiul*;

verbul *ă înțelege* va fi folosit în acest verset în toate traducerile de mai tîrziu ale Bibliei în limba română: S. Micu a căruia limbă nu o vei înțelge.

[52] Versetele se referă probabil la asedierea de către babilonienei a cetăților fortificate ale evreilor, care au fost înfrâni și duși în captivitate începând cu anul 597 î.H.

[53] *dodeială* redă gr. στενοχορία „stărime, defileu 2. situație dificilă, necaz“ IER. *angustia*, BJ *détresse*, EU *Not*, ms. 4 389 *nevoia*, S. Micu *îmbulzală*.

Cele două substantive din sintagma *ἐν τῇ στενοχορίᾳ καὶ ἐν τῇ θλίψει οὐν* apar în același paragraf, la mică distanță, în trei versete successive (53, 55, 57). Nici una din cele trei traduceri (ms. 45, ms. 4 389, BB) nu realizează o echivalare unitară. Aceasta se întimplă doar în versiunea lui S. Micu.

ms 45 53. *întru supărarea ta și întru primejdia ta*
55. *întru ingustare și întru primejdia ta*
57. *întru dodeială și întru primejdia*

ms 4 389 53. *întru nevoia ta și întru scîrba*
55. *întru rădoteata ta (al doilea substantiv este omis)*

BB 57. *pentru rădoteata și necăjirea*
53. *întru dodeială ta și întru pedeapsa*
55. *la nevoie și întru primejdia ta*
57. *întru nevoia și întru primejdia*.

S. Micu: *întru imbulzală și întru necazul tău* în toate cele trei versete. În cele patru traduceri substantivul grecesc *στενοχωρία* își găsește șase echivalări diferite: ms. 45 *supărare, îngustare, dodeială*, ms. 4 389 *nevoie, rădate, BB dodeială, nevoie*, S. Micu *îmbulzală*.

[57] *fetișoara* redă gr. κόπον „fetișă“. Critica textuală modernă optează pentru varianta χόρον „placentă“, IER. *inuvie secundarum*, cf. textul ebraic, așa cum specifică și FRANKF. într-o notă la subsol. L. și EU *Nachgeburt*, KJV, NOAB și REB *after birth* TOB *rejeton*.

[59] Verbul παραδοξάσει < παραδοξός și-a găsit interpretări diferite.

Ms. 45 traduce *va slăvi*, cf. BAILLY cu trimitere la acest verset „glorifier, rendre illustre“. Sensul de „a face ceva extraordinar, uluior, minunat“ se regăsește în Luther 1545 *So wird der Herr wunderlich mit dir umgehen*, KJV *the Lord will make thy plagues wonderful*, S. Micu *Și minunate va face Domnul bătăile tale*. Traducerile moderne atribuie verbului sensul de „a lovi, a bate“, BJ *Yahvé te frappera de ces fléaux étonnans*, REB *the Lord will strike you ... with unimaginable plagues*.

[61] și *toată ce e scrisă* după FRANKF.

[63] să vă surpe după LXX, unde apare un singur verb, spre deosebire de textul ebraic și IER. unde apar două verbe *disperdens vos atque subvertens*.

[65] *stare / loc de repaus* redă gr. στάσις substantiv cu sensuri multiple, între care „ședere, rămînere, stat, staționare“; IER. *requies*, ms. 4 389 *așezămînt*, S. Micu *odihnd*.

urmei / tălpile, vezi nota 11, 24.

CAP. 29

[1] În versiunea ebraică acest verset aparține capitolului precedent, versetul 69. Aici începe cea de a treia cuvântare a lui Moise, care se termină la sfîrșitul capitolului 30. Jurămîntul original, care cuprinde Decalogul, a fost încheiat la Horeb. În țara Moabului Moise reînnoiește acest jurămînt, îndemnînd poporul să respecte prevederile sale. În cele două capitulo (29–30) se regăsesc elementele constitutive ale unui tratat de alianță. Cuvântarea începe printr-o retrospectivă istorică a evenimentelor din Exod (Iisrea) v. 1–7. Urmează protocolul tratatului de alianță, prezentat sub formă paretică, v. 9–14, apoi o predică, v. 15–20, care pare să continue în capitolul 30, v. 11–14. Binecuvântările și blestemele cuprinse de obicei în asemenea tratate se găsesc în capitolul 30, v. 15–20. Secțiunea cuprinsă între 29,21 – 30,10, care grupează elemente diverse, pare a fi o inserție a scolii deuteronomiste (BJ).

făgăduință / legămînt vezi nota 4,13.

[3] *ispitile / încercările* redă gr. τὸν πειρασμὸν < πειρασμός „1. probă, încercare, experiență; 2. tentație, ispătită“, IER. *temptationes*, KJV *temptations*, NOAB *trials*, REB *challenge*, TOB și BJ *épreuves*, L. *Proben*, EU *Prüfungen*.

mina cea tare și brațul cel nalt după FRANKF. care specifică în nota de subsol: *al. absunt haec duo membra, vt ab Hebr.*

[4] Două versuri din Scrisoarea I a lui Eminescu, pasajul cosmogenic, frapează printr-o izbitoare asemănare cu versetul 4 din Deuteronom. Stilul poetului capătă, prin cîteva formulări, culoarea și tonul sentențios al pasajelor biblice în care sunt descrise înfăptuirile lui Dumnezeu, „semnele și minunile“ (formulare biblică frecventă în Deuteronom) care de asemenea apare la Eminescu (în *Luceafărul*) prin care nepătrunsul și nevăzutul se înfăștează oamenilor neîncrezători: „N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă [...] / Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază“ (Perpessicus, O I, p. 132).

[5] În versetele 5–6 cuvântarea lui Moise este întreruptă printr-o intervenție directă a lui Dumnezeu.

[9] să facesi pre élle după FRANKF., sintagma nu este inclusă în alte ediții.

să pricopeji redă gr. οὐνήσῃ < οὐνήσῃ, verb cu multiple sensuri, între care „a înțelege, a-și da seama, a recunoaște“, IER. *ut intellegatis*, S. Micu să cunoaștești; a reușii: TOB și BJ *rēuſis*, REB *you may be successful*, EU *damit euch alles ... gelingt*.

[10] *începătorii de neamuri* calchiază gr. οἱ ἀφύιψοι. Primul termen *începător* (gr. ἀρχός) apare frecvent în limba română veche. *judecătorii voștri* după LXX, omis în alte versiuni.

aducătorii de cărți vezi nota 1, 15.

[12] să petreci redă gr. παρελθεῖν < ἔρχομαι, verb polisemantic, aici „a se implica, a se încadra, a intra, a deveni parte integrantă“, IER. *ut transeas*, KJV, NOAB *enter*, L. *damit du tretest in den Bund*, BJ și TOB *passer dans l'alliance*, RG și B. 1982 să intri în legămînt.

întru blestemele: măsuri de sancționare a partenerului care nu respectă tratatul, IER. *in iurelurando*. Unele traduceri păstrează noțiunea de *blestem, imprecație*: BJ și TOB *imprécaition*, EU *Verwünschung*, altele recurg la *jurămînt*: L. *Eid*, KJV, REB *oath*.

[13] să te întărească „a institui, a confirma, a stabili, a consacra“.

[15] Caracterul de permanență a legămîntului reiese din incluzarea, în acest act de alianță, atât a celor care au participat la încheierea lui, cât și a celor care nu erau prezenți, adică generațiile viitoare.

[17] *chipurile* redă gr. τὰ εἴδωλα, IER. *idola*. Ms. 4 389 recurge la substantivul *idolii*, folosit apoi și în Biblia lui S. Micu. Termenul se înțilnește în unele traduceri românești religioase încă din secolul al XVI-lea.

[19] În textul ebraic, ultima propoziție din acest verset este *va dispărea astă ceea ce este udat, cît și ceea ce este uscat*. Se pare că este vorba de un proverb, a căruia semnificație este nesigură. Una din interpretări consideră că se dă un avertisment împotriva păcatului idolatrie, care atrage după sine distrugerea tuturor, atât a celor neatini, cât și a celor atini de acest păcat. BB redă exact interpretarea din textul grecesc. Cele mai multe traduceri recurg la parafrizare: IER. *et adsumat ebria sitientem*, KJV *to add drunkenness to thirst*, B. 1989 *chiar dacă aș adăuga beția la sete*, NOAB *This would lead to the sweeping away of moist and dry alike*, REB *this will bring sweeping disaster*, BJ și bien que l'abondance d'eau fera disparaître la soif, L. *damit nicht fortgerafft werde das wasserreiche mit dem dürren Land*, EU *damit Wasserfülle die Dürre beendet*, RG *ca din vina lui să fie smulse planetele cele udate ca și cele uscate*, B. 1982 și să piardă astfel cel sătul cu cel flămînd.

[20] *rîvnirea / mînia* redă gr. ὁ ζῆλος „zel, ardoare; gelozie“, IER. *zelus*, vezi nota 4, 24.

făgăduinței aceștia după LXX, în ebraică și latină cuvintele sănt omise.

[23] *iarbă pucioasă / pucioasă* redă gr. θεῖον „sulf, pucioasă“, IER. *sulphure*. Sulful, focul și sareau sănt calamitățile care s-au abătut asupra ținutului Gomorei, pustiindu-l, Fac 19, 24–28.

[26] *nice au împărțit lor*. Luther und die jenen nichts gegeben haben, dar această interpretare este abandonată în edițiile moderne ale acestei Bibliei: *Götter ... die er ihnen nicht zugewiesen hat*, NOAB *gods ... whom he had not allotted to them*, REB *gods ... whom the Lord had not assigned to them*, TOB *des dieux ... que le Seigneur ne leur avait pas donné en partages*.

[27] *făgăduinței* după FRANKF.; substantivul nu apare în ebraică.

CAP. 30

[2] *tu și fiii tăi* cf. textul ebraic și IER., lipsește din LXX. Ms. 4 389 *tu și feciorul tău* cf. Biblia slavonă și IER. Sintagma nu apare în BB, în S. Micu, în Șaguna și în B. 1982, dar este preluată de RG și B. 1989.

[3] și va vindeca Domnul păcatele tale după LXX și *ἰάσεται κύριος τὰς ἀμαρτίας*. Interpretările textului ebraic sunt diferite: IER. *reducet Dominus Deus tuus captivitatem tuam*, KJV *the Lord thy God will turn thy captivity*, BJ *Yahvé ton Dieu ramènera tes captifs*. NOAB și REB *the Lord your God will restore your fortunes*, TOB *Le Seigneur ton Dieu changera ta destinée*, EU *dann wird der Herr, dein Gott, dein Schicksal wenden*.

[5] *mai de prisosit te va face* redă gr. καὶ πλεοναστὸν σε ποιεῖ. Echivalarea din ms. 4 389 și te va înmulți mai mult apare și în S. Micu, fiind preluată în toate edițiile ulterioare ale Bibliei în limba română.

[6] *va curății prenprejur redă* gr. περικαθάρει < περικαθάρισο, „a purifica complet“. Dar IER. circumcidet cf. versiunea ebraică. În legătură cu semnificația acestei expresii vezi nota 10, 16.

De mare fervoare lirică, pe tema iubirii față de Dumnezeu cel nevăzut dar prezent peste tot și în toate, este poezia lui Nichifor Crainic din volumul *Soim peste prăpastie*, 1944, intitulată semnificativ Laudă: „Tu, cel ce te-ascunzi în eterna-ți amiază / și lumea o spânzuri în haos de-o rază, / Metanie jie, Părinte. / Izvod nevăzut al văzutelor linii, / Mă scalzi și pe mine în unda luminii / Un mugur de carne fierbinte“. Viața e ceea mai mare minune pe care a înfăptuit-o Dumnezeu, „Neanț înflorit în minune“, spune poetul: „În ceruri, Părinte, săn abur în aburi / și-așemeni cu apa ce-nghetează pe jghaburi / Prin coajă de carne din spațiu. / Tu cugeți, se naște; voiești și durează; / respiră și-nfloreste; iubești și vibrează / De-adâncul lumii nesașu“. Iubirea față de Dumnezeu, cum o cer versetele Deuteronomului și cum o simte poetul, este nemărginită, cum scrie Scriptura, „din toată inima și din tot sufletul, ca să fii viu“: „De tine mi-e foame, de tine mi-e sete, / Fac dără de umbră acestei planete / Cu spumă de soare pe creste; / și-n saltul credinței gustind veșnicia, / Din pulberea lumii îmi strig bucuria / Că săn intru Cel care este!“ (pp. 97–98).

[9] *te va înmulți* redă gr. πολυχωρίσῃ, IER. abundare te faciet.

[10] Verbul să faci și substantivul *judecătire* după LXX. În ebraică lipsesc, așa cum menționează nota din FRANKF.

[11] Cerințele legămintului nu depășesc puterea de înțelegere a oamenilor; ele nu sunt inaccesibile, ci au fost revelate oamenilor (29, 29) prin Lege.

[14] și întru mîinile tale după LXX.

[15] În sintagma *viață și moarte, binele și răul*, după LXX, se respectă ordinea cuvintelor din LXX, diferită de cea din ebraică și latină.

[16] *Iară de vei asculta poruncile Domnului Dumnezelui vostru* după LXX, propoziția lipsește în textul ebraic.

toate căile ... tot pămîntul: adjectivele nehotărîte *toate, tot* apar în LXX, nu și în textul ebraic.

[17] să va premeni, ms. 4 389 se va întoarce, S. Micu să va muta, vezi nota 17, 17.

[18] *cările Domnul Dumnezelul tău dă jie*: propoziția apare numai în unele manuscrise ale LXX. Ediția FRANKF. notează: *al. abest hoc membrum, ut ab Heb.*

[19] *mărturisam / iau ca martori* vezi nota 4, 26.

[20] să te fiu de el redă gr. ἔχεσθαι αὐτῷ, vezi 10, 20 cără el să te lipești.

acesta este viața ta și delungarea zilelor tale: propoziția a dat naștere unor interpretări diferite: ms. 4 389 că acela iaste *viața ta și îndelungarea zilelor tale*, KJV *for he is thy life, and the length of thy days*, EU *er ist dein Leben. Er ist die Länge deines Lebens*. BJ *car là est ta vie, ainsi que la longue durée de ton séjour*; NOAB *for that means life for you and length of days*; L. *denn das bedeutet für dich, dass du lebst und alt wirst*.

CAP. 31

Textul cuprins între capituloare 31–34 poate fi considerat ca o încheiere generală a întregului Pentateuh. În el se regăsesc elemente din perioada diferite și din surse diferite, care au fost incorporate în D în fază ultimă a redactării sale.

[1] *săvîrși* cf. gr. συντέλεσεν < συντέλεω, „a termina, a desăvîrși“. Ms. 4 389 *mergind* ca în slavonă și latină, cf. originalul ebraic. Modelul grec este preluat succesiv în Bibliele românești (BB, S. Micu, Șaguna, B. sinodală 1914), dar B. 1982 și B. 1989, după varianta ebraică, *s-a dus*.

[2] *să intră înăuntru și să iesu afară* traducere literală, ms. 4 389 *să mai intră sau să mai ies*, S. Micu *să intru și să ies*, cui explicăția *adecă să umblu*, B. 1982 *nu mai pot intra și ieși*. L. *ich kann nicht mehr aus- und eingehen*, KJV și NOAB *go out and come in*. Alte interpretări: BJ *Je ne puis plus agir en chef*, EU *Ich kann nicht mehr in den Kampf ziehen*, REB *I am no longer able to lead the campaign*.

Iordanul acesta cf. gr. τὸν Ἰορδάνην τοῦτον, IER. *Iordanem istum*.

[4] *Numerul doi și propoziția carii era decindea de Iordan după LXX.*

[5] *în mîinile voastre*: în originale *ținătea voastră*, așa cum traduce BB.

[6] În v. 6 și 7, BB înlocuiește verbul *vitejeaște-te*, gr. ἀνδρίζου, prin sintagma *fii viteaz*, dar în v. 23 traducerea e ca în ms. 45.

[6] *toate cuvintele legii aceștia într-o carte* cf. LXX, text diferit în ebraică.

sicriul și-găduinții chivotul legii vezi nota 10, 1.

[10] *anului slăbozirii / anul ierădii* vezi nota 15, 1.
praznicul facerii colibilor / sărbătoarea corturilor, vezi nota 16, 13.

[11] *în auzul tuturor*: textual *la urechile lor* (BB). În vechiul Orient, tratatele de alianță se citeau în public, cu glas tare. Perioada stabilită de Deuteronom pentru această lectură este anul sabatic, în timpul sărbătorii corturilor. În tradiția ulterioară, această ceremonie avea loc și în timpul sărbătorii săptămânilor.

[12] Ms. 45 *nașterile* redă sensul de bază al gr. τὰ ἔγενον; BB *copii*, conform cerințelor contextului.

[14] Se consideră că v. 14 și 15, împreună cu v. 23, aparțin unei perioade mai vechi și au fost inserate în text în fază finală de redactare a Pentateuhului.

cortul mărturiei / cortul întîlnirii redă gr. ὁ στηρνή τοῦ μαρτυρίου, IER. *tabernaculum testimoni*. În perioada în care Israel trăia încă în pustiu, *cortul* servea drept loc de *întîlnire* între Moise și Dumnezeu (Ies 33, 7–11), cind Dumnezeu se *arăda* înaintea lui Moise. În unele pasaje acest *cort* este descris drept *locuința* lui Dumnezeu în mijlocul poporului său (Ies 29, 42–46). În funcție de aceste situații, au fost adoptate diferite denumiri pentru *cort*: KJV *the tabernacle of the congregation*, B. 1982 *cortul adunării*, EU *das Offenbarungszelt*, RG *cortul descoperirii*, BJ *la Tente du Rendez-vous*, TOB *la tente de la rencontre*, NOAB și REB *the tent of meeting*, B. 1989 *cortul întîlnirii*.

[17] *mîncare de tot* redă gr. κατέβρωμα < κατέβρωσκω „a devora, a însulea“, IER. *erit in devorationem*.

voi întoarce cf. gr. ἀποστέψω < ἀποστέψω „a (se) întoarce“. Sensul de bază al echivalentului ebraic este „a ascunde“. IER. *abscondam*.

[20–24] În Jurnal, II, 1970–1975, Humanitas, 1993, Mircea Eliade face următoarele remarcă cu privire la repetatele abdicări ale vechilor evrei de la poruncile Domnului, scoțând interesante concluzii de ordin istoric și teologic cu privire la creația religioasă în zilele noastre:

„În discuția de aseară, X a revenit, ca de obicei, asupra problemelor lui favorite: «viitorul religiei» (mai precis: viitorul creștinismului). Spune: societatea industrială a anulat vechile sisteme tradiționale (familia patriarchală, religia ca «instituție totală» etc.). Si procesul de desacralizare nu mai poate fi oprit...“

E adevarat, îi răspund. Cam tot așa se întâmplă și cu evreii, de cîte ori «istoria» le îngăduia o scurtă perioadă de linște și prosperitate: uită-de Yahve și celebreau zeităjile fertilității de tipul Baal și Ashtar. Dar se întorceau la Yahve cind teroarea istoriei devinea intolerabilă. Deocamdată, noua societate industrială profită din plin de opulența pe care i-o dăruiesc progresele tehnologiei. Asistăm, am putea spune, la triumful unor Baal și Ashtar desacralizați. Dar progresul tehnologiei moderne impune anumite structuri politice, care conduc inevitabil la o nouă teroare a istoriei. În ceea ce mă privește, nu mă pot îndoia că o asemenea teroare va da naștere la noi, și importantă, creații religioase.

Evident, există și posibilitatea războaielor nucleare, dar și în acest caz ne aflăm tot într-un orizont religios: 1) sau omenirea e redușă la cîteva zeci sau sute de mii de supraviețuitori practicind o tehnologie elementară (și atunci se verifică doctrina ciclurilor cosmice); 2) sau specia *homo sapiens* dispără în totalitatea ei (și atunci se verifică avertismentul biblic: fructul arborelui cunoașterii aduce după sine *moarte* – nu numai a individului, așa cum a fost interpretat textul pînă acum ci, în cele din urmă, *moartea speciei*)“, pp. 133–134.

COMENTARII

[23] Se consideră că acest verset este o continuare a textului din v. 14 și 15. Conform acestei interpretări, pronumele *el* (*i-a poruncit lui Iosua*) din textul ebraic se referă la Dumnezeu. Această interpretare, acceptată și de B. sinodală 1982, se regăsește și în ms. 4 389, ca în modelul slavon *Si porunci Domnul lui Isus*. Contra acestei interpretări, LXX înlocuiește pronumele *el* cu substantivul *Moise* și de aceea în traducerea BB este *si au poruncit Moisi lui Iisus*.

[27] *priece* redă gr. τὸ ἐρέθισμα „sfidare, provocare, contestare, împotrivire, răzvrătire“, IER. *contentionem*.

amărind redă gr. παραποκαίνωντες < παραποκάίνω „a amări, a irita, a exaspera, a provoca“, IER. *contentiose egistis*, ms. 4 389 *af māniat*, S. Micu *împrotinici ați fost*.

[28] *feliului / seminților* vezi nota 10, 8.

mai marii feliiului vostru ... judecătorii voștri cf. LXX, lipsesc din ebraică și latină, după cum menționează și nota de la subsol din FRANKF. al. *absunt haec duo membra, vt ab Heb.*

cei aducători de cărți / dregătorii vezi nota 1, 15.

[29] *la cea de apoi* redă gr. ἔσχατον IER. *post*.

CAP. 32

Această cintare, de o înaltă valoare poetică, exaltă puterea Dumnezeului lui Israel, singurul Dumnezeu adevărat. După o introducere în stil sapient, vv. 1–2, se proclamă perfecțiunea operelor lui Dumnezeu, vv. 3–7, providența sa pentru Israel. vv. 8–14, în opozitie cu răzvrătirea poporului, vv. 15–19, urmată de judecăță, vv. 19–25; dar Dumnezeu nu abandonează Israelul în fața dușmanilor săi, vv. 26–35, și intervine în favoarea poporului său, vv. 36–42; v. 43 este o doxologie. Această cintare a existat independent, înainte de a fi integrată în Dt. Datarea perioadei în care a fost redactată este dificilă. Ea poate să fie foarte veche, și în acest caz opresorii menționați ar putea fi filistenii (sec. XI î.H.) sau de o dată mai recentă și în acest caz opresorii ar fi babiloniienii (sec. VI î.H.) (BJ).

[2] *răspunsul / învățătura* redă gr. τὸ ἀπόδειγμα „sentință, precept“ IER. *doctrina*. Ms. 4389 *învățătură*, BB, ms. 45, S. Micu și Șaguna *răspunsul*, traducerile recente (RG, B. 1982) folosesc substantivul *învățătură*.

[4] Moise îl invocă pe Dumnezeu sub numele de *Sfântă* (vezi și v. 15 și 18), apelativ ce sugerează statonica și fidelitatea neclintită, în contrast cu degenerarea poporului lui Israel. BB menține apelativul *Dumnezeu*, cf. LXX.

[5] Verset obscur în ebraică, majoritatea traducerilor apelează la LXX pentru clarificarea înțelesului. Ms. 4 389 înlocuiește adjecțivul *strîmb* din ms. 45, menținut de BB, prin adjecțivul *întot* (*neam întot și izvrătit*). El apare în această formă și în S. Micu, *neam întot și răzvrătit*. În v. 20, același adjecțiv apare și în ms. 45 și BB.

[8] *îngerilor lui Dumnezeu* redă gr. ἄγγελον Θεοῦ. În manuscrisele ebraice, apar aici două lecțuni diferite: lecțunea mai veche *dumnezelor* care a fost înlocuită prin lecțunea *fiilor lui Israel*. Dumnezeu a delegat îngerilor autoritatea de a guverna asupra altor popoare, dar a ales Israelul pentru sine însuși. FRANKF. notează la subsol că, în traducerile lor antice în limba greacă, Aquila și Symmachos preiau cea de a două lecțune ebraică: *Aq. & Symm. viiōn Ioseph ex Hebr. Schol. Sic alii omnes interpretes exposuerunt*.

[9] În versiunea ebraică lipsește substantivul *Israel*, care apare în LXX la sfîrșitul versetului.

[10] *I-au destulat* după LXX αὐτάρκησεν < αὐτάρκεω cu sensul principal „a domni într-o manieră absolută“, aici cu semnificația „a asigura cele necesare în mod satisfăcător, a îndestula“. De la forma *I-au dăstulit* din ms. 45, apare forma *îndăstulitul-I-au* în ms. 4 389; BB, S. Micu și apoi Șaguna *I-au îndestulat*. Textul ebraic conținează un alt verb *a găsi*, așa cum menționează FRANKF.: *Aq. & Theod. (Aquila și Theodotion) εὗπεν, ex. Hebr.*

întru seteciunea arderii, întru fără de apă, ms. 4 389 în *sétea zădușului*, S. Micu *întru sétea de ardere în pămînt fără de apă* din LXX. Textul ebraic este diferit, IER. *in loco horroris et vastae solitudinis*.

I-au certat, vezi nota 8, 5.

lumina ochiului redă gr. κόραν ὀφθαλμοῦ, în care kóρα sau κόρα are sensul de „pupilă“, IER. *pupillam oculi*.

[11] *pre după capul lui* redă gr. ἐπὶ τὸν μεταφέρων αὐτὸν < μετάφερον „partea organismului situată între omoplăți“, IER. *in umeris suis*, ms. 4 389 *pre umerile său*, S. Micu, Șaguna *pre umerii săi*.

[13] *virtutea* vezi nota 3, 24. Textul ebraic are aici substantivul *înălțimile*, așa cum specifică FRANKF. în nota de la subsol.

ospătat literar supt, așa cum traduce BB.

[14] *fiii de tauri* redă gr. νιῶν ταύρου; în ebraică substantivul propriu *Basan* vezi nota 1, 4.

seul mușchilor grilului redă gr. στέατος νεφρῶν πυροῦ, deși substantivul νεφρός înseamnă „inchi“. KJV *the fat of kidneys of wheat*. Probabil sub influența Vulgătei, S. Micu traduce *măduha grilului*, IER. *medulla tritici*. Luther 1545 *Böcke mit fetten nieren und Weizen*, dar în edițiile revăzute L. *Böcke und das Beste vom Weizen*.

[15] Primul rînd din acest verset apare numai în LXX, lipsind din ebraică.

Ieșurun apelativ folosit pentru Israel, cu semnificația probabilă de „cel drept, cel integru“, BB *cel iubit* cf. gr. ὁ ἴγαπημένος. Ca un animal bine hrănăit, Israel se răzvrătește și devine plin de sine, părăsind pe Dumnezeu.

Dumnezeu / Sfânta vezi v. 4.

[17] *dracilor / demonilor* redă gr. δαιμονίοις, IER. *daemonibus* (IER. 1605 *daemoniis*): referință la zeitățile din Canaan, venerate de celelalte popoare.

[19] Text diferit în ebraică.

[20] *la cea de apoi*, vezi nota 31, 29.

[21] Iahve nu alege un alt popor pentru sine, dar folosește un alt popor, lipsit de înțelepciune, pentru a-l pedepsi pe Israel. Versetul constituie probabil o aluzie la filistenii sau la babilonieni. IER. *ipsi me provocaverunt in eo qui non erat Deus*, S. Micu *Ei m-au întărit pre mine întru cel ce nu iaste Dumnezeu*, ms. 4 389 *Acestia m-au afișat și mi-au zis că nu li-s Dumnezeu*, EU *durch einen Gott, der kein Gott ist*, NOAB *with what is no god*.

chipurile / idoli vezi nota 29, 17.

[22] *iadul / locuința morților* redă gr. φίδης, care traduce ebr. sh. ָׁל, termen prin care vechii israeliți desemnau locul subteran în care erau adunați morții aparținând tuturor popoarelor. În unele limbi termenul a fost împrumutat sub forma din originalul ebraic; apare în mai multe cărți ale Vechiului Testament, fiind adoptate echivalări diferite: gropă, mormânt, tărimul străfundurilor, locuința morților, lumea subpămînteană. În acest verset a fost tradus: RG *împărăția morții*, B. 1982 și 1989 *locuința morților*, KJV *hell*, L. *Tiefe*, EU *Totenwelt*, TOB *séjour des morts*, BJ *sheol*, REB și NOAB *Sheol*.

[23] *săvîrși* redă gr. συντελέσκω < συντελέω „a îsprăvi, a termina, a epuiza, a întrebuința cu totul“, IER. *complebo*, BJ *j'epuiserai*, KJV *spend*, REB *expend*, EU *einsetzen*, L. *schiessen*.

[24] *mîncare de păsări* constituie traducerea literală a gr. βράσσει ὄψεων. IER. *devorabunt eos aves*; și Șaguna *mîncarea păsărilor*. Sintagma ebraică semnifică răvagiile provocate de boli.

deșălare denapoi nevindecată redă gr. ὅτιθοτονος ἀνίστασος, cf. gr. ὅτιθοτονια „maladie nerveuse dans laquelle les membres se raidissent en arrière“ (BAILLY), S. Micu și Șaguna *gîrbovire nevindecată*.

[25] *va desfectori* calchiaza gr. ἀτεκνόσεται.

Originalul, caracterizat printr-o exprimare concisă, recurge la un singur verb în acest verset, încât cele patru substantive de la sfârșit sunt greu de încadrat într-o acțiune precisă, fără adăugirea unui alt verb.

[27] Textul din ebraică diferă de cel din LXX.

[28] Datorită faptului că în această cintare se suprapun mai multe straturi din perioade diferite și că textul nu este unitar, este greu de stabilit cu certitudine dacă acest verset se referă la Israel sau la adversarii săi (TOB: il est difficile de savoir s'il s'agit des Israélites ou de leurs ennemis; NOAB: In vv. 28–29 they apparently refers to Israel; EU: *diesem Volk*: gemeint sind die Gegner Israels).

putină de a judeca chibzuit: textual *sfatul*, așa cum traduce BB cf. gr. βούλήν, IER. *consilio*, KJV și NOAB *void od counsel*, REB *devoid of good counsel*, BJ *vues courtes*, TOB *nation dont les projets s'écroulent*, EU *Rat*, RG *n-are nici o pătrundere*, B. 1982

oameni care și-au pierdut mintea, B. 1989 *popor care și-a pierdut bucur simț*.

[31] iardă vrăjnașii noștri n-au minte după LXX. Textul ebraic: *dușmanii noștri sînt judecători IER inimici nostri sunt iudices*.

[32] de hiare redă gr. χολής < χολή „bilă, fier“.

[34] Versetele următoare se referă la inamicii lui Israel, care vor fi pedepsiti pentru neleguiurile lor.

[35] izbîndirea redă gr. ἐκδίκησις „răzbunare, pedepsire“; vezi nota 18, 19.

într zioa izbîndirii redă literal textul Septuagintei. În NT Rom 12, 19, Evr 10, 30, sintagma apare sub forma *a Mea este răzbunarea*, expresie frecvent citată, care a primit caracterul unei maxime.

[36] Ultimul rînd din acest verset redă o expresie ebraică al cărei sens este incert.

dodeile redă gr. ἑπταγωνή. În ms. 45 se optează pentru sensul principal *aducere*, dar substantivul mai are și semnificația de „înaintare, atac“ sau „înrobire“, S. Micu *primejdii*.

vinul turnărilor: vinul folosit pentru libății.

[41] *voiu ascuți ca fulgerul sabia mea* după LXX, ebr. *voi ascuți fulgerul sabiei mele*.

[42] *boiarilor limbilor* cf. FRANKF. ἀρχόντων ἔθνων, ebr. și RAHLSFS. ἀρχόδων „adversarilor“.

[43] În acest verset există deosebiri mari între textele versiunilor antice. În textul ebraic nu apar sindurile 2, 3, 4 și 7 care urmează în acest verset textul Septuagintei. Versiunea ebraică:

Noroade, lăudați poporul său,
Căci el răzbună singele robilor săi.
El se răzbună împotriva potrivnicilor săi
și face ispășire pentru țara lui, pentru poporul lui.

[44] Septuaginta introduce în text versetul 31, 22. De asemenea, folosește cuvântul *lege*, în loc de *cîntare*.

[45] Fragmentul cuprins în vv. 45–47 constituie o continuare a textului din cap. 31, 27. El se referă la cuvintele legii, nu ale cîntării. După această paranteză, v. 48 reia cursul narăriunii de la v. 44.

[49] Fragmentul cuprins în vv. 48–52 este întrerupt de binecuvîntarea lui Moise și va continua în cap. 34. Fragmentul reia afirmațiile din Num 20, 10–13; 27, 12–14.

pe muntele Nebo lipsește din FRANKF. Muntele Nebo, înalt de circa 800 m., face parte din lanțul munților Abarim, în partea de răsărit a rîului Iordan.

[51] *Apa Pricii* redă gr. τὸν οὐδατὸς ἀναλογίας, IER. *ad aquas Contradictonis*. Momentul este descris în Ieș 17, 7, cind israeliții dispută autoritatea lui Moise și șovăiesc în credința lor față de Dumnezeu. Substantivul ebraic *Mer'i-bath* „dispută, cearță“ este un derivat al unui verb cu același înțeles.

CAP. 33

[1] Prin acestă binecuvîntare, Moise își ia rămas bun, înainte de moarte, de la poporul său. Muribunzilor le erau atribuite calități neobișnuite de previziune a viitorului, de aceea binecuvîntarea sa capătă o forță deosebită. În Dt acest poem are o semnificație analogă testamentului lui Iacob din Fac 49 și al lui David din 2 Reg 22 și 23, 1–7. Binecuvîntarea este încadrată, la începutul și la sfîrșitul capitolului, de cîteva versete (vv. 2–5; 26–29) sub forma unui imn sau a unui psalm. Binecuvîntarea propriu-zisă este constituită dintr-o colecție de dictoane referitoare la triburile israelite stabilite deja în teritoriile de la vest de Iordan.

[2] Versetul 2, transmis în mai multe variante, se pretează la interpretări și traduceri diferite. Domnul se arată poporului său în Sinai și îi însoțește pe israeliți în timpul peregrinării lor prin deșert. Sfinții din preajma sa sînt îngerii. Ms. 45 preia numele propriu *Cadeș* din LXX cu džecë de mii a *Cadis* gr. σὺν μυρίσιν Καδῆς dar BB urmează varianta de la subsolul FRANKF. cu zeci de mii de sfințiri, gr. σὺν μυρίσιν ἀγασμῶν, după textul ebraic.

den direapta lui îngerii împreund cu el după FRANKF. Ms. 4 389 *de-a dreapta lui lêge focul lui* urmează versiunea ebraică și textul latin și slavon.

[3] *norodul său*, în ebraică *popoarele*. Este vorba probabil de cele douăspreze triburi ale lui Israel. Sfinții pot fi îngerii păzitori sau anumite persoane din rîndurile israeliților. *Cuvîntele lui*, în ebraică *tale*.

[4] *adunarea lui Iacob* este poporul lui Israel.

[5] *Regele* este considerat a fi Domnul însuși, sau regele Samuel, odată cu instaurarea regatului.

cel iubit / Ieșurun, vezi nota 32, 15.

[6] Partea introductivă a binecuvîntării, sub forma unui imn, se încheie cu v. 5. Propoziția de introducere a binecuvîntării pentru Ruben lipsește din text, dar v. 6 constituie o parte separată de versetele precedente.

Simeon nu este menționat în textul ebraic, fiind prezent doar în unele manuscrise grecești. Textul consacrat al LXX îl exclude.

fie mult într număr cf. LXX. În versiunea ebraică să fie *pūtini la număr*, IER. *et sit parvus in numero*. Această variantă este preluată în ms. 4 389 să fie *pūtini la număr*, prin intermediul latinei și slavonei. TOB *et que subsistent ses gens peu nombreux*, REB *büt may he be few in number*, EU *doch habe er wenig Männer*.

[7] Versetul se referă fie la perioada după moartea lui Saul, fie la perioada care a urmat scindării regatului.

vor osăbi redă gr. διακρίνονται < διακρίνει „a separa, a distinge; a decide (prin forță armelor)“. IER. *pugnabunt*. În v. 4, 41 verbal *a osebi* este echivalentul altui verb gr. *ἀπορίω*.

[8] Binecuvîntarea rostită de Moise pentru Levi cuprinde vv. 8–11. Spre deosebire de binecuvîntarea rostită de Iacob pentru Levi, Fac 49, 5–7, care se referă la însușirile de războinici ale acestui trib, Moise subliniază prerogativele de preoți ale membrilor tribului lui Levi, în tripla ipostază de cercetători ai oracolului divin, de învățători și de slujitori la altar.

arădările redă gr. δῆλον < δῆλος, vizibil, evident, clar“ prin extensie „probă, dovadă“, IER. *perfectio*. Termenii ebraici *Tummim* și *Urim* desemnează obiecte (bețisoare, zaruri) folosite pentru a cunoaște, prin tragere la sorti, din orăcole, voința lui Dumnezeu, vezi Ieș 28, 30.

adevărul redă gr. ἀλήθεια „adevăr“, IER. *doctrina*, ebr. *Urim*, vezi nota precedentă.

ispătă redă gr. πεῖψα „probă, încercare; ispătă“, IER. *Temptatione*, ebr. *Massah*.

Apa Pricii / apele Meriba vezi nota 32, 51.

[9] Despre zelul deosebit al levîșilor pentru respectarea legămintului vezi Ieș 32, 27–28.

ei au păzit: este vorba despre Levîșii.

[10] *urgia ta* redă gr. ὄργῃ σου, IER. *in furore tuo*, în ebraică textual: *sub nasul tău*.

pururea cf. gr. διὰ παντός.

[11] *mijlocul / spinarea* redă gr. ὅπως „șale, coapsă“, IER. *dorsa*.

[12] Textul ebraic oferă mai multe variante. *Cel Preînalit* este o conjectură; Septuaginta recurge la ὁ θέος, BB *Dumnezeu*. Versetul poate fi interpretat în două feluri: a) Veniamin se odihnește între umerii lui Dumnezeu, găsindu-și adâpost și ocrotire la piciorul Lui. b) Locașul sfînt al lui Dumnezeu se află în teritoriile lui Veniamin, între dealuri, adică între „umeri“.

[13] *den ceasurile* redă sensul de bază al gr. ὥραν < ὥρα ca unitate de măsură a timpului. Prin extensie substantivul semnifică și produsele unui anotimp, Bailly „produit d'une saison, fruits, moisson“. S. Micu preface *rodurile ceriului* și notează: „Cea veche: *ceasurile*. Cea grecească ὥραν în loc de *rodurile*“. În continuare, motivând tâlmăcirea sa din v. 14, *Și din rodurile care soarele și luna le face să odrăsească*, S. Micu remarcă: „Aceasta o am luat din cea jidovească și sirienească. În cea grecească și în cea veche iaste: *Și după ceasul rodurilor întoarcerii soarelui și din adunările lunilor*“.

[16] *celula ce s-au ivit* redă gr. τῷ ὄφεντι < ὄφεω „a vedea“ pasiv „a fi văzut“, IER. *illius qui apparuit*. Corespondentul ebraic este tradus prin *a locui*: BJ *celui qui habite*; REB *Who dwells*, L și EU *der wohnt*.

*rug are în BB sensul de „mărcine, plantă cu spini” gr. βότος, IER. in *tubo*, L și EU *Dornbusch*, NOAB *bush*, BJ și TOB *buissos*.*

[17] Lui Iosif î se atribuie rangul deosebit de întîi, născut, comparabil cu un taur ce emană forță și vigoare. În Vechiul Testament coarnele săi deseori un simbol al forței. Efraim și Manase formează împreună casa lui Iosif (v. 13, vezi Fac 50, 8), care domină triburile din nordul și din centrul Israelului.

inorod, ms. 4 389 *inorog*, S. Micu *unicorn* redă gr. μονόκερος, IER. *rinocerotis*.

[18] Triburile lui Zabulon și Isahar erau vecine și frecventau probabil același sanctuar de pe Muntele Tabor, așezat la granița dintre ele. Prosperitatea lor se datorează, între altele, resurselor Mării Mediterane și Mării Galileii.

[19] *Limbi vor surpa*, S. Micu *Neamuri vor piaarde* cf. LXX. Ms. 4 389 *Limbi vor chiama la munte* cf. B. slavonă și IER. *populos ad montem vocabunt*, care corespunde textului ebraic, soluție adoptată și de B. 1982 *Chema-vor aceştia poporul pe munte*.

neguștorie redă gr. ἐμπορία „comerț (pe mare); mărfuri”. Text diferit în ebraică, redat în ms. 4 389 *avuſiile cèle ascunse în niſip* cf. B. slavonă și IER. *thesauros absconditos harenarum*. „Comorile ascunse în niſip” pot fi: fie resursele marine de pe ţărmuri, fie niſipul înșuși care era folosit la fabricarea sticlei.

[20] Gad a ocupat podișul mănos de la est de Iordan, ajutând celelalte triburi să cucerească ținutul Canaanului. Moise a murit la est de Iordan, în teritoriile care aparțineau lui Gad. V. 20 elogiază succesele militare ale lui Gad, vezi Num 32.

capul cf. textul ebraic *crestetul capului*, IER. *verticem*, S. Micu *capul*. În BB *boiaru*, după LXX. *ἄρχοντα*.

[21] *începătura* vezi nota 26, 2, BJ *prémices*.

[22] Dan, care inițial s-a stabilit la vest de Beniamin și la nord de Iuda, a emigrat din acest teritoriu și s-a așezat în nordul Israelului, la poalele muntelui Hermon, la marginea Vasanului, vezi Iosua 19, 47, Jud 18.

[23] Neftali ocupa teritoriile muntoase de la nord-vest de Marea Galilei. Versetul se referă la expansiunea spre sud a acestui trib.

primid redă gr. δέκτων < δέκτως „acceptat, admis“ < δέχομαι. Termenul ebraic are sensul de „favoare, bunăvoie” KJV *favour*, BJ *faveur*, L și EU *Gnade*, B. 1982 și B. 1989 *sătul de bunăvoie*. El este redat în FRANKF. în nota de la subsol.

[25] *cioabă*; ms. 4 389 și S. Micu *încălțăminte* redau gr. τὸ ινδόης „încălțăminte, sandală”, IER. *calciamentum*. Textul ebraic este diferit; termenul corespunzător pentru *putea* este obscur în ebraică, fiind redat în unele traduceri prin *odihna, pace*.

[26] *leșură / celui iubit* vezi nota 32, 15.

întăritura redă gr. στρέψωμα „construcție solidă, fundament, firmament”. Text diferit în ebraică.

[27] *începătura / de la începutul vremurilor* redă gr. ὀρθή „început”, Luther 1545 *Das ist die Wonung Gottes von anfang*, L *Zuflucht ist bei dem alten Gott*, EU *Der Gott der Urzeit*, BJ *Le Dieu d'autrefois*.

ce cură pururea redă gr. ἀεινος < ἀεί „etern” + νάρ „a curge”, „ceea ce curge în permanență”, ms. 4389 *celui ce iaște totdeauna*, S. Micu *veșnic*.

[28] *izvorul lui Iacob* cf. textul ebraic. Este posibil ca sintagma să semnifice „întregul popor Israel, toți cei care s-au născut din Iacob”.

CAP. 34

[1] Cap. 34 continuă descrierea începută în 32, 48–52.

Aravoth după LXX *Aράβων*, IER. *de campestribus*. Textul BB este neclar datorită lecționii din FRANKF.: *muntele Moav* redă τὸ ὄρος *Maoăß*, desi în nota de la subsol FRANKF. precizează versiunea ebraică Nabau. S. Micu: *în muntele Navan*.

Pisga vezi notele 3, 17 și 27.

Moise și îndreptă privirile mai întîi spre nord, spre Marea Galileii (ținuturile lui Dan și ale lui Neftali), apoi spre vest și, în cele din urmă, spre sud.

marea cea de apoi redă gr. τῆς θαλάσσης τῆς ἑσχάτης, S. Micu *pînd la marea cea mai de pe urmă*. În legătură cu ἑσχάτος „cel

mai îndepărtat, extrem” vezi și notele 17, 7 și 31, 29. KJV *unto the utmost sea*, L. 1545 bis *an das eusserste Meer*, dar în ediții moderne ale lui Luther modificat *bis an das Meer im Westen*, BJ *la Mer Occidentale*, NOAB *the Western Sea*. Este vorba de Marea Mediterană.

[3] *pustiul* după gr. τὴν ἔρημον.

premprejurile locurilor redă gr. περίχωρος „înțul din jur”; include valea de jos a Iordanului, de la Ierihon, orașul palmierilor, pînă în sudul Mării Moarte, unde se află localitatea Toar.

finic / palmier redă gr. φοῖνιξ „palmier, curmal”.

[6] *A fost îngropat*: literal în ebr. și LXX *El l-a îngropat*, adică Dumnezeu.

[7] *buzele* după gr. τὰ χελύνια, IER. *dentes*, ms. 4 839 *dinții*. Termenul ebraic a fost tradus prin „vigoare, forță, prospetime”.

[8] *Aravoth / cîmpile* vezi nota 34, 1.

la Jordan, despre Ierihon după LXX, nu apare în ebraică.

O privire retrospectivă asupra (inter)dependenței celor trei texte paralele, BB, ms. 45 și 4 389, ne oferă posibilitatea de a marca anumite pasaje semnificative. Remarcăm astfel că Dt face distincții între imigranții stabiliți pe teritoriile israelite, care se bucurau de anumite drepturi, și cetățenii străini cu domiciliul în altă țară. Traducerile românești din sec. al XVII-lea prezintă trei sinonime diferite pentru gr. προσφύτος, IER. *peregrinus*, BB *nemēnicul*, ms. 45 *priștefului*, ms. 4 389 *vinetic*. Pe de altă parte, cuvîntul *străin* apare frecvent în alte locuri în toate trei tălmăcările românești, dar el echivalizează gr. ἔγρος, (BJ *un étranger en résidence près de lui*, TOB *l'émigré qu'il a chez lui*, REB *resident alien*).

Fidelitatea față de textul și punctuația Septuagintei face ca, de multe ori, textul BB să apară greoi și deficitar, de exemplu în cap. 1,19 *înfricoșatul* are sensul de „înfricoșător” și este articulat datotât faptului că i se atașează, ca în LXX, în poziție postpusă, adjecțivul demonstrativ *acela*.

Traducerea mai degajată față de originale a ms. 4389 se evidențiază în 1,20 prin folosirea sintagmei *au dat Domnul Dumnezelui vostru de l-ați văzut* conform expresiei *a dat Dumnezeu de... sau să dea Dumnezeu să...* Verbul *a vedea* nu apare în ebraică, greacă sau latină. Dacă în unele cazuri această libertate are efecte salutare asupra calității limbii din ms. 4 389, există situații în care parafrazările și devierile sunt inutile, îndepărând tălmăcirea românească de substanța textului biblic.

Se întâmplă ca în BB să apară uneori dezacordul între substantiv și determinanții săi datorită faptului că acordul existent în greacă este anulat prin echivalarea substantivului grecesc print-un substantiv de un alt gen în limba română, menținându-se însă genul determinantului din greacă. Acest lucru creează dificultăți de înțelegere. În 1,22 genul substantivului feminin gr. ἡ γῆ este schimbat, traducindu-l prin *pămînt*, dar se păstrează femininul pronumei cuvînt „dânsa”.

Intervențiile traducătorilor BB în textul ms. 45 sunt esențiale pentru mai buna sa înțelegere: în 2,9 transformarea verbului *nu vrăjbiți moaviteanilor* în verb reflexiv și schimbarea formei sale, ca și a regimului substantivului postpus *nu vă învrăjbiți cu moaviteanii*, dă o nouă calitate traducerii, după cum schimbarea persoanei *nu va da* în *nu voi da* clarifică sensul frazei. Intervențiile menționate sunt caracteristice întregului proces de revizuire a ms. 45 de către BB: pe mari porțiuni predomină modificările morfo-sintactice față de cele lexicale, care nu sunt atât de frecvente.

În 1,13 să *lăcuire*: folosirea pasivului reflexiv pentru „a locui” constituie o siluare a regimului verbului românesc pentru a se conforma formei de aorist pasiv din greacă. Acest verb nu se întâlnește la reflexiv în limba română din perioada respectivă decît în astfel de transpuneri siluuite. Opțiunile pentru termenii românești cărora li se impun valențe străine constituie cazuri limitate. și aici ms. 4 389 se caracterizează prin-o dețasare pronunțată față de original, evitând reflexivul: *lăcuire*.

În 2, 27 ms. 45 și BB siluiesc regimul verbului în limba română, conjugându-l la diateza activă și nu reflexivă (*voi abate*) cum

ar fi fost normal și cum îl traduce ms. 4389, *ne vom abate*. Este procesul invers celui aplicat de ms. 45 și BB verbului *a locui* (cf. supra). Asemenea forme forțate au fost impuse unui număr destul de mare de lexi din textul ms. 45 și al BB. Ele nu fac parte din evoluția intrinsecă a limbii române și nu au fost asimilate.

Datorită faptului că în limba greacă pronumele relativ în acuzativ *tv̄*, *care*, nu este precedat de prepoziția *pe*, BB traduce în 3, 4 *care nu o am luat*, iar ms. 45 *carea*. Cu toate că sensul enunțului se înțelege și fără această prepoziție, pentru cititorul de astăzi omisiunea este supărătoare, mai ales că ocurența acestui pronume în acuzativ este foarte mare. Omiterea prepoziției *pe* înaintea pronumelui relativ-interrogativ nu constituie o trăsătură specifică limbii române în această perioadă. În ms. 45 nu apare pronumele personal feminin în acuzativ *o*, care lipsește din greacă. Contra cerințelor limbii române, BB omite prepoziția *pe*, dar inserăză pronumele personal în acuzativ *o*, chiar dacă îl aşază înaintea verbului. De remarcat că, în acest caz, BB renunță la forma mai veche *carea*, în favoarea lui *care*. Ocurența formelor articulate la nominativ / acuzativ ale pronumelui relativ / interrogativ *care* este mai mare în ms. 45. BB marchează un progres evident în uniformizarea și impunerea formei *care*.

În 3, 18 ni se oferă un indicu deosebit de semnificativ asupra modului în care diortositorii au realizat revizia ms. 45 și au stabilit textul, BB. Sintagma *fraților voștri Israîl* redă întocmai gr. τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν ἱοντα, din FRANKF. Dar BB traduce *fraților voștri, fiilor lui Israîl*, deși substantivul *fiilor* nu apare nici în text, nici în notele de la subsol. Dar textul acceptat și consacrat, atât în ebraică, cât și în latină și greacă, include substantivul *fiilor*. Se vădese că revizorii au avut la îndemn și au consultat lucrări de referință asupra textului Sfintei Scripturi. Includerea substantivului *fiilor* nu poate fi pusă numai pe seama consultării Vulgatei sau Bibliei slaveone, deoarece, în alte locuri, adăugirile din aceste două versiuni, față de textul Septuagintei, nu sînt luate în considerare.

Traducerea mai îngrijită a ms. 4389 se dovedește și în 3, 21 prin folosirea dativului *aminduror* și *tuturor* după verbul *a face*. Utilizarea defectuoasă, în ms. 45 și BB, a prepoziției *la* după acest verb, nu poate fi pusă pe seama fidelității față de original, deoarece ea lipsește în LXX.

În 4,5 *arătat-am*, în sensul de „v-am prezentat, v-am expus” din greacă, apare în ms. 4389 *am învățat* și dovedește una din trăsăturile fundamentale ale versiunii față de BB: detașarea și desprinderă de sensurile primare, concrete ale unor termeni din original, capacitatea de abstractizare, depășirea temerii că în felul acesta ar devia de la litera și spiritul modelului.

Gr. έστω καὶ θεὸς ἔγγιζον este redat în BB: *iaste lui Dumnezeu apropiindu-să* în 3,7. Exprimării grecoale din acest verset, modelată după grecește, i se opune o transpunere lipsedă și cursivă în ms. 4389. Aderența la original duce la dezacorduri care dau naștere la confuzii în limba română: substantivul neutru τὸ ἔθνος este redat prin substantivul feminin *limba*, dar, în continuare, este păstrat pronumele în dativ neutru *lui*, cf. gr. τῷ, în loc să se facă acordul și să se traducă în dativ singular, feminin, *ei*.

În 5, 14 BB preia din ms. 45 *să nu faci într-o tot lucrul*, fără să se ţină seama de faptul că atunci cînd adjecțiul nehotărît νόν „tot, întreg” este precedent de negația οὐ, are sensul de „nici un, nimic”. Se dovedește că pentru ms. 4389 s-au consultat și alte versiuni, realizându-se o traducere impecabilă. Imposibilitatea de a reda adevarat așa-numita negație dublă în limba română dă frecvent naștere în ms. 45 și în BB la construcții nefirești.

Conjuncția arhaică *să „daci”*, înșinuită frecvent în ms. 45, este de obicei eliminată în BB și înlocuită de conjuncția *de*. O excepție aflăm în 5,25, unde revizorii BB nu o elimină, fiind preluată *să* (*să vom adaoage noi a auzi*).

Varietatea lexicului din BB rezultă, între altele, și din înlocuirea unor termeni din ms. 45, în unele versete, pe cînd în altele se păstrează termenul initial: astfel de *strg* din ms. 45 este înlocuit în BB cu *în grabă* (7, 4), *degrabă* (7, 22), *de pripă* (9, 12), păstrat însă în 9, 3.

Substantivul gr. κιβωτός „ladă, cutie, casetă, cufăr” apare în cap. 10 din BB de 4 ori (v. 1, 2, 5, 8), tradus prin *chivot*. În ms. 45 este redat prin *chivot* în v. 1 și prin *zdrobiru* în celelalte 3 ocurențe.

În ms. 4389 și în S. Micu este redat constant prin *sicriu*. Sintagma *chivotul legămintului Domnului* s-a impus în limba română cu termenul *chivot*, folosit în BB (leș. 25, 10-22 și 37, 1-9), deși în NT (I Evr 9, 4) apare și în BB *scririjul sfăgduinței*. În Fac, același substantiv grecesc apare cu sensul de „ladă”, desemnind corabia lui Noe, în 28 de ocurențe. Dacă în primele 7 ocurențe (6,14-6,18) în BB se folosește termenul *sicriu* din ms. 45, în celelalte 21 de ocurențe (6, 19-9,18) se detașează de ms. 45, folosindu-se constant *chivot* cu sensul de „corabie”. Întrebuințarea aceluiași termen, atât pentru corabia lui Noe, cât și pentru chivotul legămintului, se impune în mai multe limbi, pe lîngă greacă: lat. *arca Noe, arca foederis, fr. arche de Noé, arche d'alliance, engl. ark of Noah, the ark of the covenant*.

Textul cuprins între 11, 12-7 formează o retrospectivă a istoriei Israelului, prin prisma puterilor cosmice ale lui Iahve. Părinții sunt beneficiarii și mătorii oculari ai acțiunilor de sprijin divine, spre deosebire de generația tinerilor, care nu au participat la ele. Înțelegerea textului este îngreutată de structura frazei în ebr. Este semnificativ modul în care se procedează în ms. 4389 pentru limpezirea textului, prin introducerea verbului *grăiesc*, absent în ebraică, latină sau greacă, realizându-se astfel o traducere cursivă, mai lipsedă în acest fragment chiar decît cea realizată mai înțîiu de S. Micu, care menține principiile de traducere ale BB, de aderență strictă la original. Această comparație evidențiază faptul că limba română din sec. al XVII-lea dispunea de un potențial suficient pentru realizarea unei traduceri reușite, cu condiția detașării de original. Pericolul ca mesajul biblic să fie transmis fals sau diluat este diminuat prin temeinica educație teologică a autorului ms. 4389, evidentă încă din afirmațiile sale făcute în prefăză. Metoda sa de traducere a avut predecesori ilustri (Luther); înălțîm în aceeași structură a frazei și în KJV *And know ye this day for I speak not with your children, NOAB And consider this day (since I am not speaking to your children ...)*; B 1982 *Băgajii de seamă că eu nu grăiesc cu copiii voștri, ms. 4389 Si să știi astăzi că nu grăiesc copiilor voștri*.

Un alt caz: BB atâșează locuționii verbale *a lua aminte* pronumele în acuzativ -*te* (11, 16: *ia-te aminte pre tine*) datorită prezenței acestuia în greacă *πρότερε σερντε*. La fel procedează și S. Micu, care îl redă în dativ *ia-ți aminte și insuți*. Traducerea cea mai reușită ne-o oferă ms. 4389: *păzește-te*; cf. RG și B 1982 *păzisti-vă*.

Propoziția apare în BB și ms. 45, în v. 15 spre deosebire de FRANKF., unde este inclusă în v. 16. Înălțîmența ar putea servi ca indicu că diortositorii BB au revizuit în grabă textul ms. 45. Pe de altă parte, ms. 4389 o include corect în v. 16. Revizorii BB, în majoritatea cazurilor, pun textul lor în acord cu FRANKF., înălțîrind adăugirile sau completările omisiunile din ms. 45. Proportia înălțînențelor și a inexactităților față de FRANKF., preluate din ms. 45, este cu mult mai mică decât cea a înălțîrărilor și a punerilor de acord cu originalul. De exemplu în 11, 18 adjecțiul posesiv *mèle* (*cuvintele mélé*) din ms. 45, inexistent în FRANKF., este înălțîrat în BB.

Sintagma *să nu vă curdji* (14,1) redă gr. οὐ φοβήσετε < φοβάω „a purifică, a curăță“. Ms. 45 asociază formă verbală din text cu verbul φοβέω „a se teme“. Dar, în textul ebr., verbul consemnat aici înseamnă „a tăia, a cresta“ așa cum se traduce corect în ms. 4389 (*nu vă tăiați*) și S. Micu (*nu vă radefi*), IER. *nor vos incidentis*. În asemenea cazuri se vădese metoda de lucru a autorilor ms. 4389 și a lui S. Micu, care consultă și compară diferite surse, față de ms. 45 și BB, care se limitează strict la textul din FRANKF.

Citeodată punctuația deficitară din BB creează dificultăți de înțelegere a textului. Sintagma *la tot feliul* (18,1) trebuie înălțîrată între virgule. Punctuația din FRANKF., care nu este preluată pe deplin în BB, are ea însăși multe lacune. De aceea traducerea BB aici este grecoaică datorită astăzi textului incomplet cînd și a punctuației deficitare din FRANKF. S. Micu va corecta traducerea preluând textul dintr-o altă ediție a Septuagintei și înlocuind termenul vag și general *feliul* prin *neamul*: *si tot neamul lui Levi*.

Aderența strictă a BB la ms. 45 se observă și în 18, 10, unde punctuația corectă era prezentă în FRANKF. În 18, 16 BB preia din ms. 45 traducerea greșită a conjuncției negative „ca să nu“ (*nici vom murî*) echivalată corect în ms. 4389 prin *ca nu cumva*, S. Micu ca

să nu. O consultare a ms. 4 389 ar fi îndreptat greșeala din ms. 45. Pe de altă parte, anumite conjecturi, preluate din slavonă, în ms. 4 389, fără a fi în consonanță cu textele acceptate ale originalelor antice, diminuează într-o măsură apreciabilă calitatea acestei versiuni din punct de vedere teologic (cf. 18,22). În general însă, alte intervenții din ms. 4 389 contribuie mult la clarificarea textului. Astfel versetele 21 și 22 din cap. 18 constituie o unitate a cărei succesiune logică, datorită aderenței stricte la LXX, nu se realizează în BB.

În 23,9 în BB ca și în ms. 45 apare conjuncția și înainte de să te păzești după modelul grecesc; în ms. 4 389 conjuncția este omisă și înălțuirea celor două propoziții logică.

Calitatea superioară a traducerii din ms. 4 389 e dovedită și în 23,11, în formularea să-si spele trupul cu apă, reluată exact în B. 1982. Aici se renunță la adjecțivul posesiv lui (BB), respectiv său (S. Micu) deși adjecțivul e folosit atât în slavonă cât și în greacă.

Dacă am putea vorbi de anumite neajunsuri în textul BB, ar trebui să arătăm redarea defectuoasă în limba română a prepozițiilor din limba greacă. Traducătorii nu renunță la semnificația predominantă din originale, dar influența acestora este considerabilă datorită 1. ocurențelor deosebit de ridicate în raport cu alte părți de vorbire; 2. importanței minore acordate acestora, fiind considerate doar ca elemente de relație, cu o pondere mai scăzută în arhitectura generală a textului. Se pare că anumite inadvertențe și ambiguități în traducerile moderne provin din această sursă. În propoziția *am aflat întru ea lucru grozav*, prepoziția întru redă sensul de bază al gr. év (24, 1). Cf. RG a descooperit *in ea ceva de ocară*; B. 1989 a descooperit *ceva necuviincios in ea*; TOB trouva *en elle quelque chose qui lui fait honte*; NOAB *he has found some indecency in her*; B. 1982 va găsi *el ceva neplăcut la ea*; alte versiuni: *L weil er etwas Schändliches an ihr gefunden hat*, EU *weil er an ihr etwas Anstößiges entdeckt*, BJ et il a découvert une tare à lui imputer.

În 28,5 traducătorii români sănătăți cu problema de a găsi un cuvînt care să exprime sensul de „provizii, alimente puse la

păstrare și locul lor“. BB *jitniele*, ms. 45 *punerile*, S. Micu *cămăriile*, IER. *horrea*. Dar corespondentul ebr. are sensul de „coș“, de aceea: L și EU *Korb*, KJV, NOAB, REB *basket*, BJ *hotte*. Pentru *rămășiile* găsim la IER *reliquiae*. Termenul este menținut și în ms. 4 389 și în S. Micu. Corespondentul ebr. este tradus însă prin „covată, albie de frâmbințat aluatul“; L și EU *Backtrog*, NOAB și REB *kneading trough*, BJ *huche*. *Rămășiile* este păstrat și de Șaguna și se menține în B. sinodală din 1914. RG și B. 1989 propun *albia de frâmbințat piine*, resp. *covată*.

Sintagma gr. μὴ τις ἔστιν apare de două ori în 29, 18. În ms. 45 este redată prin *au doară să nu fie* și prin *să nu cumva fie*; în BB traducerea este uniformizată prin *nu cumva să fie*, dar se păstrează în a doua ocurență topica nefirească din ms. 45 *să nu cumva fie*. Gr. φύλη „trib, grup de familii din aceeași rasă, secțiune sau parte a unuui popor“ (BAILLY) este echivalat în ms. 4,389 prin *seminiție* iar în ms. 45 și BB, impropriu prin *făl*, așa că textul din cele două versiuni *au fălui oarecăruiu au cuget, s-au abătut* este obscur. Aceasta formează un exemplu tipic de transpunere fidelă a variantei grecești de la FRANKF. în care așezarea greșită a virgulei, a accentului și a spiritului au condus la formularea de neînțeles. În ms. 4 389 greșeala este evitată, deoarece atât biblia slavonă cât și cea latină oferă un text clar: *sau vreo seminiție care să-și întoarcă inima*, RG idem.

Din punctul de vedere al lexicului între cele trei versiuni nu există mari deosebiri. O privire a versetului 9 din cap. 31 ne arată diferența concepției de transpunere. În BB versetul apare ca o simplă înșiruire de propoziții legate prin conjuncția și în care nu pot fi percepute relațiile de consecințe existente între prima și a doua parte. Textul din LXX a fost preluat fidel în BB. În ms. 4 389 traducătorul, care urmărește în principal versiunea slavonă, renunță la aceasta, structurată aici după LXX, și recurge la Vulgata: după substantivul *miere* se introduce în text conjuncția și *deaca* (IER. *cumque*), iar între verbele *se vor înbuiba* și *se vor întoarce* se elimină conjuncția și, prezentă atât în LXX, cât și în biblia slavonă.

În 30,10-11 se întâlnește o altă variantă de transpunere. În LXX și în ms. 45 se scrie *nu e posibil să te poartă* (gr. οὐδὲ δύναται πορεύεσθαι σέαν). În B. 1982 și în EU se scrie *nu e posibil să te poartă* (gr. οὐδὲ δύναται πορεύεσθαι σέαν). În B. 1989 și în NOAB se scrie *nu e posibil să te poartă* (gr. οὐδὲ δύναται πορεύεσθαι σέαν). În REB și în BJ se scrie *nu e posibil să te poartă* (gr. οὐδὲ δύναται πορεύεσθαι σέαν). În RG se scrie *nu e posibil să te poartă* (gr. οὐδὲ δύναται πορεύεσθαι σέαν).

În 30,12-13 se întâlnește o altă variantă de transpunere. În LXX și în ms. 45 se scrie *nu e posibil să te poartă* (gr. οὐδὲ δύναται πορεύεσθαι σέαν). În B. 1982 și în EU se scrie *nu e posibil să te poartă* (gr. οὐδὲ δύναται πορεύεσθαι σέαν). În B. 1989 și în NOAB se scrie *nu e posibil să te poartă* (gr. οὐδὲ δύναται πορεύεσθαι σέαν). În REB și în BJ se scrie *nu e posibil să te poartă* (gr. οὐδὲ δύναται πορεύεσθαι σέαν). În RG se scrie *nu e posibil să te poartă* (gr. οὐδὲ δύναται πορεύεσθαι σέαν).